POP ÇAĞI ATEŞİ

Can Kozanoğlu

İLETİŞİM

CAN KOZANOĞLU, 1963 yılında Adana'da doğdu. Anafartalar İlkokulu, Alman Lisesi, Nilüfer Hatun Ortaokulu, Robert Kolej, İÜ Siyasal Bilimler Fakültesi ve BU Sosyoloji Bölünıü'nde okudu. Gazetecilik, yayıncılık, televizyon sunuculuğu yaptı. Türk futboluna sosyolojik bir yaklaşım niteliğindeki ilk kitabı *Bıı Maçı* Alıcaz 1990'<la, Türkiye'nin 80'li yıllarda yaşadığı toplumsal değişimi dememin “star”ları üzerinden ele alan *Cilalı İmaj Devri* ise 1992'de yayımlandı.

İletişim Yayınları 318 • Bugünün Kitapları Dizisi 32 ISBN 975-470-475-9

1. BASKI ©İletişim Yayıncılık A. Ş. Şubat 1995

KAPAK Ümit Kıvanç

KAPAK *FOTOĞRAFI* Çağrı Kılıççı

KAPAKTAKİ ÇİZGİLER Gazeteci Mehmet dizisinden; yazan: Fatih Eının, çizen: Yüksel Akman, Risale Yayıncılık UYGUIAMA Hüsnü Abbas KAPAK *BASKISI* Sena Ofsel İÇ BASK! *ve* CtLL Şefik Matbaası

İletişim Yayınları

Klodfarer Cad. iletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58

CAN KOZANOGLU

Pop Çağı Ateşi

Hüsniye Hanım ve Cem Bey’e...

İÇİNDEKİLER

EK

Rakamlarla "cinayet eğilimleri"

60'lı yılların ortalarında doğanlar bile iyi-kötü hatırlar, bir dönem İstanbul'daki tiyatrolarda geniş kadrolu, yerli ya da yerlileştirilmiş vodviller oynanırdı: Turist zannedilen aslında Türk'tür, fahişe zannedilen aslında kendi halinde bir akrabadır, olaylara yol açan büyük miras aslında borçtur, yurtdışına okumaya gönderilen çocuk "bir garip" halde geri döner, evdeki yaşlılar duvarda fotoğrafı asılı paşa dedenin anılarıyla yaşar, merdivenin altından biri fırlar, koltuğun altından biri bağırır, canhıraş feryatlar atılır; mutlaka birinin kolu kırılır, başı yarılır, durmadan konuşulur ama diyaloglar yanlış anlamalar üzerine kuruludur...

Türkiye'nin hali, o vodvillerin karambolünü hatırlatıyor. Pop çağında, kimin "aslında" ne olduğunu anlamakta zorlanıyoruz. Öylesine bir kimlik karmaşası var. Eski kimlikler, eski tanımlar, eski kavramlar geçerli değil artık. Ama yenileri de ortada yok, en azından netleşmediler henüz... Bağırış çağırış, feryat figan: Ses çok da, o seslerin anlamı çözülemiyor. Bazen "Türkiye konuşuyor", gdgelelim kimse birbirini anlamıyor... Ortada miras mı var borç mu var, duvardaki fotoğraflarla nasıl bir ilişki kuracağız, pek bilemiyoruz. Ve pop çağında büyük bir hızla ilerliyoruz. Dışarıdan bakma imkanımız olsa, toptan hızlı koştuğu için auta çıkan futbolculara benzeteceğiz kendimizi belki de.

Evet, pek parlak bir dönem, ileride hayırla anacağımız yıllar yaşamıyoruz galiba. Hiçbir şey değilse, öylesine bir şiddet ortamındayız ki, pop çağı ateşine karşı kimi zaman öylesine savunmasız durumlara düşüyoruz ki, yalnızca bu kadarı yeter de artar bile.

"Pop çağı"nın çağrıştırdığı ilk olgu, pop müzik oluyor. Ama bu, pop çağı. Pop müzik çağı değil. Pop müzik, çağın sonuçlarından biri yalnızca. Hani bir "erken yanlış anlama" olmasın diye...

Bu kitap, pop çağının kitabı işte. Özal’ın ölümünden Re-fah’ın yükselişine, Tansu Çiller’den Tarkan’a, “bereketli” ülkücü kimliğinden “plaza”lardaki “çağdaş” hayata, Yeni Demokrasi Hareketi’nden kemalizm tartışmalarına, şöhret basamaklarını hızla tırmanan falcılardan “çılgınlık fetişiz-mi”ne, son birkaç yılın mütevazi kadrajlı bir fotoğrafını çekebilme çabası.

Evet, hayat hızla akıp gidiyor. Öylesine hızlı ki, kitabın beş günde yazılan bir bölümünün son noktası konduğunda, ilk satırlardaki bazı olgular değişmiş olabiliyor. Televizyon haberlerinin yetişemediği bir tempoya kitapların yetişme şansı yok, malum... Ama iki noktayı özellikle vurgulamak gerekiyor. YDH ile ilgili bölüm, partinin “resmen” kurulduğu gün başlıyor ve geriye doğru gidiyor. Resmen partileşme aşamasından sonra yaşanan birtakım gelişmeleri kitaba ekleme şansım vardı. Bu şansı bilerek kullanmadım, YDH ile ilgili değerlendirmeler “belirli” bir noktada kalsın istedim.

İkincisi: Ben bu satırları yazarken, Murat Karayalçın hâlâ SHP Genel Başkanı. Ama hazırlık ve baskı aşamaları çağın temposuna uygun bir hızla geçilse bile, bir mucize yaşanmazsa, kitap piyasaya çıktığında Karayalçm artık o görevde bulunmayacak. Tahminen “Bundan sonra partim için bir nefer gibi... ” demeçleri bile geride kalmış olacak. Oysa kitabın ilk bölümünün ilk satın Karayalçm’la başlıyor. İleriki bölümlerde de Karayalçın’la ilgili paragraflar var. Bunları da değiştirebilirdim, yine “mahsus” değiştirmedim. Önemli olan bir siyaset anlayışının eleştirisiydi çünkü. Bu kitabın ömrü ne kadar kısa sürerse sürsün, çağın hızı, o kısa sürede daha bir sürü şöhreti yerinden eder, yenileri gelir. Onlar gider başkaları gelir. Müzik bittiği halde dans sürüyor ya, mesele bu işte...

***

Bir şeyi yazmazsam ya da itiraf etmezsem, deyimi mazur görün, içimde kalacak: Kemalizm tartışmalarıyla ilgili bölüm beni çok yordu, gerdi, yıprattı. Daha açık ifade etmekte yarar var: Korktum!.. Türkiye’de zaman zaman “entel-lektüel şiddet” de yaşanıyor ve bu şiddet türünün en vahim örnekleri kemalizm tartışmalarında sergileniyor. “İki taraf’ da öylesine bir asabiyetle, öylesine bir hoşgörüsüzlükle davranıyor ki... Bu nedenle korktum işte. İki taraftan da korktum. Oysa yazdıklarım, korkmaya, ürkmeye değecek şeyler de değil. Ağırlıklı olarak bir hissiyatın ifadesi:

1963 doğumlu, kendisini sosyalist olarak gören bir insanın, bu tür tartışmalardan duyduğu bıkkınlığın ifadesi...

Bunları “ezik genç" rolüne sığınmak için, “Yazık, çocuk korkmuş, hadi bu seferlik bir şey söylemeyelim” denmesi için yazmıyorum. O kadar da değil yani... Tekrar olacak ama: Yalnızca içimde kalmasın diye yazdım.

***

Bundan önceki kitabım, “Cilalı İmaj Devri”, gerçekten beklemediğim kadar ilgi gördü. Birçok yazıda kitaptan alıntılar yapıldı ve o alıntılardan bazıları, nedense, daha bir sevindirdi beni. Mesela... Mesela, Onat Kutlar'ın “Cilalı imaj Devri”nden söz etmesi. Yeni kitabımı ilk göndereceğim insanlardan biri, Onat Kutlar olacaktı. Samimiyetime inanıp inanmamakta serbestsiniz, belki yine alıntı yapar umuduyla değil, beni çok sevindirdiği için. Olmadı...

Her cinayet talihsizliktir tabii ki. Ama, hayatın gerçeği, eğer ölenleri tanıyorsanız üzüntünüz büsbütün büyük oluyor. The Marmara'nın pastanesinde patlayan “kör şiddet” bombası, sevdiğim iki insanı birden götürdü: Yasemin Ce-benoyan da arkadaşımdı. Laf olsun diye değil, tanıyan herkes bilir, çok tatlı, çok iyiniyetli bir insandı. Yasemin'i, nedense, bir Şehir Hatları vapurunda, rahmetli babamla şakalaşırken hatırlıyorum hep. Onat Kutlar'ı da, İstiklal Cadde-si’nde, ayaküstü Antep-Adana mutfakları hakkında konuştuğumuz günkü haliyle. Başka da bir şey demiyorum...

***

Vodvillerden girmiştik, yine öyle bitirelim. Evet, Türkiye’nin hali geniş kadrolu bir vodvili andırıyor. Biliyorsunuz, vodvillerin sonu hep iyi biter. Türkiye’nin de geleceği -“son”u değil tabii ki- iyi olabilir. Ama vodvillerin sonundaki mutluluk, bir elin, birkaç kalem darbesiyle sağladığı mutluluktur. Türkiye’nin böyle iddialı ellerden ve onların darbelerinden hayır görmediği ise malum. Buradaki darbe sözcüğü yalnızca üniformalıları çağrıştırmasın, “siviller” de aynı derecede insafsızca davranabiliyorlar. Önemli olan, geleceği kaç elin ve yüreğin, kaç “oy”un değil, kaç “el”in ve yüreğin belirleyeceği. Ne kadar el, ne kadar yürek, o kadar umut... “Linç adaleti”nin ölüm aşkıyla kaşınan elleri, ölüm aşkıyla yanan yürekleri değil ama; muhabbetli günlerin hayat aşkıyla yaratan, hayat aşkıyla çarpan yürekleri...

ÖZAL'IN ÖLÜMÜ VE TAZE BİR RESMİ TARİH

Sihirbazın Yakınları

Masa etrafındaki şahıslardan biri bu işte sizin hile ortağınız olmalıdır. Bu arkadaş, temas edilen kibritin vaziyetine göre sigarasını ağzının sağında, solunda veya ortasında tutarak size bilgi verebilir... Sağdaki kibriti sola veya soldaki kibriti sağa geçirmekle mesele halledilmiş oluı:

Zati Sungur*

Olabildiğince gecikmesi içten bir temennidir, gün gelecek Murat Karayalçın da dünyaya veda edecek ve kehanet sayılmamalı, ardından resmı-gayrıresmî tarih yazılmayacak... “Tarihten alınan tecrübeler her zaman etkilidir, isteyen herkes tarihten ders alabilir” cümlesi gazetelerde “Çil-ler'den tarih dersi” türünden başlıklara layık bulunabiliyor, “Anatürk Çiller” sloganları atılabiliyor. Yani Tansu Çiller, Karayalçın’a kıyasla avantajlı görünüyor ama bu avantaj ancak daha uzun bir ansiklopedi maddesine konu oluşturmayı getirebilecek galiba; ilk kadın başbakanın ardından da resmî-gayrıresmî tarih yazılmayacak. Özal’ın ardından yazıldı... Özal, Türkiye Cumhuriyeti kronolojisine değil, Cumhuriyet tarihine geçti. Gerçekten farklıydı çünkü.

Özal’ın ardından larih yazılır, Özal mitleştirilirken, o gerçek farklılık gerçeküstü bir varlığın mucizelerle dolu hikayesine dönüştürüldü. Neler söylenmedi, neler yazılmadı,

(") Zati Sungur, “Zati Sungur Öğretiyor”. Başaran Matbaası, İstanbul, 1968 eski cumhurbaşkanına neler atfedilmedi ki... Oysa Özal’lı anılar tazeliğini koruyor ve o anılardan pek de öyle bir Özal portresi çıkmıyor.

Ölülerin arkasından konuşulmasaydı, tarih diye bir şey olmazdı. Evet, ölmüş gitmiş bir insanı olumsuz biçimde eleştirmek çok da içe sinmiyor ama Özal, Türkiye'yi derinlemesine etkilemiş, bir döneme damgasını vurmuş, yeni insan tiplerinin oluşmasına katkıda bulunmuş bir liderdi. 17 Nisan 1993 günü, Fenerbahçe Stadı’nda, Fenerbahçe-Koca-elispor maçının cumhurbaşkanının ölümü nedeniyle ertelendiği anonsu yapıldığında ilk tepkileri “Paralar n’ola-cak?” sloganını atmak olan taraftarlar mesela...

Belki ilk anda Özal'ın ölümünden çok etkilenmemişlerdi ama Özal döneminin değerlerinden yeterince etkilendikleri açık değil mi?

Sözkonusu değerler hâlâ tedavülde. Dahası, Özal'ı referans almayacaklarını söyleyen siyasi: hareketlerin bile sonuçta Özal'ı referans aldıkları görülüyor. Geleceğe yönelik birçok projede, Özal'a bağlılıklarım ısrarla vurgulayan insanların etkin rolleri var. Türkiye'nin gündemini etkileyenler arasında, Özal'ı, devletçi Cumhuriyet geleneğinin karşıtı; devlete karşı sivilliğin, resmi: tarihe karşı sivil tarihin simgesi olarak gösterenlere rastlanıyor. Ama onların dilindeki "Özal tarihi"ne bakıyorsunuz, karşınıza çok eleştirdikleri resmî tarihi yazan "tarih anlayışı" çıkıyor. Zaten asıl sorun da burada. Özal'ı sevenler vardı, hâlâ da var; sevdikleri bir insanı diledikleri biçimde anmakta özgürler. Ama Özal'ı öyle bir çarpıtmacı tarih anlayışının nesnesi haline getirip, Türkiye'nin geleceğine talip olma iddiasıyla ortaya çıktıklarında iş değişiyor. Özgürlükleri elbette ki bakî kalıyor da, niyetleri ve yöntemleri tartışmalı hale geliyor. Yani, Özal'ı tartışmak kadar, Özal yorumlarını değerlendirebilmek de önem kazanıyor.

Özal'la liberal aydınların, kimileri sol kökenden gelen "yeni sağ"cı aydınların arası, Cumhurbaşkanı'nın son yıllarında oldukça iyiydi. Birbirlerine epeyi yaklaşmışlardı ama Özal'ın ölümü, bu kesimde yarattığı "boşluğa düşme" endişesiyle birlikte, tam bir Özalcılık çığlığına dönüştü. Dönüm noktası, 17 Nisan 1993 günüydü tabii ki.

Özal'ın son nefesini verdiği dakikalarda, Mersin'de bir ANAP mitingi vardır, kürsüye ulaşan ölüm haberi henüz alana ulaşmamıştır. Kürsüdeki gazetecilerden biri, meydandaki kalabalığa bakar. Onlar kimlerdir? "Ve o sırada (Özal'ın) 10 yıl boyunca sırtında taşıdığı bu insanlar, elinden tutup kaldırdığı, şahsiyet verdiği bu insanlar. .. "[1] Bazı Özalcıların tam cepheden yüklendikleri resmî tarih yazarlarının Atatürk yazılarında bile nadir rastlanır herhalde böyle bir cümleye. Fazlasıyla duygusal bir anda edilmiş bir söz aslında, bu yönüyle çok da "takılmaya" değmez belki. Ama pek öyle boş bir laf değil bu, iki önemli damarın uzantılarını içeriyor. Birincisi, mitleştirme, kahraman yaratma, tarih imal etme geleneği. Yerlerde sürünen, şahsiyetsiz kitleler var. Bir gün bir kahraman çıkıyor, onları yerden kaldırıyor, sırtına alıyor, şahsiyet veriyor... Biz bu tarihi, bu kahraman tipini tanıyoruz; çünkü hep onları okuyoruz. Ama tarihin "yazılış"ına şahit olduğumuz zaman

anlıyoruz ki, aslında bir gün bir kahraman çıkmıyor. Bir gün bir kahramanlık tarihi yaratılıyor...

ikinci damara gelince, o da benzer bir tarih anlayışının damarı sonuçta: Türkiye'nin 1980 öncesi dönemini yok sayma anlayışı ya da daha yeni modayla "Menderes dönemi artı Özal dönemi" tarihçiliği. Doğrudur, şimdi olmadığı gibi, '80 öncesinde de gerçek anlamda demokrasi, insan hakları, liukuk, adalet yoktu. Yine şimdi olduğu gibi, hedefin doğruluğu yanlışlığı bir yana, hedeflenen ekonomik sistem hiçbir zaman rayına oturmamıştı. Ve özellikle 70'lerin ikinc[i] yarısı, olumlu anlamıyla "hareketli" yüzü bir yana, çok sıkıntılı geçmişti. Ama Özal'dan önce de "Türkiye ekonomisi" diye bir şey vardı, gündelik hayat vardı, eğlence yerleri vardı, sanatçılar vardı; Türkiye üzerine tartışmalar yapılıyordu, geleceğe yönelik projeler hazırlanıyordu. Gelge-lelim, yenilikçilik, ilericilik, tabu yıkma sözlerini aralıksız tekrarlarken Emin Oktay'ın tarih kitaplarındaki üslubu ve "derinlik kaygısı"nı devralan pazı "aydın"lara bakarsanız, Özal ipleri eline geçirdiğinde Türkiye'de hiçbir şey yoktu. Ve: "Bereket şansımız vardı. Turgut Özal adında bilgili ve cesur bir adam çıktı"2 da, köksüz ülke biraz adam oldu...

Gerçekten öyle miydi? Özal, bir anda her şeyi değiştiren bir mucize miydi başlıbaşına? Sabah'ta yayımlanan anılarının anonsundaki "sihirbazın kehanetleri" ifadesine uygun biçimde hem sihirbaz hem kahin miydi? Mucize, sihir, kehanet, keramet gibi kavramlar üzerinden tartışmak zor. Özal'ı tartışmak, anlamak yalnızca bu nedenle değil, birin-ci-ikinci derecedeki yakınlarının anlatılarından, yorumlarından kaynaklanan çelişkiler nedeniyle de zor, kullanılan destan üslubu nedeniyle de zor. "Turgut Bey, hayatımda gerekçesini hiçbir zaman sorgulamadığım ve sorgulamayı reddettiğim bir kör sadakatle kendimi bağlı hissettiğim tek ve kuşkusuz son siyasetçi ve en önemlisi 'insan'dı"[3] cümlesinin yazarı, Özal'ın dış politika anlayışı konusunda yorumlar yazıyor, O'nunla ilgili anılar naklediyor, Özal'ın "felsefe"sini anlatıyor. Ama "kör sadakat" filtresinden geçmiş bir Özal ne kadar "sahici" kalıyor, bilinmez.

Özal'ın, sevenleri tarafından değerlendirilme biçimi büyük farklılıklar da gösteriyor. Aynı gün aynı gazetenin bir köşe yazarı Özal döneminde başlatılan atılımların devletin padişah yerine konduğu bürokratik,

merkeziyetçi ve otoriter yapının değiştirilmesine yönelik olduğunu yazarken...[2] Diğer bir köşe yazarı, “Turgut Bey, Türkiye kadar kuvvetli merkezi gelenekleri olan bir ülkede, hayran olduğu Osmanlı padişahları gibi dünyaya bakan ve önlenemez bir içgüdüsellikle onlar gibi davranan, benim kendisine bir kez aktardığım benzetmeyle Türkiye Cumhuriyeti’nin ‘Anadolu devşirmesi’ ilk ‘padişah’ıydı” diyebiliyor.[3] Padişah mıydı, devlet üzerinden sürmekte olan padişahlık düzeninin sonunu getirecek bir önder miydi? Yoksa padişahlığı devletin elinden alıp kendi üzerine geçirmeye niyetli bir muhteris miydi?

Ve Özal, daha yıllar boyunca, “Ah, yaşasaydı her şeyi hallederdi” diyeceğimiz bir kahraman mı? Ebediyete dek sürecek bir vizyonu mu vardı, o vizyonu anlamayanlar yine ebediyete dek asabi tepkilere mi hedef olacaklar? Kimi zaman öyle bir hava seziliyor da... Örneğin, Türkiye Madenciler Derneği İstanbul'daki hava kirliğine çözüm öneren bir rapor hazırlar ve bu vesileyle İstanbul’un hava kirliliği sorununa değinen bir köşe yazarı, “Eğer Turgut Özal sağ ve iktidarda olsaydı, bu konuya hemen el atılıp çözüme varılırdı” der.[6] Özal hayattayken İstanbul'un havası yayla havasıymış gibi... Ya da bir başkası “Galatasaray maçı bir ulusal birlik günü yaratmıştı Almanya’da. Turgut Bey oradaydı. Solingen cenaze töreni bir başka ulusal birlik günüydü. Süleyman Bey burada. Vizyon farkı nedir anlayabildiniz mi, körler?”[7] diye yazar. Ama ne bu asabiyetin nedeni anlaşılabilir ne de bu olaydan yola çıkarak, aradaki vizyon farkı anlaşılabilir. Çünkü Özal hayattayken Solingen’deki olayın bir eşi Mölln’de yaşanmıştı ve Özal Mölln’e gitmemişti...

Özal’ın efsaneleştirilmesinin, mitleştirilmesinin, her derde deva bir vizyonun sahibi olarak gösterilmesinin iki nedeni var galiba. Biri insan!, biri siyasî. Özal, anlaşıldığı kadarıyla, Demirel gibi, yakın çevresindeki. insanlara kendini sevdirmeyi başarmış, gönül kazanmayı bilen biriydi. Bir başbakandan, bir cumhurbaşkanından sevgi, ilgi gören insanların “duygusal” bir havada ona sahip çıkmaları, normal karşılanmalı... İşin siyası yönüne gelince: Asıl önemli olan bu işte; birileri Özal döneminde yaygınlaşan değerleri korumak adına ve kendi siyasî-medyatik geleceklerini güvence altına almak adına, kimi zaman Özal’ı bır sıçrama tahtası ya da hesaplaşma silahı haline getirmek pahasına, efsane yazıyorlar, kahraman

yaratıyorlar. Hem de, hesaplaşmaya çalıştıkları gelenekle aynı yöntemleri paylaşarak...

Özal'ın ölümü, bu elbette ki tartışmaya açık bir gözlem, ölümünü izleyen ikinci günde birinci güne kıyasla, üçüncü günde ikinci güne kıyasla daha büyük üzüntü yarattı halk arasında. Gazeteler, televizyon kanalları, durmaksızın onun ne kadar değerli bir insan olduğunu, erişilmezliğini, eşsizliğini vurguluyorlar; sağlığında Özal'ın kıymetini bilmeyenlere kah Engin Ardıç türü yorumcuların yaptığı gibi hakaretlerle, kah Mehmet Altan türü yazarların yaptığı gibi siyasal-toplumsal tezlerle yükleniyorlardı. Özal'ın ölümünden iki gün sonra atılan "Cenazeye lider akını" başlığı, cenazenin ertesi günü aynı gazetede, Hürriyet'te "Batı ayıp etti" başlığına dönüşecekti. Daha o hafta, yakın geleceğin çizgileri netleşmeye başlamıştı. Neyse, "ölünün ardından" psikolojisi de etkili oldu, Özal günlerce yüceltildi ve iki törenle toprağa verildi. Ankara'daki törenin çok sönük geçtiğini herkes kabul etti. İstanbul'daki törene katılanlar ise

Milliyete göre onbinlerce, *Hürriyete* göre yüzbinlerce kişiydi. *Sabah'a* bakılırsa, törendeki kalabalığı ölçecek birim milyondu. Ve:

"O tarihte Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal, Uğur Mumcu'nun öldürülmesini de cenazesindeki sloganları da, cenazenin TRT'den naklen yayınlanması dahil, 'büyük bir provokasyon' olarak niteleyip oyunu bozmuştu. Ancak cenaze toplumun ruhunda ve özellikle dindar kesimlerde öylesine bir yara açtı ki, Turgut Özal'ın üç ay sonra yapılan cenaze töreninde bu yüzyıl içinde görülmemiş ve kolay kolay görülemeyecek bir muazzam İslamı: varlık ortaya çıktı. Müslümanlar bir anlamda kendilerine hakaret saydıkları ve saldırı tohumları barındırdığını hissettikleri Uğur Mumcu cenazesinin 'rövanş'ını aldılar. "[8]

Bir zamanlar tüm kalbiyle desteklediği İran Devrimi'nin yarattığı IslamJ: varlık görüntülerini, Humeyni'nin cenazesini filan unutmuş gibi görünen ya da başka bir yüzyılday-mışcasına geride bırakan bu yazarın dediği gibi "rövanş" isteği taşısın taşımasın, bir dindar kalabalığı eşlik etmişti cenazeye gerçekten de. Ama yalnızca dindarlar değil, Özal'ın politik hayatı boyunca sabit desteğini oluşturan "ekonomik akıl-serbest rekabet" ikilisini benimsemiş orta sınıf temsilcileri ve Taksim Meydanı'ndaki Cumhuriyet Bayramı konserinden sokaklardaki Avrupa Kupası kortejlerine kadar

“tantanalı” hareketleri kaçırmayan meraklı vatandaş tipleri de vardı o gerçekten büyük ama eşine benzerine rastlanabilir kalabalığın içinde.

Neyse, sonuçta “O, ‘Cumhur’un başkanı olarak tekbir ve ilahilerle ve kendisine eşlik eden F-16’larla uğurlandı”.[9] Tekbir ve ilahiler, F-16’lar... Özal’ın arkasından, bütün haK Cengiz Candar, Stibtılı, 6 Temmuz 1993 LJ Ceıgız (andar, Saba/ı, 2 5 Nisan l 99.3.

yatı değilse de hayatının son onüç yılı, Larihe geçmesini sağlayan dönem gözler önünden[1] bir film şeridi gibi geçsin diye düzenlenmiş bir mizansen sanki. Ama filmin ilk karesi ve son karesi var yalnızca. Askeri araçla geliş, dini törenle gidiş...

Ancak, Özal'ın “demokratlığı”, ilk anma törenlerinde l 983’ten başlatılırken zamanla 12 Eylül öncesinde verdiği konferanslara kadar gidilir ve arada “küçük bir ayrıntının, askeri araçla geliş hikayesinin üzerinde durulmaz oldu... Özal, Mehmet Barlas tarafından aktarılan anılarına bakılırsa,[4] 12 Eylül darbesinden sabaha karşı gelen bir telefonla haberdar edilir. Arayan kişi, Başbakanlık Müşaviri Tevfik Ertürk, “İhtilal olmuş” der. Özal’ın tepkisi "Ne yapalım, olmuşsa olmuştur” demekten ibarettir. Yönetime askerler el koymuştur, parlamento feshedilmiştir ve “demokrat Özal”, tekrar yatağa girip uyur...

Ardından 12 Eylül’ün ilk hükümetinde başbakan yardımcılığı gelir. Geçen yıllar bazı yazarlara bunu da unutturacaktır galiba: “Türk solu, ANAP’a ve Turgut Özal'a ‘denetleyici yol arkadaşlığı’ yapmak yerine, statükonun savunuculuğunu üstlenerek, değişime karşı hırçın ve çözüm önermeyen bir muhalefeti benimsedi..."[10] “Türkiye’de sosyal demokrasi etiketli solun, geçtiğimiz dönemde, neden Turgut Özal’ın 'yenileşmesiyle’ değil de iktidara geldikçe muhakkak bizi toplumsal belalara sürükleyen Süleyman Demirel’in içe kapalı ve askere teslim olan anlayışıyla ‘işbirliğine' gittiği daha çok sorgulanacaktır. ”[11] Bir ara malzeme olarak “Özal’ın yenileşmesi”nden söz etmek meseleyi halletmiyor. Doğrudur, Demirel, çok sıkışmadıkça askerle geçinmeyi iyi bilen bir siyasetçidir ama Demirel dolaylı işbirliğine gitmiştir de Özal, işbirliği ne kelime, askeri bir hükümetin içinde yer almamış mıdır yani? Türk solunun bazı kesimleri Demirel konusunda pişmanlık duyuyor olabilirler, o ayrı bir konu. Ama 18

yaşını bulmamış çocuklar darağaçlarında sallandırılırken askerî hükümetin başbakan yardımcısı koltuğunda oturabilmeyi içine sindirebilmiş bir “demokrat”la yol arkadaşlığı yapmanın “sol” açıklamasını bulabilmek kolay olmasa gerek.

Üstelik, devletin tepesindeki birtakım itişmelerde, genelkurmay başkanının belirlenmesine yapılmış bir müdahaleyi orduya boyun eğmemek olarak görenler, Özal'ın başbakan yardımcılığı dönemiyle başbakanlık dönemi arasına su geçirmez izolasyon uygulayanlar, ”sihirbazın kehanetlerime bir kez daha göz atmak zorundalar. Siyası yasakların kaldırılmasına ilişkin referandumda, askerlerin koyduğu yasakların korunması için aslanlar gibi mücadele eden Özal, referandum sonuçlarına itirazda bulunmama gerekçesini şöyle açıklar: “Adamları fazla kahraman yapmamak için... O zaman mücadele sadece bizimle olmazdı. 1980 operasyonunu yapanlarla olurdu. Memlekette intikam, kan davaları azar, ne gelişme ne istikrar kalırdı.”[5]2 Evet, “paşa-lar”ı yıllar sonra bile böyle korumuştur Özal.

Özal’a atfedilen demokratlığın göstergelerinden biri de, 141, 142 ve 163. maddelerin kaldırılmasıdır, kimilerine göre. Ve o öldükten sonra, Türkiye, demokrasi açısından çok daha geriye gitmiştir: “Özal döneminden çok daha geriye gittik. Bilimadamlarını kitap yazdıkları için hapisanelere atar olduk.”[13] Gerçekten de öyle oldu. Ama... Zaten çok söylenen bir şey bu, 141, 142 ve 163. maddeler, yerlerine Terörle Mücadele Yasası getirilerek kaldırıldı ve bilima-damları o yasanın 8. maddesi uyarınca hüküm giydiler. Yani ya 141, 142, 163’ün sevabı Özal’a ait değil ya da bilima-damlarının hapse atılmasının günahı da Özal'a ait. Hangisi? Ve 8. maddenin günahı, üç eski maddeyi kaldırmanın sevabını silmiyor mu?

Evet, Özal'ın demokratlığını ve sivilliğini vurgulayarak, Türkiye’nin geleceği üzerine söz söyleyenler, hatta geleceğe yönelik siyasî hesaplar yapanlar, Özal'ın ne kadar demokrat, ne kadar sivil olduğunu ve onun icraatlarından yola çıkarak ortaya attıkları iddiaların ne kadar geçerli olduğunu yeniden düşünmek zorundalar galiba. Gençleri çok seven Özal’ın, öğrenci dernekleri, sendikalar gibi “sivil” örgütler için ne yaptığım, ne tür özgürlükler getirdiğini, kısıtlamalara karşı nasıl tavır koyduğunu açıklamak zorunda oldukları gibi...

”Sivil” bir başbakanın ya da cumhurbaşkanının , icraatlarını ve “bilgi”yi toplumla, en azından hükümetle, “kamu” tarafından seçildiği varsayılan Meclis’le ne kadar paylaştığını da gözler önüne sermek zorundalar. Düşünün ki, bir köşe yazarı “Türkiye’nin Talabani ve Barzani ile ilişkilerinin nasıl, niçin, ne düşünceyle kurulduğunu bu ülkede benden iyi bilen yok” diyebiliyor. “Çünkü bu ilişkileri kurduran Turgut Özal’dı. Özal ile bu konuyu her yönü ile öncesinde ve sonrasında günler, saatler boyu konuştuk.”[6] Türkiye’yi böylesine derinden ilgilendiren temasları, böylesine önemli bir konuyu en iyi bilen kişi Özal’m bir yakını, ona kör sadakatle bağlı bir gazeteci. Başkalarıyla istişarede bulunma, bilgi aktarma, paylaşma gereği duymamış Özal. Aynı gazeteci “Özal, tıpkı tarihte ‘yükseliş dönemi’nde olan ülkelerin liderleri gibiydi. Onlar, dönemin büyük düşünürlerini ‘saraylarında’ kabul edip görüşen ‘bilge hükümdarlar’ idiler” 1[5] diye de yazmıştı. İnsanın kendisini dönemin büyük düşünürleri arasında görebilmesi hoş bir şey olmalı. Ama en hoşu, bir başbakanın ya da cumhurbaşkanının “bilge hükümdarlar” gibi saray muhabbetleriyle ülke yönetmesini demokratlıkla bağdaştırabilmek herhalde,

Söz dış politikaya gelmişken, Özal’ın koyu “devletçi” yönüne de değinmekte yarar var. Özal’ın bazı takipçilerince, “eleştirilen” demek zor, küfredilen Mümtaz Soysal, dışişleri bakanı iken, “şahin” olarak değerlendiriliyordu. Soysal’ın gerçekten de “şahin” yönleri vardı ama ona şahin diyenler kimi zaman şöyle eleştiriler de getirebiliyorlardı: “Mümtaz Soysal’ın dış politikası, Türkiye’nin bir ‘bölge gücü’ olması hedefine değil, ‘bölgesiyle barışık’ bir ülke olması hedefine yönelik.”[7]

Oysa Özal’ın ve danışmanlarının dış politika vizyonlarında “güç”, barıştan önce geliyordu. Çünkü güç hem nüfuz demekti hem karlılık ve para. Ve bunlar uğruna, devletlerin nüfuzu ve gücü uğruna, insanlar ikinci plana düşebiliyordu: “(Özal’a) ‘Evet, öyle görünüyor efendim’ sözlerini içtenlikle söyledim. Bağdat’taki merkezî otoritenin zayıflamasıyla ‘serbest kalacak’ olan ‘Kürt kartı’nın başkalarının elinde Türkiye’ye karşı kullanılmasını istemiyordu. Bu nedenle, ‘kart’ı eline geçirmekten yanaydı.”[17]

Kart, masa, poker... Özal dönemi dış politikasında ve Özal’ı izleyenlerin jargonunda önemli yeri olan sözcüklerdi bunlar: “Orta Asya'daki rekabetten daha keskin olan, Kafkasya’da, Azerbaycan üzerindedir. Iran, Türkiye’nin

‘kartı’ olabilecek bir Azerbaycan’a karşılık Ermenistan ‘kartı’nı elinde tutmaktadır. Irak, iki ülke arasındaki başka bir nüfuz arenasıdır. Iran, Irak çoğunluğunu oluşturan ‘Şii kar-tı’na dayanmak istemekte, Türkiye'nin elinde ise Arap’ı, Türkmen’i ve Kürt’ü , ‘Sünni kartı’ bulunmaktadır. .. Bu tarihi ve jeopolitik poker oyunu tüm parametreleri ile kavranmadan. .. ”[8]

Evet, Özal “Kürt kartı”nı ele geçirmekten yanaydı. Danışmanları Arap, Türkmen, Türk kartlarından söz ediyordu... Bu dış politika anlayışında devlet ve devlet adamları, her şeyin üzerindedir. Sıradan insanlardan ise “oyun kartı” olarak bahsedilir. Poker masasında koz olarak kullanılacak, deste deste karıştırılacak Şii kartı, Arap kartı, Türk kartı filan bildiğimiz oyun kartı değil yani, bizleriz. Devlet adamları, devletin yüksek çıkarları uğruna ve kendi iktidarlarını pekiştirmek adına insanları oyun kartı gibi kullanabilirler, bir taraf resti görmez, savaş patlar. Yine devletin çıkarları için, “güç alanı” ya da nüfuz alanı oluşturmak için insanlar ölebilir. Ama sonuçta, bir “devlet” karlı çıkar bu işten. Arada “yatırım zaiyatı” olarak bir miktar insan ela ölebilir, her yatırımın bir “risk”i var, malum.

Özal, bu “devletçi’' anlayışın Türkiye’deki başlıca temsilcilerinden biriydi. Son aylarında iyice rahat davranmaya başlamıştı böyle konularda: “Savaşı kar aracı olarak görebilmenin simgesi, ünlü ‘bir koyup üç alma’ lafı. .. Daha geçen hafta ettiği ‘Ben olsam Makedonya’ya gidip Balkanlar’ı bir karıştırırdım’ lafı. Yine geçen hafta, radyasyon tartışma-lan yüzünden bugünün parasıyla 40 milyarlık çayın ziyan olduğunu söylemesi. Hem de kendi televizyon kanallarında 200 dolardan ansiklopedi ‘CD rom’u satacaklarını anlattıktan hemen sonra... Birkaç koli disket fiyatına yüzbinler-ce insanı riske atmak. .. Devletin çıkarları için, devletin bütçesi için ‘ilk feda edilecekler' listesine insanı yerleştiren bir zihniyet...”[19] Özal, elbette ki, insanların ölmesinden zevk almıyordu, almazdı; ama başka hesaplar için insanların ölmesini göze almak veya Körfez Savaşı’nda olduğu gibi, ölümleri görmezden gelmek de, herhalde, üzerinde durmaya değmeyecek birer “ayrıntı” değildi...

Bilinen şey: Milyonlarca insanın yaşadığı bölgeleri “şöyle bir karıştırma”ya niyetlenebilecek, onbinlerce insanın öldüğü savaşlar üzerinde bir koyup üç alma hesapları yapabilecek “güç”teki devlet adamları da fani. Özal artık yaşamıyor ama arkasında derin izler bıraktı. “Özal’ın arkasında doğan

boşluğu, nakşibendiler de, modern bankacılar da, Amerikan sermayesi de, Ortadoğu monarşileri de, Kürt milliyetçileri de, liberaller de muhafazakarlar da yürekten hissediyor. ”[9]

Ve: “Ahmet Ertegün’ün önceki gece Çırağan Sarayı'nda Henry Kissinger onuruna verdiği yemekte, insanların peşinden koştuğu kavramlara sahip isimlerden çoğu vardı. Şöhret, servet, güzellik, iktidar, akıl... Çırağan Sarayı’ndaki yemek bitince geceyarısı çıkıp Ayşegül Nadir'in Çengelköy’deki Sadullah Paşa Yalısı'nda verdiği davete katıldık. Konukların çoğu Amerika kıtasındandı. .. Şimdi nereye gitsek aynı yakınmayı duyuyoruz.

-Ah şu Turgut Özal iki yıl daha yaşasaydı... ”[10]

Herkes gittiği her yerde aynı yakınmayı duymuyor, izlenen güzergâha bağlı bir şey. Ama, oldukça kapsayıcı ve anlamlı sayılabilecek ilk alıntıdaki kadro başta olmak üzere, Özal’ı özleyenler var. “izleyenler” de var. Sağlığında Özal’ın yakınında bulunup ya da Özal öldükten sonra kendini Çankaya’nın eski müdavimlerinden ilan edip, siyasî ve medyatik gelecek arayanlar var. Zaten asıl konumuz da Özal değil, onlar...

Onların sözlerindeki, yazılarındaki Özal’a dikkat ederek, Özal’ı “referans” alan bazı insanların tarih anlayışlarını, mitleştirme ve efsane yaratma geleneğine bağlılıklarını, dünyaya bakışlarım, insana bakışlarını ya da yeterince bak-mayışlarını, demokrasiden ve sivillikten ne anladıklarını görebilmek mümkün. Hem mümkün hem önemli.

“Özal gerçekten farklıydı” sözü boşuna değil; Özal’ın, abartmalar bir yana, vizyonu vardı ve bir boşluğu diğer siyasetçilerden önce o görmüştü: “Deniz bitti” noktasına çeyrek vardı, siyasî merkez boşalıyordu, oyun bozuluyordu; yeni bir şeyler yapmak, yeni bir merkez yaratmak gerekiyordu. Özal’ın “ikinci değişim programı” adını verdiği proje, yeni merkezin kurucusu olarak “iktidar bloğu”ncla güçlü bir konum edinmeye yönelikti. Güvendiği bir şeyler de vardı: “Bakın benim arkamda yüzde 20 kilit oy var. Hep bana gelir bunlar, milliyetçi-muhafazakar oylar. Ayrıca iş çevreleri, yaratacağını ekonomik ortamı tutacak dal gibi arıyorlar. Yoksa iş yapamıyorlar. Bunlar yüzde 15-20'lik yüzergezer oylar. Bunların da yüzde 10-12’sini alırım.”22

Özal ölünce proje bir süre askıya alınır gibi oldu, Özal’ın çevresinde toplananlar boşluğa düşme endişesi yaşadılar ama kısa zamanda toparlanıp, Özal'ın kendilerine vaad ettiği siyasi geleceği başka merkezlerde aramaya başladılar.

22 Turgut Özat’ta söyleşi, *Sabah.* 17 Ekim 1992.

“Turgut Özal’ın başını çektiği ‘yeni oluşum' için tasarladığı ‘çekirdek kadro’daki ‘beyinler’in önemli bölümü bugün Yeni Demokrasi Hareketi'nin temellerini atanlar arasında.”2[3] Aslında hepsi YDH’da değil çekirdek kadrodaki “beyin”le-rin, başka başka yerlerde ama aşağı yukarı aynı söylemle gelecek arayanlar var. İşte önemli olan, bu söylem, bu proje, Özal’ın kullanılma biçimi, ‘80 sonrasının resmî ya da “egemen” tarihi ve tabii ki hepsinden önce, “siyasî merkez” meselesi... Yoksa, biri Özal'a sihirbaz demiş, biri kör sadakatle bağlanmış, kime ne?

23 Cengiz Candar, Sakili, 2 Ocak 1994.

HÜCRELEŞEN DEVLET, KİTLE TOPLUMU VE "ASIL İKTİDAR"

Memleketin yönetim kurulu

“Onların genel başkanına ‘orta yolu tayin edelim' dedik. Genel başkanları da ‘Orta yolu haliz tayin eder' dedi... Halk bugüne kadar neyi tayin etmis de bunu tayin edecekmiş. Bu nasıl anlayışlır? Nasıl laftır? Biz dedik hallı bizimle birlikte, ‘Halk bizim dediğimizi yapar' dedik. Kalnıl etmedi. Hallı da onlardan hava alır da gününü görür.." (Cumhuriyetçi Güven Partisi Kahramanmaraş Senatörü Hilmi Soydan ın, 1973 seçimleri öncesindeki bir toplantıda “halka hitaben'’ yaptığı konuşmadan ...)*

Bir dönem iyimserlik modası vardı Türkiye’de. Mevcut durumla ya da gelecekle ilgili en ufak bir endişeyi dile getirenler, hemen felaket lellalığıyla suçlanıyordu. Aym tepkilerle hâlâ karşılaşılsa da, iyimserlik eski statüsünü kaybetti. Artık “Türkiye tıkandı” demek prim yapıyor. Karamsarlığı bir dünya görüşü, bir varoluş biçimi haline getirmek hoş değil ama modaya uyma, primlerden yararlanma gibi dertleri olmayanlar için böylesi daha iyi galiba. Çünkü Türkiye gerçekten tıkanmış durumda ve kaybedecek fazla vakti yok; tıkanmayı bir an önce aşmak, zaaflarından bir an önce kurtulmak

zorunda. Ve “Ne olacak bu Türkiye’nin hali?” sorusundan önce “Nedir bu Türkiye'nin hali?” sorusuna vakit ayırmak zorunda... “Düşmanlar azdı, Cumhuriyet elden gidiyor” feryatlarının bir faydası yok. “Bir nesil geliyor ki, hiç merak etmeyin” edebiyatının da öyle... “Dcvlct”i ve iktidarı tartışmadan, doldur-boşalt taktiğiyle varılacak yer,

\ Mustafa Ozcaıı. “1973 Sccimlerı" içinde “Kimler Ne Dedi?”, Miilıyel Yayınlan.

İstanbul, 1975 .

bugünkünden daha iyi olmayacak çünkü ...

Türkiye’de bugün, “bölücülük” karşıtı söylemin bir parçası olarak devlet sık sık yüceltiliyor. Ama diğer yandan neredeyse herkes, her kesim ve her birey devletten yakınıyor. Üstelik herkes ayrı bir devletten yakınıyor. Peki, devletin temsilcileri kimler, gerçek devlet hangisi? Sivas katliamına seyirci kalan, Sivas’ta katledilenlerin doğrudürüst anılmasına bile izin vermeyen güç mü devlet? Yoksa “İmam nikahı yaptık” dedikleri için Hülya Avşar’la Kaya Çilingiroğlu’nu mahkeme kapılarında süründüren güç mü? KIT'lerin sahibi mi devlet, özelleştirmeye karşı yürüyüş yapan işçilerin kafasına inen cop mu? Devlet devletçi mi piyasacı mı? Devletin adresini yazabilir misiniz? Eski başbakanların bile varlığını kabul ettikleri “kontrgerilla”nın gizli adresi mi, Kültür Bakanlığı’na bağlı kütüphanelerin açık adresi mi? Devletin kadroları kimlerden oluşur? Sendikal haklar için yaptıkları yürüyüşlerde insan haklan ihlallerini de kınayan memurlardan mı, cenazelerde “Kahrolsun insan haklan” diye slogan atabilen üniformalı-sivil memurlardan mı? Milli Eğitim Bakanlığı koridorlarını hoparlörlerden gelen ezan sesleriyle inleten kadrolardan mı, Anayasa Mahkemesi’nin laik üyelerinden mi? Devletin zihniyetini ne simgeler? Her türlü olumsuz figüre “Bunlar aslında Ermeni” demek mi, sahip çıkmaya çalıştığı Azerbaycan’la savaş halindeki Ermenistan’a gıda ve elektrik satmak mı? Hangisi?

Hepsi ya da hiçbiri... Türkiye uluslararası hukuk normlarına göre üniter bir devlettir. Ancak devleti bir iç örgütlenme olarak aldığınızda, karşınıza birbirine hiç benzemeyen parçacıklar çıkar: Merkezî örgütlenme üzerine, yekpare bir blok halinde örgütlenme üzerine kurulu devlet, hücreler üzerinden örgütsüzleşrnişlir ve Türkiye’deki tıkanmanın faillerinden biri de

bu örgütsüzleşme meselesidir. Öylesine ki, bugüıı bir devlet birimine “kurban gittiği” söylenen bir kişinin cenazesine devletin başka bir birimi sahip çıkabilir. Devletten kaçan bir vatandaş devlete sığınabilir Yani birçok konuda olduğu gibi, devlet konusunda da tek bir tanım yapmak, tek bir adrese yönelmek mümkün değil artık. Çok popüler bir tartışma konusundan iz sürersek görürüz ki, devlet, ne 2. Cumhuriyetçilerin kalıplaşmış ifadesiyle “camiye karşı kışlayı temsil etmekte”dir ne de bazı kesimlerin öne sürdüğü gibi caminin sesi haline gelmiştir.

Benzerlik kurulabilecek ama temelde farklı bir durum, hâlâ sık sık anılan POLDER-POLBİR, TÖBDER-ÜLKÜBtR gibi örneklerle 12 Eylül öncesinde de yaşanmıştı. Ancak o dönem için legal grupların, merkezî örgütlenmenin dalları içindeki açık, tanımlanmış kamplaşmaları başka şeydi, bugünün resmen varolmayan, ilan edilmiş bir ad taşımayan ama f ilen etkili olan grupları başka şey .. 12 Eylül’ün aslî amaçlarından biri, devlet kadroları içindeki tüm renkleri, tüm sesleri silip merkezdeki çekirdeğin sesini ve rengini hakim kılmaktı. Bunu yüklü bir tasfiye üzerinden başarmaya kalkıştılar, bir dönem için de başarılıymış gibi göründüler. Ama kafalarındaki devlet kavramı ilkel bir otoriter yönetim anlayışıyla sınırlı kalan “çekirdek üyeleri”, yalnızca görüntüyü kurtarmışlardı. Üstelik 12 Eylül öncesinin bazı kampları, çekirdekle kolayca uzlaşmaya yatkındılar; uzlaştılar da...

Derken ANAP iktidarı geldi. ANAP, dört eğilime yaslandığını söylüyordu. Ancak “Özal, partiyi dört eğilimin değil, tek eğilimin üzerine bina etmişti. Sonuçta duvara toslansa da, 24 Ocak kararlarının uzantısındaki bankerler dönemiyle ‘büyük düşün büyük kazan’ mantığına ısınmış, kolayca köşe dönme hayallerine kapılmış, 12 Eylül’ün yardımıyla, bireyciliğe set çeken toplumsal çerçeveden sıyırmış, televizyon ekranlarında engin hayaller yakalamış ve bu tür hayallerin pek hoş karşılanmadığı eski günlere dönme korkusuna kapılmış insanların eğilimi.”[11] Toplumsal destek anlamında tek eğilimin üzerinde duruyordu ANAP. Ama kadrolarına bakıldığında, vitrin malzemesi olarak kullanılan az sayıda eski solcu-sosyal demokratı saymazsak üç eğilim vardı ortada. İslamcılar, ülkücüler ve DP-AP çizgisinin “merkez”e yakın politikacıları.

O dönemde, ‘80 öncesini “uç eğilim” kimliğiyle yaşamış yapıların bir gün gelip de boşalan merkezi doldurmaya aday olacakları düşünülmüyordu bile. ANAP, eskinin uç eğilimlerini bünyesinde eritebilecek merkez! bir pota olarak görülüyordu. Tabii ki belli tavizler vermesi koşuluyla. Aslında, sözkonusu eğilimlerin ANAP’ın temel felsefesiyle pek çelişmediği düşünülürse, taviz değil “ayrıcalık” demek daha doğru belki. Neyse, taviz verildi ya da ayrıcalık tanın-clı, eski arkadaşlara sahip çıkıldı. Üç eğilimden gelip 12 Eylül’ün çekirdeğiyle uzlaşarak devlet içindeki güçlerini az-çok koruyabilmiş olan kadrolar, hücreleşme yolunda rahat rahat at koşturabileccklerdi artık. Solu geniş bir yelpaze olarak ele alırsak, dördüncü eğilim de epeyi kan kaybetmiş, yıpranmış, dağılmış ama hiç değilse alt kademe temsilcilerinden bazılarım devlet içinde bırakabilmişti. Bu tablonun üzerinden uzun bir ANAP iktidarı, bir DYP-SHP koalisyonu, Güneydoğu'da yaşanan bir savaş ve tehlikeli bir zihniyet geçecek, sonuçta 90’ların ortasındaki karmaşaya gelinecekti.

Tehlikeli zihniyet, yeni değildi aslında. DP-AP çizgisinin, şimdiki zaman liberallerinin yorumlarındaki açıklıkla ifade edilmeyen, zaten strateji kadar sezgiyle de biçimlendirilmiş “topluma devletten daha yakın görünme” tavrının çağdaş versiyonuydu. Özal’la doruğuna çıkan, topluma devletten daha yakın görünme ama “icabında” gücünü devletten alma anlayışıydı bu; Nusret Demiral, Ülkü Coşkun, Yekta Güngör Özden tipi bürokratlara ve orduya ihtiyaç duyan, onları kullanmaya çalışan bir zihniyetti. Temsil edilen “fiili” iktidarlar adına, devletin gücünü hukuk sisteminin üzerindeki bir iktidar aracına dönüştürmek, yasaları bu çarkı besleyen halleriyle düzenlemek ya da korumak ve sonra da tüm suçu, ellerindeki yasaları uygulayan, tabii ki suç ortaklığına da fazlasıyla eğilimli bürokratların üstüne yıkmak... Yani yalnızca makinenin birkaç dişlisini suçlamak... Oyunun kuralı buydu ve bu, tehlikeli bir oyundu. Üstelik ANAP, DP-AP çizgisini yer yer aşabildiği için, oyunu ustaca oynuyordu.

DP-AP çizgisi, “klasik sağ”ı temsil ediyordu. ANAP ise “yeni sağ”ın, devleti bir iktidar aracı olarak çok özel alanlarda çok etkin biçimde kullanırken devletten bağımsızlığını ilan etmeye çalışan bir akımın Türkiye acentasıydı. “Pi-yasa”nın durumuna göre hem devletin içinde hem devletin dışında görünerek güç merkezleri yaratmaya çalışan bu çizgi, Türkiye gibi köklü otokratik geleneğe sahip bir ülkeye bir darbe-darbe sonrası

döneminde uzanınca, ortaya çıkan tablo vahim oldu. Rant paylaşımından toplumsal muhalefetin sindirilmesine, servetin korunmasından propaganda araçlarının beslenmesine, hep devlete ihtiyaç vardı. Ama bir yandan da, aynı alanda devleti dışlayıcı bir söylem tutturulmuştu. Evet, devlet hem ihtiyaçtı hem de bütünlüklü yapısıyla hedefe ulaşmayı engelleyebilen, “rantabl” olmayan bir yapıydı. Bir tehlikeli yola daha girildi, aslında oyunun kuralı uygulandı, o sözünü ettiğimiz “çok özel” alanlar oluşturulmaya başlandı. Hukuk kavramı rafa kaldırılarak yapılan tüm icraatlar, dayanaklarını bu alanlarda buluyorlardı işte. Rant ve servet dağıtımı bu alanlardan yönetiliyordu. “MlT raporu” olayıyla uçları güründükten sonra hemen geri çekilen kirli çamaşırlar da aynı anlayışın tozunu toprağını taşıyordu. Hatta pek devlet yüzlü görünmeyen “prensler kuşağı” bile aynı güzergahın bir aracıydı. Geleneksel anlamıyla siyasî kadrolaşmanın yanında, bu “oyun” da devlet mekanizmasının hücreler üzerinden ör-gütsüzleşmesine katkıda bulundu. Sonuç devletin etkinliğini yitirmesi olsa, belli koşullarla, arzu edilen bir durumun ortaya çıktığı bile söylenebilirdi. Ama sonuç, devlet içindeki bazı hücrelerin birilerinin yararına güçlenmesiydi...

Bir ülkede devletin hücrelere bölündüğünden, örgütsüz-leşerek gücünü kaybettiğinden, merkezî-yekpare devlet sistemine göre oluşturulmuş hukuk sisteminin iflasından söz ediliyorsa, o ülkede bir iktidar boşluğunun ortaya çıktığı da düşünülebilir. Özellikle de, devlet, devletin bütünü, klasik tanımla bir iktidar aygıtı olarak ele alınırsa... Ancak asıl üzerinde durulması gereken nokta da bu galiba: Türkiye'de devlet bütünüyle bir iktidar aracı değil artık. Evet, bir siyasal hegemonya boşluğu var ama bir iktidar boşluğundan söz etmek zor. İçinde devlet temsilcilerinin de bulunduğu bir iktidar bloğunu teşhis etmek ise zor değil. Bakalım bu iktidar kimin, kimlerin iktidarı? Neo-liberallerce sık sık telaffuz edildiği gibi “devlet sınıfı”nın, bürokrasinin iktidarı mı, topluma karşı devletin iktidarı mı? Yoksa başka kesimlerin iktidarı mı?

Tabii öncelikle iktidarın hangi ölçütlere göre belirleneceğine ilişkin bir çerçeve çizmek gerekiyor: Toplumsal etkinlik ve ekonomik güç açısından hangi kesimin önde olduğu, paylaşım ya da “paylaştırma” mekanizmasının kimleri avantajlı kıldığı; “çağdaş” bir ölçüt olarak, “bilgi”nin kimlerin elinde bulunduğu, kimlerin eline geçtiği ve en geniş “belirleme” menzilinin

kimlerin önünde uzandığı... İktidarı, bu soruların cevap hanelerinde yakalayabiliriz herhalde.

Bilinen hikâyelerin olabildiğince kısa bir tekrarıyla başlamak gerekiyor. Önce, uzun dönemlerin özeti niteliğinde bir alıntı: “Sivil-asker bürokrasi, TC’nin kuruluşunda büyük tüccar, toprak ağalan ile birlikte iktidar bloku içinde yer almıştır. Ancak bu konjonktürel bir durumdur ve çok partili hayata geçilen l 946'ya kadar sürer. 1946'dan sonra, devlete yön verenler, büyük tüccar-sanayici toprak egemenleridir. Giderek bu fraksiyonlar arasında güç dengesi değişir ve devlet 1970'lerden sonra da ağırlıkla TÜSlAD'da temsil edilen büyük tekelci sermayenin kontrolüne geçer. Devletteki üst kademe sivil asker bürokrasi, l 950'lerden sonra bir 'yönetici sınıf tavrı' gösteremez. Artık bir kategoridir ve ağırlıkla sermaye fraksiyonlarının devletteki bir tür uzantılarıdır. Sivil toplumcular, 1960, 1971 ve 1980 darbelerini bürokratik-askeri kesimin devleti iyice ele geçirme ve sivil topluma haddini bildirme hareketleri olarak görürler ama bunlardan son ikisine büyük sermayenin neden ayakta alkış tuttuğunu, hatta darbelere davet çıkardığını açıkla-yamazlar. Onlara göre, devletin kontrolünü elinde tutan bürokrasi, devleti hep büyütmekte, sivil kesimden toplanan vergileri, rant olarak, canının istediğine dağıtmakta, popülist politikalarla kaynakları heder etmektedir. Yine onlara göre, devlet, yurttaşların etnik, dinsel kimliğini belirlemekte, ekonomiye daha çok müdahale etmekte, sivil siyaseti kontrol etmektedir. Bütün bunları devletteki sivil-asker bürokrasi mi yapmaktadır, yoksa, bunlar ekonomideki hakimiyetleri sayesinde devlete de yön veren büyük sermayenin politik tercihleri midir? Bu soruya onlar ‘devlet sınıfı’ ya da ‘bürokrasi' demeyi tercih etmekte ve olmayan hayali bir düşmana cihat açılmaktadır. ”2 Sivil-asker bürokrasiyi, bir bütün halinde, Türkiye'nin iplerini elinde tutan, iktidarda bulunan “devlet sınıfı” ola-

2 Mustafa Sönmez, “YDH bir Beymen liberalizmi projesidir”, *iktisat Dergisi.* Eylül 1994, s:21. ‘

rak değerlendirmenin olgusal dayanakları yok gerçekten de. En basit örnekle: “Çağdaş bürokrasiyi sadece bir toplumsal sınıf değil aynı zamanda Türkiye toplumunun yönetici sınıfı olarak gören yaklaşımların bu stratejik kategoriyi, yani bürokrasiyi doğrudürüst tanımlamamış olmaları son derece

ilginçtir. Kimdir, nedir bu bürokrasi? Bizim ‘toplumsal tabaka’ tanımımıza uygun bir sınıf tanımı yaparak bunların sadece devlet memurlarından oluştuğunu mu kabul edelim? Öyleyse, daima ya iktidarda olmuş ya da iktidarın en yakın rakibi olmuş bulunan ve ‘liberal sol' okulun çoğu partizanlarına göre l 980’de yine iktidara gelmiş bulunan bu sınıfın son on yıldaki hikayesi tarihte benzeri görülmemiş bir ‘toplumsal ve toplu intihar’ olayı değil midir? Maaşları hızla aşınarak, giderek büyüyen kentlerin gecekondu semtlerine sürülçn ve proleteryanın hayat tarzına ve tüketim normlarına mahkum edilmekte olan memur kitlesinin (yani bir sınıf olarak iktidarda olduğu iddia edilen bürokrasinin) hal-i pür melalini nasıl açıklayacağız?”[3] Elbette ki burada sivil bürokrasiyle asker kesim arasında bir ayrım yapmak gerekiyor. Asker kesimin iktidara sivil bürokratlara göre çok daha yakın olduğu, en indirimli ifadeyle askerlerden çekinildiği açıktır. Ancak askerlerin ağırlığı başka şeydir, iktidarın sivil-asker bürokraside olması başka şey. Mustafa Sönmez’in de örneklediği gibi, asker! darbelerin sonuçta hep aynı sınıfın çıkarlarına açıkça hizmet etmesi yeterince anlamlı bir gösterge değil mi? 12 Ey-lül’den sonra “Artık gülme sırası bizde” diyen Halit Narin bürokrat mıydı?

Bugünkü ordu-iktidar ilişkisi ya ela sermaye kesiminin asker kesimden beklentileri, 60’lardaki 70’lerdeki dengenin

dışında seyrediyor, bir şeyler değişti. Eski Genelkurmay Başkam Doğan Güreş'in İngiltere Genelkurmay Başkam'na Tansu Çiller için “Tak diye emrediyor, şak diye yapıyorum” demesi bir ölçü değil (”tak” ve “şak”ın İngilizce karşılıkları ne acaba?), kimi zaman tak diye emredenle şak diye yapanın yeri değişebiliyor, asker kesim belli bir ağırlığı hâlâ koruyor. Ama bu, bırakın bütünüyle bürokrasinin iktidarını, asker kesimin iktidarını bile kanıtlamıyor. MGK'nın varlığı da öyle. “Türkiye’deki iktidar bloğu askerleri de içermektedir” dersek, taşlan yerli yerine oturtma yolunda biraz mesafe almış oluruz belki.

”Ülkelerin yönetimlerini elinde tutan 100 isim listeleri önemlidir. Bunların içinde cumhurbaşkanı, başbakan, genelkurmay başkanı ve bazı komutanlar, önemli bakanlar, ana muhalefet partisi başkanı, bazı kilit konumdaki müsteşarlar (Örneğin MlT ve DPT), mega işadamları, medya imparatorları, kamuoyunu büyük çapta etkileyen gazeteciler gibi... ”[4] Ülkelerin

yönetimlerini elinde tutan insanların listesi, iktidarın ne olduğunu “içeriden” bilen Güneri Cıvaoğ-lu tarafından öyle adlandırılmasa da, “iktidar sahiplerinin" listesi sonuçta. Planlamanın aşağılandığı bir dönemin Türkiye'sinde, DPT müsteşarının listedeki yeri çok tartışmalı. Merkez Bankası başkanı ile “kilit” konumdaki Emniyet görevlileri de atlanmış olsa gerek. Ama sonuçta, Cıvaoğlu, içten bir anında ya da Refah'ın 27 Mart'taki başarısının şaşkınlığı içinde “gerçekçi" bir iktidar şablonu çizmiş işte.

Listeyi ikiye ayırırsak bir yanda devlet erkanı ve devlet birimleri, diğer yanda mega işadamları, medya imparatorları ve onların yanında çalışan gazeteciler... Yani, “sınıfsal" yoruma açık bir tablo: Sermaye ve örgütsüzleşmiş devletin sermaye çıkarlarını korumaya yarayabilecek birimleri yan-

+ Güneri Cıvaoğlu, *Sahalı*, Nısan 1 LJ94.

yana; yeni sağın “şirket devlet” anlayışına uygun biçimde yapılmış bir işbölümünün sonucu. Tek bir alıntı yeterince anlamlı olmayabilir; Wright Mills’in, ağırlıklı olarak “bir zamanlar Amerika”yı anlattığı *İktidar Seçkinleri* adlı kitabındaki iktidar tablosuna da bir bakalım: “... Bütün bunların sonucu olarak siyasal seçkinler, şirketler dünyasının zenginleri ve nüfuzlu askerler birleşerek bugünkü iktidar seçkinleri topluluğunu meydana getirmişler, bu iktidar seçkinlerinin başında bulundukları hiyerarşik kuruluşların etkinlik alanları genişlemiş; kendileri gitgide daha merkeziyetçi bir yapıya geçmiş ve toplumdaki eski dengeleri yerlerinden ederek bunları orta iktidar düzeyine indirgemeye mecbur etmişlerdir... Bütün bunların dışında toplumun alt kesimlerinde neler olduğu da üzerinde durulması gereken bir sorundur. Toplumun üst ve orta düzeylerinde bu belirttiğimiz değişimler olurken, çok daha büyük bir alanı kapsayan Amerikan toplumundaki alt tabakalarda neler ol-maktadır?”[12]

Aynı soruyu, cevabını daha sonra aramak üzere Türkiye için de sorabiliriz. Siyasal seçkinler, şirketler dünyasının zenginleri ve nüfuzlu askerlerin ittifakını da “bir yerlerden” tanıyoruz... Ama şimdi, Mills’in çizdiği iktidar tablosundaki bir ayrıma, 90’ların Türkiye’si için de çok şey ifade eden alt tabaka-orta düzey vurgusuna dikkat etmekte yarar var. Rant ekonomisinin hüküm sürdüğü bir ortamda, kendi çaplarında ekonomik ve siyasî yatırım gücü olan orta, orta-üst sınıfın, insanları da, yönetim açısından olmasa bile

nimetlerin paylaşımı açısından, iktidarın “küçük ortağı” sayılabilirler. Ancak asıl hisse sahipleri; büyük yatırımcılar, büyük rantiyeler, büyük sermayedarlar, özellikle de finans sektörünün güçlü temsilcileridir, “yönetim kurulu”nun kararlarında onların ağırlığı vardır ve 60’lardan 70'lerden farklı olan şey, asıl hisse sahiplerinin yönetim kurulunda bir revizyon yapma istekleridir.

“Asıl iktidar”ın oluşumunu ve revizyon talebine zemin hazırlayan koşulları l 980’den başlayarak ele alırsak, dünya genelinde yükselen yeni sağ dalgaya, o dalganın her şeyin üzerine çıkardığı ekonomik akıl kavramına, Yeni Dünya Düzeni’ne ve Türkiye’de yaşananlara kısaca bir bakmamız gerekecek.

“Neden dünya ‘daha çok üret, daha çok sat’ ilkesini şiar ediniyor? Çünkü artık sermaye kol gücünü eskisi gibi sömürmüyor. Teknolojisi çok daha yüksek ürünler üretiyor. Bu, karları düşürüyor. Kar düşünce yapılacak tek şey, daha çok miktarda satıp sürümden kazanmaktır. Ama sürümden kazanmak için, o çok nitelikli malları alacak gelişmiş top-lumlara ihtiyaç duyulur. Bir yandan ülkeler ‘piyasa ekonomisi, demokrasi ve insan hakları’ üçgeniyle geliştirilmeye, diğer yandan da savunmaya ve mafyaya giden paralar azaltılmaya çalışılıyor. Mafyanın çaldığı paraları ekonomik sistemin içine döndürmek için mafyanın eli kesiliyor. Mafyanın büyük reisi Escobar’ı da ‘emperyalizm’ bunun için öldürüyor. Buna kısaca ‘Yeni Dünya Düzeni’ de diyebilirsiniz.”[13]

Türkiye’nin gündem hakimlerince soyut noktalarda sahip çıkılıp Bosna, Azerbaycan gibi vahamet noktalarında lanetlenen Yeni Dünya Düzeni’nin, ekonomik aklı her şeyin üzerinde tutan “kar için demokrasi” anlayışı bu işte. Ama demokrasi yatırımın riskini artırıp karlılığı riske sokunca ne oluyor? Parlamentolar bile alkışlar arasında bombalanabiliyor: “Yeltsin ‘demokratik pazar devrimi’ni yaptığı için onu destekliyoruz, diyor İngiliz diplomat. Demokratik pazar devrimi. Batı, bu devrime 80 milyar dolar para yatırdı... Eğer Yeltsin kaybeder ve eski komünistler kazanırsa, 80 milyar dolar havaya gidebilir. Hemen özelleştirmeyi yapalım. Hem de yabancı sermayeyi çekelim Türkiye’ye. Global ekonomilere entegrasyon, günümüz dünyasının en büyük siyası teminatı. Yeltsin bunu başardı. Kendi parlamentosunu bombalıyor. Ve bütün dünya alkışlıyor onu. ”[14]

Pazar vaad ettikleri sürece demokrasiye ve insan haklarına destek olan Yeni Dünya Düzeni, yatırımlar tehlikeye düştüğü anda parlamentoların bombalanmasına alkış tutabilmektedir işte. Parlamentoları bombalama işi de hiçbir zaman için işadamı örgütlerine, parlamenterlere, çağdaş düşünce depoları “think tank”ların parlak üyelerine, medya imparatorlarına filan düşmeyeceği için, ara kategori ülkelerinde hala sivillerle askerlerin ya da “fiziksel güç” sahibi devlet birimlerinin yanyana duracakları bir iktidar yapısına ihtiyaç duyuluyor. Ara kategori, yani ne işlerin yalnızca havuçla yürüyebileceği kadar yol almış ne yalnızca sopayla yürüyebileceği kadar geri kalmış, havuçla sopa arasındaki hassas bir dengeyle yönetilebilecek ülkelerin kategorisi...

Elbette ki, iktidar şeması yalnızca bu tür kategoriler tarafından değil, ülkelerin yönetim gelenekleri tarafından da belirleniyor ve Türkiye’nin kaderinde klasik çizgi haki rengin rol oynaması biraz da gelenekten kaynaklanıyor. Örneğin askeri müdahale alışkanlığının hemen hiç bulunmadığı ABD’de, 20’li 30’lu yıllarda “legal” ve sivil grev kırma şirketleri kurulabilmiş, Amerikan geleneği işlerini hep bu yöntemle görmüştür. Oysa Türkiye’de, çok tipik bir örnek olarak, dönemin Genelkurmay Başkanı Memduh Tağ-maç,12 Mart’ın hemen ardından kendisini ziyaret eden Is-met İnönü’ye “Neden oldu Türkiye’de bütün bunlar? Türkiye’deki toplumsal uyanış ekonomik gelişmeden hızlı gitti. Bir dengesizlik ortaya çıktı” demiş ve “toplumsal uyanışla ekonomik gelişmeyi hizaya getirmek için” 12 Mart muhtırasını verdiklerini anlatmıştır.[15] Ekonomik gelişme öyle kısa bir ara rejim sürecinde hemen hızlandırılıp toplumsal uyanışı yakalayamayacağına göre, 15-16 Haziran’ların yaşandığı bir ülkede hemen geleneklere başvurulmaktadır. Gerekirse, iktidarın parlamentodaki küçük ortaklarının gözden çıkarılması pahasına...

Sonuçta, “fiziksel güç”e biçilen işlevle gelenek aynı “fayda” noktasında birleşiyorlar. Toplumsal uyanış gibi denge bozucu olgular olağan işleyiş içinde silinemediği zaman devreye üniformalı birileri giriyor. Ne adına, daha doğrusu kimlerin adına? Bu sorunun cevabını tartışmaya bile gerek yok herhalde; “iktidar”ın adına. Her askeri müdahaleden hangi “sınıf”ın karlı çıktığı yeterince açık değil mi?

Neyse, 8O'den alacağız demiştik, dönelim yine o günlere. Malum hikayeyi çok özet olarak anlatırsak: 12 Eylül yönetimi bazı şeyleri "kendince" hizaya soktuktan sonra ANAP iktidarına geçildi. Ancak Özal, parti kimliğinin önünde duran bir figürdü. Zaten, Doğu Bloku varlığını sürdürdüğü için o dönemde ilk sinyallerini verip henüz tam yayına geçmemiş, haliyle adı da konmamış Yeni Dünya Düzeni ve ismi konmuş olan yeni sağ dalga öyle bir lider gerektiriyordu. Özal, havuç-sopa dengesini başarıyla gözetebilecek; daha önce andığımız 8. madde olayındaki gibi, gerektiğinde sopayı havuç rengine boyayabilecek bir liderdi. Ekonomik aklın üstünlüğüne tam bağlılık beyan etmiş, hem Batıcı hem muhafazakar bir politikacı, yeni sağ dalganın tipik bir temsilcisiydi.

Özal'ın liderliğindeki ANAP, geçmiş dönemden gelen siyasal kimlikleri aşkın bir tavan ittifakına ve bir toplumsal destek tabanına dayanıyordu. Tavanda "bir tür sınıfsal kozmopolit kültür ittifakı" kurulmuştu. "Sınıflarüstü arabesk kültürün en zengin, en müreffeh kesimiyle, kentlere kuşaklar boyu kök salmış sermaye çevrelerinin, özellikle de finans kesiminin ittifakı. "[9] Finans sektörü, dünya genelindeki yeni sağ dalganın gözde sektörüydü ve oturtulmaya çalışılan sistem, üretim ekonomisinden çok rant ekonomisine dayalı bir sistemdi. Tabii ki ANAP'ın arkasında sermayenin her kesiminden temsilciler vardı ama bankacıların, finansçıların yeri bir başkaydı. Sınıflarüstü arabesk kültürün en zengin, en müreffeh kesimine gelince... Onların çift işlevi olacaktı bu sistem içinde. Hem sosyal mobilizasyo-nun, hızla yükselmenin, parayla statü satın almanın, kısa sürede yırtabilmenin simgesi olacaklardı; hem de mevzuat işleri halledilene kadar, "mevzuat dışı" işlemleri farklı kökenden gelen "yol arkadaşları" adına onlar yürüteceklerdi. Ki, o dönemden bugünlere uzanan "hukuksuzluk" ortamının kökeninde işte bu kesimin yeni sistemi oturtma adına "meşru" addedilen "yasadışı" faaliyetlerinin büyük yeri vardır. Ve yine o dönemde başlayan gelenek, garip ortaklıklar, anlaşılmaz ilişkiler Engin Civan olayındaki garabete kadar uzanacaktır. .

Tabandaki destek ise, daha önce de değindik, yeni ekonomik sistemin nimetlerinden yararlanarak "yırtma" hayallerine kapılmış, rant ekonomisinden bir şeyler "götürme" kavgasına girişmiş, ekonomiyle yatıp ekonomiyle kalkan ve "ölen ölür, hayat kalan sağlarındır" mantığına ısınmış

insanlardan geliyordu. Bu insanlar önce hemen her sınıfa eşit olarak dağılmışken zamanla “küçük ortak” orta-

Ll Can Kozanoğlu, a.g.e . s: 18.

üst sınıfın insanlarından ibaret kalacaklardı. ANAP’a belli bir desteği sürdüren alt sınıf üyeleri ise, o dönem için marjinal görünen siyasal akımların, İslamcıların ve ülkücülerin telkinlerine uyan “gönüldaş”lardı. ANAP'ın oynak merkezi, bir süre daha sığmak olarak kullanılabilirdi onlar için.

Tavandaki ittifaka zamanla güçlü bir omuzdaş daha katıldı. Çünkü yeni sağın “ülke işletmeciliği” anlayışı, sistem dışı kesimleri, sistemin yarattığı çarpıklıkları ortadan kaldıracak değil ama “görüntüden” kaldıracak bir güce ihtiyaç gösteriyordu. Medyaya... Özal “şahsen”, ANAP ise “felsefî” olarak uzlaştı medyayla. Bu dönemde finans sektörünün güçlü isimleri yavaş yavaş medya kuruluşlarına el atmaya da başlamıştı zaten.

İşte bu tavan, Özal’ın başbakanlığı dönemince, Türkiye’de “iktidar”ı elinde bulunduracak; rant gelirleri, bir bölümü “iktidarın tabanı”yla paylaşılmak üzere bu ittifaka akacak, en çok bu kesimin sesi çıkacak; elbette ki, Türkiye’yi doğrudan paşaların yönettiği döneme kıyasla görece bir demokratikleşme sağlanacak ama gerçek anlamda bir demokrasi yolunda, örgütlü toplumun önünü açma anlamında bir gelişme sağlanamayacaktı. Iş lafa geldiğinde demokrasiden, ittifakın ilerleyen yıllarında sivil toplumdan söz edilecekti de, iktidar işin hukukî yanına hiç “takılmayacaktı”. Ve suç yalnızca savcıların, Anayasa Mahkeme-si’nin, kadroları “kötü adam” rolüne çıkarılmış bürokratların üzerine kalacaktı. Kötü olan yalnızca onlardı, devlet de onlardı, güç de yalnızca onların elindeydi. Öyle miydi? ..

Bu noktaya kadar yaşanan gelişmeler daha önce çok yazılmış çizilmiş olduğu için fazla ayrıntıya girmeden devam ediyoruz; 8O’li yılların sonuna gelindiğinde, değerleri savrulmuş, “menkul değerler” dışında yalnızca gayrımenkul değerleri tanıyan; belki de en vahimi, hukuk kavramını tanımayan insanların zihniyeti iktidardaydı. Bu zihniyetin rüzgarı, biraz eksik biraz fazla, tüm toplumsal grupları etkisi altına almıştı. Rüzgardan etkilenenlerin büyük bölümü gidişatı onaylamıyordu aslında ama sistem, “iktidar”daki çok küçük azınlığı, gidişattan memnun büyük azınlığın

desteğiyle ayakta tutabiliyordu. Gelgelelim, iktidar bloğunun içinde de her şey süt liman değildi. Tavandaki ittifak yavaş yavaş çözülme sürecine girmişti: “Sistem oturmuştu artık. Babaların, hayali ihracatçıların, çek-senet tahsilatçılarının gazete manşetlerindeki, köşe dönme hayallerindeki ağırlıkları iyice kaybolmuştu. Onlar elbette yok edilmeyeceklerdi ama eski konumlarına, geleneksel alanlarına geri çekilmeleri gerekiyordu... Üstelik amaç iktidarsa, eski ittifakın pek bir anlamı da kalmamıştı. Kentli sermaye çevrelerinin çıkarlarını en iyi temsil eden parti niteliğindeki ANAP’ın, sekiz yıllık iktidarı süresince kalkındırdığı, daha müreffeh hale getirdiği, rant gelirleriyle beslenen, finans dünyasının nimetlerini tüketen bir kıkırdak tabanı vardı. İttifakın ‘muhafazakar kökenli’ kanadı ise, diğer sağ partilerin tabana oturma süreçlerinde oy çekme gücünü kaybetmişti. Elit kanat, o eski çekim gücünün ihyası yerine, kendine daha yakın değerlerin çekim gücüyle iktidarı elinde tutmayı deneyecekti.”[10]

Denendi. Bu süreç, Özal’ın başbakanlıktan cumhurbaşkanlığına yükselmesiyle hızlandı. Evdeki bazı hesaplar çarşıya uymayacak, kısa sürede yeniden gelenekçi-muhafaza-kar seçmene dönülecek, “presentabl” olmadığı ve işlevini yitirdiği için ittifaktan tasfiye edilen kesim, Engin Civan olayında olduğu gibi, zaman zaman yüzünü gösterecekti. Ama “yeni iktidar mayası”, hız çağına uygun bir tempoda olmasa bile, tutuyordu galiba. Garip bir süreçti, maya hem tutuyor hem bozuluyordu.

ÎO a.g.c. s2H **44**

Çarkın kritik noktalarına yerleştirilen özel adamlar-özel birimler dışında tamamen “iktidar dışı” kalmış; bazı kesimlerine belli tavizler karşılığı başka bir iktidara hazırlanma fırsatı tanınan bazıları iyice ezilen, etkili-etkisiz hücrelerin oluşturduğu bir bürokrasi... İktidar sahiplerince de artık kendilerine ihtiyaç duyulmaması istenen ama belli bir ağırlığı ve “sigorta” işlevini koruyan asker kesim... Yeni ekonomik düzenden nasiplenenlerin tabandaki desteği... “Dışlanan” geniş kesimler ve malum iktidar bloğu... Özal Çankaya’ya çıkarken Türkiye’de böyle bir tablo vardı işte.

Ardından, Akbulut devrini saymazsak, iplerin Özal’ın elinde mi Mesut Yılmaz’ın elinde mi olduğu anlaşılamayan, medya tarafından önceleri sevabı Yılmaz’a günahı Özal'a, ardından sevabı Özal’a günahı Yılmaz’a maledilen bir ANAP hükümeti ve DYP-SHP koalisyonu geldi. Demirel

döneminde daha çok, Çiller döneminde görece daha az, “kırsal taban” ve Odalar Birliği’nin temsil ettiği küçük işletmeciler, Anadolu tüccarları, Anadolu sanayicileri de iktidar yapısında “etken” oldular. Ancak yapı, “etken”leri kaldırmakla birlikte aslen “egemen” olanlara çalışan, egemen olanların yönlendirdiği bir yapıydı. Egemen olanlar Çiller’e kızdıkları zaman “mantı partileri” filan düzenlenecek, Mesut Yılmaz'a iki kaşık mantı bir kaşık yoğurt arasında göz kırpılacak, Çiller kimi zaman “İstanbul zengini beni sevmiyor” diye yakınacak... Ama, misâl, Mehmet Barlas'ın Çiller ve Karayalçın’a “İkinci sınıf insanlarla birinci sınıf çözümler üretmek kolay değildir” sözleriyle yüklendiği yazılar “Galiba bu kadın bu işi başaracak” methiyelerine döndüğünde anlaşılacaktı ki, işler yoluna girmiş, iktidarın gücüne halel gelmemiş. Aslında, “İstanbul zengini beni sevmiyor” başlıklı yazının spotları bile başlıbaşına bir iktidar tab-losuydu: “Başbakan Tansu Çiller, son zamanlarda eleştirilerini artıran İstanbul’daki iş çevreleri, aristokrasi ve basın yöneticilerinin kendisine haksızlık ettiğini söyledi...” Çiller iş çevrelerine kırılmış, orduyu eleştiren “diğer bazı grup-lar”a ise iyice bozulmuştu: “Orduyu eleştirmek istiyorsanız gidin eleştirin. Sizi kim tutuyor. Ama yapmayın yani.”[11]

“Resmen” iktidarın başı görünmek böyle ağır bir iş yükü de bırakıyordu insanın sırtına. Hem iktidarın asıl sahiplerine yaranmak, kendinizi onlara "sevdirmek” zorundaydı-nız... Hem de iktidar aracı olmakla iktidar ortağı olma arasında bir yerde kalan asker kesimi memnun etmek... Aslında bu, geleneksel iş yükü, geleneksel zorluktu. Oysa Türkiye'de, değişim süreciyle, geleneksel zorluklar da biraz çehre değiştirmiş ve daha Özal hayattayken çok karmaşık bir durum çıkmıştı ortaya. “İktidar sahiplerince de artık kendilerine ihtiyaç duyulmaması istenen askerler” demiştik ya, karmaşık tabloyu yaratan şey bu gerilimdi işte. İki eski dostun arasında hâlâ çok temel bir sorun yoktu ama zaman, sermaye kesimi içindeki bir grubu araya nisbî mesafe koyma noktasına taşıyordu.

Türkiye bütünüyle çağ atlamamıştı ama büyük sermaye, uluslararası ilişkilerinden plazalarına, çalışma sistemlerinden konuşma üslubuna gerçekten çağ atlamış, daha doğrusu “bölgesel eşik” atlamış ve iyice Batılı olmuştu. Aynı süreçte, doğal olarak, ekonomik açıdan da güçlenmiş, sistem sayesinde yeni ufuklara uzanmıştı. Devletsiz değilse de devletin özel anlar dışında devreye girmeyeceği bir ekonomi ve “kamusuz” bir hayat özlemine

düşülmüştü. Türkiye, hukuk sistemiyle, toplumsal ilişkiler bütünüyle “ara kategori” sınırını aşamasa bile, iktidar oyununun güçlü kanatlan bir üst kategoriye geçebilmeliydi. İktidar bloğu içindeki dengeleri değiştirmenin zamanı gelmişti. Yalnızca bu kadar mı? 5O’lerden 8O’lere biberon olarak kullanılan, 8O’ler-de bazı birimleri özel işlemden geçirilerek bir ortak şirkel haline getirilmeye çalışılan devlet, “ihtiyaç durumu”na göre, özel bir güvenlik şirketine indirgenebilir, geri kalan birimleri tasfiye edilebilirdi. Devletin ekonomideki yumuşatıcı rolüne de son verilebilirdi.

Bu noktada şöyle de bir güvenceleri vardı: “Asıl iktidar”ı büyük ölçüde medyanın gücü, küçük ölçüde Özal’ın karizmasıyla 8O’lerden 90’lara taşıyan ideoloji toplumda da küçümsenemeyecek düzeyde kabul görmüştü. Kaba bir genellemeyle, toplumsal algılama o ideolojiyi bütünüyle tanımlayacak, ayırd edecek halde değildi ancak yaygın olarak benimsenen değerler, yıllardır iktidarı ayakta tutan popülizm sibobunun devreden çıkarılmasına elveriyordu. Böyle bir operasyonun bedeli, popülizm denen ince koruyucunun birdenbire sıyrılmasıyla ortada kalıverecek kesimlerin başkaldırısı olabilirdi ama saha ve zemin müsaitti, ne öyle bir başkaldırıyı örgütleyebilecek örgüt vardı ortada ne de mağdurların zihinsel mecali. Ama yine de bir ön hazırlık olarak ideolojik bombardıman gerekiyordu ki, medyayla Özal’ın şahsen ANAP’ın da felsefi olarak uzlaştığı dönemde bu bombardımana başlanmıştı zaten.

Bombacıların içinde operasyonun ruhunu yakalayamamış, “ortama uymuş” olanlar da vardı ama işi bilinçli olarak yapanlar da bilinçsiz olarak yapanlar da hep aynı şeyleri söylüyorlardı: Madem ki devir ekonomik akıl devriydi, her şey tam anlamıyla rantabl olmalıydı. Oysa devlet ekonomiden elini çekmediği sürece bu sağlanamazdı. Zaten artık devleti küçültmenin, demokratikleşmenin zamanı gelmişti. Türkiye’de temelini Özal’ın attığı, içinde “aydınların ve liberal işadamlarının da yeraldığı bir demokrasi bloğu vardı. Bunlar, halkın esenliği için, devletin ekonomiden çekilerek küçülmesini, bürokratik işlemlerin azaltılmasını, toplumun devletin iktidarından kurtarılıp demokratik bir yönetime kavuşturulmasını istiyorlardı. Zaten dünya bunu kaçınılmaz hale getirmişti. Serbest piyasa-demokrasi-insan hakları üçgeni gerekiyordu Yeni Dünya Düzeni'nin yürüyebilmesi için. İlk adım özelleştirme olmalı; halkın sırtından geçinen devletin yani bürokrasinin iktidarı yerini toplumun iktidarına bırakmalıydı...

Söylem kulağa hoş geliyordu da, deşildiği zaman yeterince “samimiyet” çıkmıyordu içinden. Burada yedi gün yir-midört saat “Ne çakallık yapsak?” diye düşünen, tepeden tırnağa kötüniyete bulanmış bir sermaye sahipleri ve sermaye temsilcileri manzarası çizmek gerçekçi olmayabilir. Sermaye kesiminden bazı insanlar, hiç değilse kendi aynalarında demokrat yüz hatları yakalayabiliyorlar belki. İçlerinde geçmiş dönemlerin tipik “büyük patron”larına göre daha ileri noktada bulunanlar da var. Ama rekabet koşulları içinde, spor sayfası diline başvurursak “mutlak galibiyet parolası”yla çıkılan bir maçta, sınıfsal çıkarların, bilanço hırslarının çok şeyi ezebileceği de açık. Yalnızca “ne?” sorusunun ortaya çıkardığı renklerle, “niçin?” sorusunun da eklenmesiyle ortaya çıkan renkler farklı oluyor yani...

Devam edelim: Örgütsüz bir toplumu, savunmasız kalmış ve kendi konumlarına yabancılaştırılmış kesimleri en antrenmansız halleriyle serbest piyasanın kucağına bıraktıktan sonra, sosyal mobilizasyon kanallarının da açık tutulmasıyla, “az kısıtlamalı” bir parlamenter sistem hem. ele-güne karşı daha iyi bir vitrin olurdu hem de piyasa için “üniformalı sigorta”dan çok daha sağlam bir sigorta olurdu. Artık hâki renge ihtiyaç duyulmadan da güvenlik sağlanabilirdi.

Şirketi sıkıştıran alacaklılara karşı gerektiğinde zor kullanarak işlerin aksamamasını sağlayan küçük hisseli ortaktan hisseleri geri almanın zamanı gelmemiş miydi? Doğrudan yönetici olmamakla birlikte yönetime diş gösterebilen, üstelik imajı da yıpranmış hissedarın; kimi zaman şirketteki-lerin kılık kıyafetlerine, saçlarına sakallarına, konuşmalarına müdahale edip “ambians”ı bozan kadronun yerine “özel güvenlik” servisi devreye sokulsa... Hazır alacaklılar da eskisi kadar sıkıştıramayacak hallere düşmüşken...

Sermaye kesiminin içindeki bir grup, ihtiyatı elden bırakmaksızın, iktidar bloğunun diğer bir üyesiyle, askerlerle arasına nisbi bir mesafe koymaya çalıştı. Bu çabaları “demokrasi arayışı” kampanyasıyla lanse etmek en akıllıca iş olacaktı, akıllıca davranıldı. Ancak, iktidar oyununun hükümet düzeyindeki temsilcileri aynı performansı gösteremediler. Özal tüm becerisini sergiledi, Mesut Yılmaz ve De-mirel “idare ettiler”, Çiller ise

hem Kürt sorununun yarattığı çelişkileri oya tahvil etme hırsından hem de beceri yetersizliğinden zincirleme kazalara yol açtı.

Ama daha Çiller göreve getirilmeden, her şeyin tam istendiği gibi seyretmediği, üstelik zamanla ortalığın daha da karışacağı belli olmuştu. Evet, ideolojik bombardman bazı hedefleri vurmuştu. Sermaye, iktidar bloğu içindeki gücünü artırmış, diğer ortakların hisseleri değer kaybetmişti. “Yöneten sınıf”, devletin kendisine yük oluşturan parçalarım tasfiye etme, devleti özel alanlarda hizmet verecek bir özel güvenlik servisine dönüştürme yolunda akıllı yatırımlar da yapmıştı. Ancak örgütsüzleşmesine katkıda bulundukları devletin bazı hücreleri direniyordu. Yöneten sınıfın hükümet düzeyindeki temsilcilerince, hükümet etme gücünü koruyabilme adına tavizler verilen ya da ayrıcalıklar sağlanan bazı hücreler kendi siyasî hesaplarıyla kendi hükümetlerini arama noktasına gelmişlerdi. Şimdilik büyük çelişkiler koymuyorlardı ortaya, belki “asıl iktidar”la uzlaşmaları da mümkündü ama oyunu bozuyorlardı en azından... Toplumsal tepki korkulan biçimde değil ama başka kılıklarda göz kırpıyordu. Siyasî merkez dağılıyor, üç-dört eğilimin toparlayıcılığı kalmıyor, merkezin dışındaki eğilimlere ne kadar taviz verilse fayda etmiyordu. Asıl iktidar hâlâ iktidardı ama yeni sağ dalganın 8O’lerdeki hegemonyası sallantıya girmişti. Oyun bozulabilirdi... İktidar oyuncuları içinde bu tehlikeyi ilk gören Özal oldu. Son elin ilk hamlesini yapan da oydu zaten. Sözcülerinin dili ve mantığıyla, kartları yeniden karışırmaya niyetlendi, ömrü yetmedi. Ama onun sandalyesini doldurmaya niyetlenenler var. Oyun sürüyor, salon karışık, masa kalabalık değil. Zaten sorun işin masadaki bir oyuna dönüşmesi. İktidar oyunu bu, demokrasi oyunu değil...

Böylesine karmaşık bir sürecin anlatımına, iktidarın çizgilerini yakalabilmek için girmiştik. Bazı kesimler, bazı gruplar, kimi eğilimler diye andığımız olguların isimleri var, aralarında önemli farklar. Mutlaka üzerinde durulması gereken şeyler... Ama öncelikle “İktidar kimde?” sorusunu biraz daha kovalamak gerekiyor galiba. Toplumsal etkinlik ve ekonomik güç açısından hangi kesim önde; paylaşım ya da “paylaştırma” mekanizması kimleri avantajlı kılıyor; “bitgi”ye kimler en rahat ulaşabiliyor ve en geniş “belirleme” menzili kimlerin önünde uzanıyor?

Rant ekonomisinin kimlere yaradığı, paylaşımda hangi kesimlerin avantajlı olduğu, Türkiye'nin gelir dağılımı en bozuk ülkeler arasındaki yerini nasıl “sağlamlaştırdığı” malum. Türkiye’de yıllardır doğrudürüst bir gelir dağılımı araştırması yapılmıyor, daha doğrusu yaptırılmıyor. Bunun nedeni de malum... İktidarın tepesindeki en zengin “küçük azınlık”la, iktidarın tabanını oluşturan müreffeh “büyük azınlık”tan söz etmiştik zaten...

Gelelim toplumsal etkinlik meselesine. Türkiye’de hiçbir zaman “kamu toplumu” noktasına ulaşılamadı, hep “kitle toplumu” halinde yaşandı ve bu mesafe, 8O’lerin ortalarından bugüne daha da açıldı. Kamu kavramından giderek uzaklaşıldı, kitle toplumunun bunalımları giderek derinleşti. Kitle toplumu, yani hemen her şeyin iktidar seçkinlerince belirlendiği, kitle iletişim araçlarının iktidarın korunması adına hizmet edip yönlendirici olduğu, iktidar-top-lum ilişkilerinin güdümleme yöntemiyle yürütüldüğü, göstermelik temsil mekanizmalarının pek bir işe yaramadığı... Ve, bir dönemin Amerika’sı için çizdiği iktidar seçkinleri şemasının Türkiye’deki mevcut durumla nasıl örtüştüğünü gördüğümüz Wright Mills’in anlatımıyla: “Kamu”nun, ta-vırsızlığa “açık görüşlülük”, etliye sütlüye karışmamaya “akıllılık”, ilkesizliğe “hoşgörü” diyenlerden ibaretmiş gibi gösterildiği toplum yapısı...[12]

Tavırsızlığa açık görüşlülük, etliye sütlüye karışmamaya akıllılık, ilkesizliğe hoşgörü denmesi... Temsil mekanizmalarının işlevini yitirmesi, iktidarın toplumu güdümlemesi, kitle iletişim araçlarının iktidar bloğuna hizmet ederek hayatı yönlendirmeye çalışması... Ve sonuçta, iktidar seçkinlerinin toplumsal alanda “etkin” olmaları, bu konumu paylaşmaya asla yanaşmamaları... Bu, bizim için hiç de yabancı olmayan, yerli iktidar seçkinlerinin ve yerli kitle toplumu-nun çizgilerini taşıyan bir tablo.

Devletin ideoloji ürettiği, resmî ideolojinin baskın olduğu dönemler çok geride kaldı artık. Zaten tüm resmî ideolojilerin kaderi bu; zaman içinde erimek, parçalanmak, hatta her sorun karşısında “abalı” haline gelmek... Kaklı ki, devletin baskın ideoloji enjekte edecek gücü de yok. Devlet artık ne iktidarın büyük ortağı, ne de bütünlüklü ideolojisi olabilecek bir yapı. İktidar bloğu içinde devletin bazı hücreleri de var, hepsi bu. Baskın ideoloji “asıl iktid.ar”ın ideolojisi, onun toplumsal etkinlik aracı.

Türkiye’de egemen olan ya da egemen kılınmaya çalışı-

12 Wright Mills, a.g.c. s:+29.

lan değerleri, mutlak kazanma hırsını, gözü dönmüş reka-betçiliği, teşvik edilmenin çok ötesinde “kutsanan” yatırımcılık ruhunu, servete tapınmayı, “muhalefet” kavramının damgalanmasını, bireyciliğin pompalanmasını düşünelim.. Hangi ideolojinin, kimlerin ideolojisinin renkleriyle karşılaşırız? Kimlerin toplumsal alandaki “etkin” konumlarını meşrulaştırmak için kullanılır bu renkler? Ve yıllar boyunca kimlerin etkinliğini güçlendirmek için kullanıldı?

Sonuç tam bir başarı olmadı, inşaat orasından burasından çöktü ama sermaye kesiminin, ortağı ve sözcüsü “güçlü” medya kuruluşlarıyla birlikte büyük hisseyi elinde bulundurduğu iktidar bloğu, asıl iktidar, toplumsal etkinlik alanında yıllar boyunca rahatça at koşturdu. En çok onların ve siyasî temsilcilerinin sesleri çıktı, vitrinde onlar göründü, onların değerleri yüceltildi. İktidar onlardı çünkü.

En stratejik konumdaki iktidar aracı da medyaydı. Malum şeylere açık görüşlülük, akıllılık, hoşgörü diyenler medyanın hakim tepelerine yerleşenlerdi. Yine malum değerleri yaymaya çalışanlar da, vitrini düzenleyenler de... Türkiye toplumu, medyayla garip bir birliktelik yaşıyor. Oldukça yeni bir şey, “vatandaş” olur olmaz her şeyi medyadan biliyor, düğmesi kopan adam “Tabii canım, medyanın işi” diyor. Ama aynı insan, her zaman değilse de çoğu zaman, hayatı medyanın gösterdiği gibi görüyor, medyadan yoğun biçimde etkileniyor.* Kitle toplumlarında olur böyle şeyler...

(*) Medya tarafından pazariandığını söylediğimiz değerlere medyanın zaten doğrudan sahip çıktığını gösterebilmek için bir alıntı; Sabah'ın Genel Yayın Yönenncni Zafer Mutlu’dan. “işte son günlerde çok sıkça konuşulan ‘yükselen değerlerden siiz etmenin tam zamanı. Evet, yetinmemek ne mutlu ki Türk toplumunun yükselen değerlerinden en önemlisi haline geldi... Türk basınının liderliğini yetinmeyenlerin sözcüsü Sabnb’a kaptırdınız.” (19 Ekım 1993) :>abtıJı gazetesi. 5 Nisan kararlarının açıklanacağı gün “Eşit paylaşılacak sıkıntıya EVET!" manşcum atacaktı Krızı: sun.ıklenirk.Ti herkes eşil biçimde “) ' ctınmemı*” gıbı... Yetinmeyenler, sözcülerine, ıki

hafta ıçımle doît kez tam sayfalık “dolduruş” yaptıracaklardı o dönemde. “Haydi Türkiye!”, “Lkonomık ıhtılal’". “Bu ülke hepımızıı'\.

sı

Kitle toplumlarında böyle şeyler olur da “Kamu” İktisadi Teşekkülleri olmaz. Bir “vaka” olarak, Türkiye kamu kavramından giderek uzaklaştığı için KIT sorunu böylesine dallanıp budaklanabildi, KİT’ler böylesine yozlaşabildi işte. Kamunun ve haliyle kamu denetiminin olmadığı ya da özellikle güçsüzleştirildiği bir ülkede, kamu adına yapılmış yatırımlar elbette ki “iktidarlar” tarafından keyfekeder kullanılacak, beslenme aracına dönüştürülecek ve fazla bir direnişle karşılaşılmadan kolayca feda edilebilecekti. Ve yine bir kamu toplumunda yaşanmadığı içindir ki, kamuyla devlet birbirine karıştırılacak, KIT sorunu dışında kalan alanlarda, kamuyu küçültmekle devleti küçültmek arasında bir fark olup olmadığı tartışılmayacaktı.

Devleti küçültmek hatta devlet örgütlenmesine hiç ihtiyaç kalmayacak bir noktaya ulaşabilmek. .. Bugünün devlet küçültmecilerince “dinozor”luğa atananların siyasî şecereleri kadar eski bir rüya bu. O haliyle, hiçbir zaman da eskimeyecek bir rüya. Yeni moda “devleti küçültelim” söylemi, devletle kamu birbirine karıştırıldıkça, o rüyanın kötü bir versiyonu bile olamayacak. Üstelik, Türkiye'nin mevcut durumu dikkate alınırsa, belki tehlikeli bir projeye de dönüşebilecek: Ayrışan ve çelişen hücrelerin oluşturduğu bir devlet yapısı... Devlet küçülecek ama hangi birimleri, hangi hücreleri tasfiye olacak, hangileri kalacak? Ekonomiden elini tamamen çekmiş ama diğer alanlardaki etkinliği süren bir devlet mi? Türkiye’deki sendikal hareketin en güçlü olduğu alanı, KİTleri tasfiye etmiş, sendikal hak peşinde koşan memurlarının büyük bölümünü kapının önüne koymuş ama “polis teşkilatını güçlendirme” operasyonunu sürdüren bir devlet mi çıkacak ortaya? Askerî devletten polis devletine geçiş süreci hızlanacak mı? Yoksa, iktidarın araya koyduğu mesafeye rağmen, yatırımlar riske girdiği anda devreye sokulmak üzere iktidar bloğundaki haki hisselerin belli bir ağırlığı da korumasına da göz yumulacak mı? Ülkücülerin egemen olduğu hücreler ve “asıl iktidar”ı da rahatsız etmeye başlayan İslamî hücreler ne olacak? Ya onları tasfiye etmeye iktidarın bile gücü yetmezse ve onlar birileriyle hesap kesmeye kalkışırlarsa? Eğitim ve sağlık hizmetlerinde nasıl

bir küçülme politikası izlenecek, kamuyla devletin ayrımı nasıl yapılacak? En önemlisi, kim yapacak bu işi?

Evet, böylesine ayrışmış ve hücreleşmiş bir devlet yapısını küçültme ihalesi kime kalacak? Temsil mekanizmalarının işlevini yitirmesinden ve toplumsal etkinlik alanındaki seçkinler iktidarından söz etmiştik ya... Böyle bir ortamda böyle bir devlet yapısını küçültme projesini kimlerin hazırlayacağı çok önemli işte. Her sınıfın, her kesimin öncelikle kendi çıkarlarını koruması doğal bir şey ve devletin, "iktidar"! elinde bulunduranların korunma güdüsüne uygun biçimde küçültülmesi tehlikeli bir olasılık. Çünkü, tahmin etmek zor değil, sonuçta iktidar bloğu güçlenecek; devletin içinde tasfiye edilmesi zor hücreler oluşturmuş gruplar, örneğin "emniyetçi ülkücüler" uzlaşma ya da taviz yoluyla palazlanacak, kazara niyetlenilse bile kontrgerillaya biraz zor dokunulacak vs. Peki, iktidar oyununda rol almayanlar ya da alamayanlar ne olacak?..

Başta "Kim, hangi yetkiyle?" sorusu olmak üzere, tüm bu sorulara net cevaplar vermeden, kamu-devlet ayrımını net biçimde yapmadan, "Devleti küçültelim" sloganını tekrarlamanın hiçbir anlamı yok. "Geniş bir toplumsal uzlaşma" önermek de meseleyi halletmeye yetmiyor. "İkti-dar"ın, devlet içindeki küçük ortaklarının da "bilek" hakkıyla, dağıttığı, ezmeye çalıştığı; pazarlık gücünü yitirmiş kesimler var. Doğrudürüst bir toplumsal örgütlenmenin olmadığı yerde, temsil kanallarının da sağlıklı çalışamayacağı gerçeği var; yani uzlaşma sürecinde hangi kesimlerin nasıl temsil edileceği sorusu var...

Eşitsizlikler, dengesizlikler yalmzca toplumsal etkinlik noktasında, devlet içindeki ve devlet dışındaki örgütlenmeler konusunda çıkmıyor ortaya. Bunlardan bağımsız olmayan biçimde, "bilgi" stoklama, bilgiye ulaşabilme açısından da düşündürücü bir durum yaşanıyor.

Bilgi, iktidarları iktidar yapan güçlerden biri, belki ele en "çağdaş" olanı. Dünyanın bir bölümü bilgi çağma geçiyor ve bilgi toplumu, kimi zaman, bilgi çağının doğal uzantısıymış gibi değerlendiriliyor. Oysa, bilgi kamusallaşmadığı sürece, bilgi çağında ama bilgi toplumunun çok uzağında yaşamak mümkün, hatta kaçınılmaz. Dünyada bu çelişkiyi tam olarak aşabilen bir örnek henüz çıkmadı. Zaten bilgi çağına yaklaştığı bile pek

söylenemeyecek Türkiye ise, bekleneceği gibi, kötü örneklerden biri. İktidar meselesi...

Yine medyadan, egemen medya kuruluşlarından yola çıkalım. Bir iktidar aracı ve Türkiye'deki konumuyla iktidar ortağı olan medya, bilgi toplama-bilgi aktarma rolünü üstlenmiş durumda. Zaten öyle olması gerekiyor. Ama, toplama yöntemleri, aktarma yöntemleri ve iki süreç arasında yer alan "bilgiyi işleme" yöntemleri, bu rolü zaman zaman iyice ürkütücü hale getirebiliyor: Medya, elde . ettiği bir bilgiyi, birilerinin hayrına, toplumdan gizleyebilir. Ya da, yine birilerinin hayrına kendi tezgahlarında ürettiği "mal"ları bilgi ambalajında pazarlayıp, üstüne "Gerçekleri izlediniz!" diye slogan atabilir. Toplama havuzundaki bilgilerden hangilerinin aktarma havuzuna seçileceğine de yine birilerinin çıkarı gözetilerek karar verilebilir. Peki, "birileri" kimlerdir, kimler olabilir? Elbette ki, kimlere hayrı dokunacağı düşünülürse düşünülsün, tezgâhta mal üretmenin "anlaşılacak" tarafı yoktur; ya da havuzdan hangi malların seçileceğinde "etik"ten çok tavır geçerlidir. Bunlar, genel. medya tartışmalarının konuları. Biz, bilgi-iktidar ilişkisinin çerçevesinde arıyoruz "birileri"ni.

Evet, hayrına çalışılanlar kimler olabilir? Çoğunluğu banka sahibi veya banka ortağı da olan, basın-yayın dışındaki çeşitli alanlarda yatırımları bulunan medya patronları ve onların sınıfı mı? Pekala mümkün, hele "Benim en öncelikli görevim patronuma para kazandırmak" diyen yayın yönetmenlerinin olduğu bir üfkede. Başka? Patronun diğer işlerine ya da doğrudan medya kuruluşunun kredi, teşvik gibi işlerine "katkı"da bulunabilecek hükümetler mi? O da mümkün. Medya kuruluşlarının başlıca geçim kaynaklarından reklamverenler mi? Neden olmasın... Devletin, güçlü medya kuruluşlarına bile diş geçirebilecek, bu nedenle kızdmlmaması gereken hücreleri mi? Olabilir... Bu "müm-kün"leri, "olabilir"leri toplayınca, dönüp dolaşıp tosladığımız bloğa tosluyoruz yine: İktidar bloğuna...

Peki, iktidar bloğundaki elitlerin dışında kalan ve medyanın doğrudan "tüketicisi" konumunda bulunan geniş toplum kesimleri olamaz mı o "birileri"? "Özel" tercih noktalarının ve yönlendirme kampanyalarının dışında, bu da mümkün. Ama dışarıda kalan alan çoğu zaman öylesine

daralıyor ve bilginin kullanımı iktidar bloğunun dinde öylesine güçlü bir silaha dönüşüyor ki, buradaki “mümkün” çoğu zaman mümkün olmuyor.

Başbakanlarla, bakanlarla, resmî iktidarın temsilcileriyle yedikleri içtikleri ayrı gitmeyen medya prenslerinin varlığı, kendi fütursuz yazıları sayesinde, malumumuz. Gün oluyor kritik kararların alınmasında rol oynayabiliyorlar, gün oluyor “İcraatın İçinden”in gelecek program fragmanlarını seyrediyorlar; çoğu bilgiye “öncelikle” onlar ulaşıyor. İktidarın diğer bir ayağıyla, bir sürü sektörde faaliyet gösteren patronlarıyla resmî iktidar arasında “bilgi köprüsü” kurmak anlamına geliyor bu. Aktarılacak bir cümlenin, aktarılacak küçük bir bilginin -hoş, aynı aktarma arada onlar olmasa da sağlanabilir ya- değeri yüz milyarları bulabilir. Sürat çağında, bir bilgiye “kitle”den yarım saat önce ulaşmanın bile getirisi büyük olabilir. Oluyor da...

Bilgi-iktidar ilişkisinin tek sembolü medya değil tabii ki. Devlet içinde “özel” alanlar oluşturma çabasından, MİT’te etkinlik sağlayabilme mücadelesinden ve MİT Skanda-lı’ndarı. söz etmiştik. Bir resmi istihbarat teşkilatına yüklenen işlev, yalnızca devletin güvenliğiyle ilgili konularda bilgi toplamaktan, o ülkede yaşayan herkesin çıkarlarına yö-nelıK faaliyet göstermekten ibaret olsa, “teşkilat”ı ele geçirme kavgaları çıkmaz herhalde. Bir gaflet anında dosyalar ortalığa saçılıp alelacele geri toplanmaz. Ama o teşkilat, kendisine gösterilen “özel” ilginin verdiği cesaretle, kimi zaman iktidar içi çekişmelerde kimi zaman iktidar bloğunun bütünüyle korunmasında kullanılmak üzere “özel bilgi” de topluyorsa... O bilgiler, iktidarın hükümet düzeyindeki temsilcilerine, medyadaki temsilcilerine ve iş dünyasındaki hissedarlarına akıtılıyorsa...

Bilgi, istihbarattan ve haberden ibaret değil ama. Teknolojinin, her tür teknik donanımın ve piyasa anlamıyla her tür “hizmet”in kökeninde de bilgi var. Eşyanın, aracın bilgisi değil, insanların bilgisi. Ücret karşılığı çalışan herkes emeğini ve bilgisini satıyor. Kazma kullanma bilgisi, tepsi taşıma bilgisi ya da uluslararası finans piyasalarına ilişkin bilgi; çok farketmiyor, insanların bilgilerini ücrete dönüştürme hakları var. Ama işe bilgiyi satın alanlar üzerinden bakıldığında, paranın gücü diye bir şey de var. En iyi yetişmiş teknik elemanlar, en parlak danışmanlar, paranın çekim alanında, belli güç merkezlerinde toplanıyor. Bir açıdan, bilgiye yatırım yapanların

sağladığı getiri olarak da görülebilir bu durum. Ne var ki, sonuçta, iktidarın kendini yeniden üretmesi, bilgiye sahip olarak gücünü pekiştirmesi gibi bir olgu ela çıkıyor karşımıza; bilgi giderek özelleşiyor.

En “bilgi”li kamu çalışanlarının büyük bölümü, iyice ye-liştikten sonra, bilgilerini “özel” alanlarda kullanmak üzere ve doğal olarak, transfer oluyorlar. Yöneten sınıf olduğu iddia edilen bürokrasi, “bilgili” elemanlarını gayrırcsmi iktidara kaptırıyor. Bilgileri para eden akademisyenler zaman zaman gayrıresmî iktidara danışmanlık yapıyor. Garip bir çark bu: Bilgiye yatırım yapanları, sırf bu nedenle eleştirmek çok anlamlı değil, geçinmek için bilgilerini özel alanlara taşıyanları eleştirmek de öyle. Ancak bilgiyi iktidar aracı haline getiren de yine bu çark...

Geçimlerini sağlamak için bilgilerini özel alanlara taşıyanları “toptan” eleştirmemek, “herkes bilgisini istediği biçimde kullanır” mantığından farklı bir şey tabii ki. Kasaplık yaparak bıçak kullanma bilgisi edinmiş birinin, o bilgiyi kiralık katil pazarında satma hakkı olamaz. Asgari demokrasi duyarlılığı taşıyan bir insan, 1982 Anayasası’na teknik danışmanlık yapan hukuk kurullarını anlayışla karşılayamaz. Bilgi sahibi olmanın kamusal sorumluluğu, etik yükümlülüğü var çünkü. “Profesyonellik” bunları ezemez. Bir derginin muhabirleri, bazı ünlülere “Tansu Çiller adına” aradıklarım söyleyerek, telefonla danışmanlık teklifi iletmişlerdi. Asla onaylanamayacak bir gazetecilik tuzağıydı. Bu yöntemle aranan bir kişinin adı verilemez elbette; bir akademisyen-gazeteci, cevap olarak “Ben profesyonelim" elemişti ve teklifi düşünebileceğini söylemişti. Oysa, birçok köşe yazısında Tansu Çiller’i eleştirmiş, Başbakan’ı ordunun iktidarına çanak tutmakla suçlamış biriydi. Ve bilgisini, “profesyonellik” adına, öyle bir Başbakan’ın hizmetine satmayı düşünebiliyordu. İktidar-para-bilgi üçgeninin vahim bir örneğiydi bu.

Türkiye gibi, bilginin, daha doğrusu formasyon edinme imkanlarının giderek sınıfsallaştığı; eğitim-öğretim alanında tartışılmaz bir eşitsizliğin hüküm sürdüğü bir ülkede, profesyonelliğin ne olduğunu çok daha iyi tartmak, düşünmek gerekiyor. Yalnızca profesyonelliği değil, bilginin kullanıldığı her ilişkiyi. Çünkü bilgi, mevcut durumda, bir iktidar aracı ve iktidar bloğunun elinde. En vahim, kanıtlanması en zor yolsuzluklar da para üzerinden değil bilgi üzerinden dönüyor zaten, bilgi ikinci aşamada paraya

tahvil ediliyor. Ufukta bilgi çağı görünür bilgi toplumu görünmezken, “Nereden Buldun Yasası”nm işlerliğini takip etmek kadar “Nereden Bildin Yasası”nı hazırlayabilmek de önemli artık. Ama yasalar da iktidarların elinden çıkıyor ya da onların onayından geçiyor; zor iş...

Ekonomik güç, paylaşım ilişkileri, toplumsal etkinlik, bilgiye sahip olma ve ulaşma... Bu iktidar ölçütlerini taradıktan sonra, artık “belirleyen” konumunu kimlerin işgal ettiğini uzun uzadıya tartışmanın anlamı yok. Tek bir alıntı da toparlayıcı olabilir: “Murat Karayalçın da medyanın adayıydı. Medyanın tuttuğu diğer isimler olan Mesut Yılmaz ve Tansu Çiller gibi medya Karayalçm’ı başa getireli. Televizyonlar, gazeteler ve dergiler demokrasinin muhteşem bir gücü. Karayalçm’ın seçilmesi de bu gerçeğin son kanıtı. ‘Son’ fakat ‘sonuncu’ değil. Bundan sonra ela yelkenlerini medya rüzgarı ile dolduranların başarılarına şahit olacağız. Ve medya fırtınasının ekolojik, yani çevresel kirlenmeyi temizleyişine... Medya eloğru zamanda doğru yerde olunca ağırlığı sonuç veriyor. .. ”[13] Güneri Cıvaoğlu’na göre, doğru zamanda doğru yerele olmak, medyanın “halkın nabzıyla buluşma oranı”na göre yaratılabilen bir durum. Peki, halkm nabzının belirlenmesinde medyanın hiç mi rolü yok? Ve inanılmaz paralar dökerek yaptırdıkları kamuoyu araştırmalarında büyük başarısızlıklara uğrayan, seçimlerin ardından niçin o kadar yanıldıklarını uzun uzun yazılarla anlatmaya çalışan medya kuruluşları, hangi ölçme

13 Güneri Civaoğlu, Sobalı, 13 Eylül 1993.

yeteneklerine dayanarak halkın nabzı adma “lider yelkeni” şişiriyorlar? Hem o liderleri halk mı seçti? Diyelim ki öyle, o zaman *Sabah* gazetesi, Çiller’in seçildiği gün niçin “Bizim başbakanımızı 1169 DYP’li delege seçiyor” diye manşet attı?

Neyse... Medyanın iktidar bloğu. içindeki anlam ve önemini, hem iktidar ortağı hem iktidar aracı olma niteliğini kabul edenler için durum ortada. “Belirleyen” güç, “Biz seçtirdik" diyor. Düşünün ki, iktidar tablosunun figürleri arasında görülen “hükümet edenler” grubu bile “belirlenenler” safında. Elbette ki “belirleyenler”in aralarında da çekişmeler var, çelişkiler var. Ama sonuçta, “aşağıdakiler” için fazla bir şey değişmiyor. Türkiye’yi güçlü, etkin, bilen, belirleyen bir seçkinler topluluğu yönetiyor. Bir iktidar bloğu, Türkiye’nin yönetim kurulu: Üniformalılarla yanya-na oturmaya

özen gösteren büyük sermaye temsilcileri; elegüne karşı üniformalılarla aralarında bir sandalyelik boşluk bırakmak isteyen sermaye temsilcileri, üniformalılar, medya seçkinleri ve devletin “özel” hücrelerinden gelen görevliler...

Ancak mevcut iktidar bloğu bile 90’larm ortalarında tedirgin. İşler tam da istendiği gibi yürümüyor. Ya iktidar mekanizması revizyondan geçecek, hiç değilse yağlanacak, parlatılacak ya da çok şey değişecek. Niçin böyle? Ufukta neler var, neler olabilir? Bu sorular üzerinde tartışabilmek için, siyasete ve siyasî kurumlara biraz daha ayrıntılı olarak bakmak ama önce bir Kemalizm ve anti-Kemalizm parantezi açmak gerekiyor.

ATATÜRK ROZETLERİ VE KEMALİZM TARTIŞMALARI

- Yorgun parantez..
- "Kara kafalar"ın gazabı
- "Pop şiddet" patlaması

1

Fatih Çekirge, Sabah, 18 Nisan 1991.

2

Mehmet Altan. Sti/ıcri?, 17 Nisan 1 LJ94

3

Cengiz Çamlar. Sci/hiiı, 1 7 Nisan J 904.

Mehmet Altan. Sabalı, 17 Nisan 1994.

4

Bu anı dizisini referans alırken, biraz dikkatli olmakta yarar var aslında. Özal-Barlas söyleşileri, özal’ın biraz dalgın günlerine rastgeîıniş olmalı . Söyleşilerin, l 902 yılında yapıldığı anlaşılan bir bölümünde Özal şöyle diyor: “Saha/ı'm tesislerini biliyorum . Uzun uzun gezip inceledim. Bugün

Sabalı Türkıye’nin hir numaralı gazetesi ise, bunu bizim dönemimizde basardı. Bizim getirdiğimiz serbest pazarın imkanları olmasaydı, mümkün değil Sahalı gazetesi böyle olamazdı [.,-ki devir olsaydı. üsttekiler sizi ezerdi." Yıl 1992 olduğuna göre. Mehmet Barlas ya Intcrstar’da ya HU niyct'te çalışmaktadır ama Ozal, bu çok yakın dostuna S.»-taılı'ıan “siz” diye söz etmektedir Ya Ozal dalgın bır dönemıııdeydı ya da Mehmet Barlas bu dızıyi daîgm oır döneminde hazırladı .

10 Mehmet Altan. .'o/Ju/:. 26 Ekim 1992 . •

5

l Mehmet Altan, Sabah, 7 Mart 1994.

6

Cengiz Çandar, Sabah, 7 Kasım 1993.

7

Cengiz Candar, Saba/? 15 Eylül 1994. .

8

Cengiz Çandar. nakleden EP, 24-31 Ocak 1993.

Can Kozanoğlu, EP. 24-31 Ocak 1993.

9

Mehmet Barlas, *Sahalı.* 22 Mayıs 1994.

10

Mehmet Barlas, Sabalı, 14 Eylül 1994.

11

Can KnzanogSu, "Cilalı lrn;ıı Dcvri", İletişim Yayınları İstanbul,] 992, "1 5.

12

Wnght Mills, '‘iktidar Seçkinleri”, çev Ünsal Oskay, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974.

s:414.

13

Mehmet Altan, Sabah. 6 Aralık 1993.

14

Mehmet Barias, *Sahalı*, 5 Ekim 1993.

15

Metin Toker, “Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yıllan/ ismet Pnşa"nın Soıı Yılkın

1LJ65-1973[1]', Bilgi Yayınevi, Ankara.. 1993, s:24't.

Yorgun parantez..

Ey! E nbüyük Türk Ey! ATATÜRK *Kaldır Başını ' Bir bir alnımıza koy Canlansın ateşinle bu soy Oy Atatürk oy!*

(Türkiye Yardım Sevenler Dcrncği'nin 11 Mart 1994 tarihli gazete ilanı)

Mümtaz Soysal malum medya saldırısına hedef olurken, kimi köşelerde açık kimi köşelerde örtülü bir "kemalist dinozor" portresi çizildi. Baskıcı, darbe yanlısı, devletçi, yeni moda sözcükle tipik bir "laikçi"ydi[1] Dışişleri Bakam... Soysal, saldırılar karşısında, belki SHP'den görmediği desteği RP'den görecekti ve bu destek, aynı köşelerde "ilkel dış politika" anlayışındaki örtüşmeyle açıklanacaktı. İslam! kesimin çok da abartılmaması gereken Soysal sempatisinde, Batı'ya teslim olmama söyleminin rolü vardı kuşkusuz. Ancak bu sempatinin kökü yıllar öncesine, bambaşka hir olaya uzanıyordu. Soysal, türban eylemleri sırasında kıyafet özgürlüğünü savunmuş, işin politik gösteri haline dönüşmesini eleştirmekle birlikte, dileyenin okula türbanla gelebileceğini yazmıştı. O dönemde neo liberalizm "köşe"ler-den bugünkü rağbeti görmüyordu ve tslamî kesim dışından, elbette ki aralarında kemalist olmayanların da bulunduğu çok az kalem sahip çıkmıştı kıyafet özgürlüğüne.

Soysal kemalistti; kemalistler camiye karşı kışlayı temsil eden, her türlü özgürlüğe ve özellikle din! özgürlüğe karşı baskıcı çözümleri savunan insanlardı. Ama İslamî kesim her gün ezan-bayrak nutukları çekenlere göstermediği saygıyı kemalist Soysal'a gösteriyordu. Buradan yola çıkarak ve yalnızca çarpıtılmış halleriyle ağızlara sakız edilen iki yazısına değil, tüm yazılarına, sözlerine dalınarak bir Mümtaz Soysal tartışması yapılabilir. Ama bizim konumuz bambaşka. Soysal örneği, bugün hala "tek tip kemalist'Mer-den söz edilip edilemeyeceği sorusunun cevabını bulabilmek açısından önemli.

Bir açıdan bakıldığında, Türkiye'de Atatürkçü olmamak yasaktır. Eğer toplumu temsil işlevi yüklenmiş parlamentonun üyeleri, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı kalacaklarına yemin etmeden görevlerine başlayamıyorlarsa, bunun tartışılacak yönü yoktur, Atatürkçü olmamak "resmen" yasaktır. Bu yasağın yarattığı beklentilerle hareket edenler de

vardır. *Arena* programına çıkan bir öğrenci velisi, okul müdürü hakkındaki şikayetlerini sıralarken “Adamla beş dakika telefonda konuştuk, bir defa olsun ‘Ben Atatürkçüyüm’ lafını duymadım” diyebilir örneğin. Bu tür çıkışlar, televizyonlardaki tartışma programlarının rutin sahnelerini oluşturur zaten, “Beyefendi onu bırakın da Atatürk’ten söz edin, o olmasa bugün yoktunuz”...

Ancak, bir başka açıdan bakıldığında, Atatürkçü olmayan ve “üslup içinde” Atatürk’ü eleştiren konuklar da yine aynı programların “kadrolu” elemanlarıdır. Üslup, deplasman üslubudur. Kendi sahalarında yani kendi gazete ve dergilerinde, kendi televizyon kanallarında ise daha “açık” bir oyun sergilerler. O resmî yasağın ötesinde, ki aslında milletvekili olmayanlar için mevzuat daha hoşgörülüdür, fiili bir serbestlik vardır.

Bu resmiyet-fiiliyat farkı, yalın haliyle de, resmi kelimesinin yanına “tarih” ve “ideoloji” sözcükleri eklendiği zaman da, son dönemlerdeki kemalizm tanışmalarının netleşmesine, tezlerin daha rahat anlaşılabilmesine yardımcı olacak bir anahtar belki. Türkiye, kemalizm sözcüğünü, özellikle, kemalist olmadıklarını vurgulayanların ağzından çok sık duyuyor. İyi de kemalizm nedir? Kimler kemalist, kimler değil? Ve en önemlisi, Türkiye’de kemalizmin egemenliğinden, kemalizmin iktidarından söz edilebilir mi? Bir yandan Atatürk rozetleri, Atatürk posterleri peynir ekmek gibi değil peynir ekmekten çok satarken; diğer yandan “anti-ke-malist” çıkışlar yaygınlaşırken...

Mümtaz Soysal örneği, bu sorulara cevap ararken, iki yönüyle önem kazanıyor işte. Bir, tipik kemalist olarak gösterilen bir bilimadamı-politikacı, kemalizmin alamet-i farikası sayılan bir tavrı paylaşmıyor. İki, hep iktidarda olduğu söylenen kemalizmin bir temsilcisi sayılırken, hükümet edenlerin içinde yer almasına bile izin verilmiyor, üç ay içinde istifaya mecbur bırakılıyor. Yanlışlık, çelişki nerede? Galiba, kemalistlerin kimler olduğu sorusuna geri dönmek gerekiyor.

“Kendilerine kemalist diyenler kemalisttir” önermesi, burada pek geçerli olamaz. Çünkü aşağı yukarı aynı görüşleri paylaşanların arasında “kemalizm” teriminin başlattığı bir tartışma var. Bir grup, kemaliznii ismen benimsiyor; bir grup “kemalizm” sözcüğünün İngiliz yazışmalarından

alındığını iddia ediyor. Bu nedenle, kemalistleri, ‘‘ismen” değil “fikren” birleşilen noktalarda aramak daha iyi olacak.

Evet, kemalistleri birleştiren nokta ne? Cem Özer mi. kemalist Nusret Demiral mı kemalist, ikisi de mi kemalist, ikisi de mi değil? Mümtaz Soysal, Neslihan Yargıcı, Bedri Baykam, İlhan Selçuk, Ayşegül Nadir, Kenan Doğulu, Tok-tamış Ateş, Cenk Koray, Doğan Güreş, Yıldo, Zülfü Livane-li, Oktay Ekşi, Coşkun Kırca, Adnan Hoca, Vehbi Koç, Hıncal Uluç, Uğur Dündar... Atatürk’ün adını sık sık anan, Atatürk sevgisine ve Atatürk'ün sözlerine sık sık vurgu yapan tanınmış insanlar... Birbirlerini. çok sevenler, iyi. anlaşanlar da var bu listede; birbirlerini dinozorlukla, muhafazakarlıkla, zıpırlıkla, yavşaklıkla, emperyalizm uşaklığıyla suçlayanlar da. Hangisi, hangileri gerçek kemalist? Farklı tanımlamalara göre, listenin tamamını kemalist ilan edenler de olabilir, belli isimleri seçenler de. Anti-kemalist olduklarını söyleyenlerin büyük bölümü, İlhan Selçuk, Doğan Güreş, Oktay Ekşi, Coşkun Kırca, Toktamış Ateş ve Mümtaz Soysal’ı “kafadan” seçeceklerdir, mesela. Başka kimlerin seçim şansı yüksek?

Türkiye’nin önde gelen kemalistleri arasına başkalarını sokanlar da var: “Duygu Asena, Türkiye’nin en anti-femi-nistlerini (değerli erkekler) ilan ederken üç isim sayıyor: Hıncal Uluç, Bedri Baykam ve Cem Özer. Çok ilginç ki, bu kişiler aynı zamanda Türkiye’nin en önde gelen kemalistleri.”[2]

Olabilir... Başka isimler de verilebilir, ki veriliyor zaten. Ama o zaman kemalizmin bir anlam ifade edip etmediği tartışmalı hale gelmiyor mu? “Beğenmeyen dinlemesin, hoşlanmayan televizyonun düğmesini kapatsın” liberali Cem Özer ile “Bizim beğenmediğimizi hiç kimse dinlemesin, hoşlanmadığımız televizyon kapatılsın” zihniyetindeki Coşkun Kırca... Mümtaz Soysal hakkında demediğini bırakmayan, özelleştirme yanlısı Hıncal Uluç’la görüşlerini herkesin bildiği Mümtaz Soysal. .. Mümtaz Soysal’la Zülfü

Livaneli, Hıncal Uluç’la Adnan Hoca, Adnan Hoca’yla Doğan Güreş, Toktamış Ateş’le Neslihan Yargıcı, İlhan Selçuk’la Ayşegül Nadir... Globalizmi ağızlarından düşürmeyenlerle globahzmi reddedenler, tüketicilerle tasarrufçular, “emek” diyenlerle “sermaye” diyenler. .. Farklı kemalizm tanımlamalarına göre farklı kemalist listeleri çıkarmak mümkün.

O listeler ve kavramlar üzerinden binlerce eşleme yapmak da mümkün. Ama olası eşlemelerin içinden, zihniyet tutarlılığına, perspektif tutarlılığına sahip bir bütün, hayatın tümünü kavrayan bir "ideoloji" çıkarmak mümkün mü? Değil. Demek ki ya kemalizm diye bir ideolojiden söz etmenin anlamı yok ya da her kemalist olduğu söyleneni kemalist kabul etmeyip, klasik Atatürkçü-kcma-list ayrımı üzerinden bir tanım aramak gerekiyor.

En "klasikleşmiş" kemalizm tanımı üzerinden gidersek, asker-sivil bürokrasi mi kemalist? Sivil bürokrasinin, devletin üniformasız kadrolarının halinden, aynı denizde birbirini arayan mayınlara dönüşmüş hücrelerden söz etmiştik. O hücrelerden bazılarıyla ordunun birleştiği noktada mı bulacağız kemalizmi? Kemalizm, neo liberallerce sık sık telaffuz edildiği gibi "ordunun darbe ideolojisi" mi? Türkiye'de darbelerin hep Atatürk ilkelerini korumak ve kollamak adına pazarlandığı doğrudur. Darbecilerin, cumhuriyetin ilk yıllarına uzanan bir kökten güç aldıkları da doğrudur. Ta cumhuriyet öncesinden gelen bir gelenekten de söz etmiştik daha önce. Ancak 12 Mart ve 12 Eylül'ün aslî güç kaynakları, icazet kaynaklan bu kök, bu gelenek midir? 12 Eylül darbesinin ABD'de "Bizim çocuklar işi halletmiş" tepkisiyle karşılandığını hatırlarsak eğer...

Türkiye'deki gelişmelerde Amerikan parmağı aramak, "dış güçler"in parmağını aramak, bazı gözlerde "ilkel" konumuna düşmeyi baştan kabullenmek anlamına geliyor ki, aslında "dış güçler" muhabbetini ilkel bir paranoya halinde muhafaza edenlerin varlığı da bir gerçek. Ancak, 20. yüzyıl tarihinde, artık eski yaygınlığını yitirmekle birlikte, gücünü kimi zaman açıkça kimi zaman gizlice ABD'den alan bir darbe geleneği yok mu? Evet, askerler her darbe sonrasında bıktırana kadar Atatürk'ten söz ettiler ama darbe ideolojisinin adı kemalizm mi? Pinochet, Videla, Papadapulos kemalist miydi? "Ekonominin militarizasyonu" Türkiye'ye özgü bir şey mi?..

Buradan yola çıkarak darbeci, "otoriterizm bağlısı" kadroların kemalist olmadıkları gibi bir sonuca varamayız elbette ki, öyle bir çaba da yok zaten. Ancak, daha önce sözünü ettiğimiz havuç-sopa dengesinin "sopa faslı ihalesi"ni üstlenen üniformalı gruplara yalnızca Türkiye'de rastlanmadığı, yerel ideoloji sınırlarıyla açıklanamayacak bir üst ideolojinin sopa izleriyle malûl olunduğu sonucuna varabiliriz. Başka? İhaleyi, aynı kaderi paylaşan

diğer ülkelerdeki gibi, Türkiye’de de en sağlam teminat mektubu veren grubun üstlendiği ve teminatın para üzerinden değil de “kon-vansiyonel” döküm üzerinden belirlendiği... Tanıma göre, kemalistlerden ve onların darbelerde aldıkları rollerden söz edilebileceği ama kemalizmin bağımsız, yerel bir darbe ideolojisi olmadığı. ..

Peki, Türkiye’nin darbelere, “ekstra baskı” dönemlerine, ara dönemlere sürüklenmesi kader sayılamayacağına göre, o acılı sürüklenişlerin sorumluluğu kimde aranacak? Ke-malistlerde mi? Neden olmasın, "bir yere kadar”... Kemalizm tanımının, elbette ki öznel bir değerlendirmeyle, net olarak ifade edilebildiği yıllar için böyle bir köken sorumluluğu geçerlidir. Nedir o öznel değerlendirme?..

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Türkiye’de gerçek anlamıyla demokratik bir ülke olmanın, demokrasinin serpilip gelişebileceği bir ortamın koşulları yoktu belki. Ancak demokrasinin tohumlan atılabilirdi, bunu önerenler de vardı; yapılmadı. Cumhuriyet reformları, bütün tepeden inmeciliğine karşın, kim ne derse desin, inkar edilemeyecek atılımlar gerçekleştirmişti. Radikal anti-kemalistlerin savunduğu gibi gözü dönmüş bir baskıcılıkla değil, iyiniyetin askerî mantık altında ezilebildiği bir havada ciddi “dönüştürme” çabaları ortaya çıkmıştı. Hatta eğitim hamlesi, ulaşım yatırımları gibi müstakbel bir demokrasiye altyapı oluşturacak adımlar da atılmıştı. Ancak bu adımlar, demokrasi tohumunun toprağa düşmesini sağlayacak bir ufkun kesitleri . olamadılar. Çünkü, yaratılmaya çalışılan “millet”ti, “toplum” değil; projeksiyonlar da birbirini izleyecek “dönüştür-me”ler temelinde hazırlanıyordu, “dönüşüm” ufkuna varmayı hedefleyerek değil. işte asker-sivil bürokrasinin gerçek egemenlik dönemi buydu, o dönem için bütünlüklü anlam ifade edebilen ve kemalizm olarak adlandırılabilecek bir ideoloji vardı, o ideolojinin de kadroları vardı. 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül’de, dahası DEP’lilere reva görülen muamelede örneğini bulduğu gibi birçok “kararlı tavsiye”de bu kökten cüret ve cesaret alan bir anlayışın izlerini bulmak mümkündür. Ancak darbelerin sonuçlarım, askerî yönetimlerin politikalarından kimlerin kârlı çıktığını hatırlarsak, asıl cüret ve cesaret veren gücün, “olağan dönemlerde”, kemalist olmayan “sivil” hükümetlere de destek atan güç olduğunu görürüz. Yani o “üst ideoloji” meselesi...

Kemalizmin o çok eleştirilen kadroları, dünya koşullarının da baskısıyla, l 950'de "iktidar"ı Demokrat Parti'ye teslim etme riskini göze aldılar ve teslim ettiler. Aslında o dönemde kemalizm tartışmaları yoktu ama daha sonraki dönemlerin belirli bir anlam yüklenebilen kemalizm tanımı içinde, yöneticilerinin büyük bölümü CHP kökenli de olsa, DP kemalist bir parti değildi ve önce "güçlendirilip" sonra güçlenmeyi öğrenen, iktidarın büyük ortağı haline gelen yeni sermaye sınıfıyla birlikte tam on yıl iktidarda kaldı.

İdeoloji olma vasfını iktidarda bulunduğu sürece koruyabilecek bır yapıya sahip kemalizm ise, bürokrasinin de harmanlanması sonucu mevzilerini kaybetti. 27 Mayıs, eksik-fazla bir halk desteğini de arkasına alarak, kemalizmin "samimiyetle" kemalist ideoloji adına son çıkışını yaptı. Parlamento kapattı, can aldı, ardında cumhuriyet tarihinin görece en özgürlükçü anayasasını bırakarak çekildi. Bu dönem, kemalizmin bir ideoloji olarak, kemalistlerin bir kadro olarak iktidarda bulunduğunun iddia edilebileceği son dönemdi .

Ardından, önceki bölümde çizdi ğimiz iktidar şe masının oturduğu dönemler geldi. Sivil bürokrasi fütursuzca, asker kesim biraz daha ölçülü biçimde kullanıldı. Devletin fonksiyonları, " ihtiyaca göre" belirlendi. Kuşkusuz, iktidarın sivil hü küm etleriyle asker kesim arasında belli bir gerilim, araçlar arasında belli bir gerilim her zaman yaşandı. Bu gerilim kimi zaman sivil hükümetlerin koltuğuna, siyasetçilerin varlığına mal oldu. Ama kimi zaman da asker kesim sivillerin bir aracı, örneğin Özal'ın sıçrama tahtası, Çiller'in oy oltası oldu. 27 Mart seçimleri öncesinde "DEP'lileri Meclis'ten atın dediniz, attık" ilanlarını verenler MGK'nın asker üyeleri değildi. DEP'liler Meclis'ten yaka paça atılma-sa, MGK, çoğunluğu hiçbir kemalizm tanımının şemsiyesi altına girmeyecek sivil siyasetçilere ne yapabilirdi ki? Üstelik, an ti-kemalistlerce en kemalist parti olarak gösterilen SHP de dokunulmazlıkların kaldırılmaması yönünde eğilim belirlemişti.

Elbette ki "İşte SHP, işte tipik kemalizm" dedirtebilecek örnekler vermek de mümkün. Çünkü Türkiye, neredeyse hiçbir kurumun, hiçbir akımın, hiçbir eğilimin tutarlı bir çerçevede değerlendirilemediği, değerlendirilemeyeceği günler yaşıyor. Zaten, tüm değerlendirmelerin ötesinde, kemalizm belki bu nedenle de

bütünlüklü bir ideoloji olmaktan giderek uzaklaşıyor. Daha 50'lerde yüzbir çeşit yoruma açık hale gelen ilkeler şimdi binbir şekilde yorumlanabiliyor, çok farklı insanlara kemalist deniyor; yine de, bugünün omurgasızlık standartları içinde bile elle dokunu-labilir bir ideoloji görünmüyor. Ve birileri hâlâ her şeyi ke-malizmden biliyor, günah keçisi kontenjanında tek tercih olarak kemalizmi kullanıyor. Yine kendilerinin "tipik kemalist" olarak yüklendikleri Mümtaz Soysal, DYP-SHP koalisyonu tarihinin tek aykırı ismi olarak üç ayda uçurulup götürülmüşken; parti liderleri tarikat-cemaat liderlerinin desteğini alabilmek için iki büklüm olurken ve özelleştirilen ama halka açılmayan yeni resmî ya da egemen ideolojinin üretim merkezlerinde, iktidar aygıtlarında, medyada çok geniş bir alan kaplayan neo-liberal söylemde kemalizmin hemen hiç ağırlığı yokken...

Peki, kemalizm iktidarda değil, kemalizm bütünlüklü bir ideoloji değil, etken değil, kimin kemalist olduğu kimin kemalist olmadığı tartışmalı bir konu, o zaman Atatürkçülük söylemi niçin yaygınlaşıyor? Niçin televizyon programlarında, radyo sohbetlerinde hep Atatürk'ün adı geçiyor, Atatürk kolyeleri, Atatürk rozetleri peynir ekmekten çok satılıyor, niçin Atatürk'ün adını beş dakika anmayanlar suçlanabiliyor?

Refah Partisi.'nin yükselişi ve Kürt hareketi, birincil etkenler elbette. Şeriat korkusu, "ülkenin bölünmesi" korkusu ve "Cumhuriyet elden gidiyor" korkusu birleşip aynı kanala akıyor. Taksinı'de Atatürk'e Saygı Mitingi düzenleyen kişiyle tarikatlardan destek isteyen kişinin aynı kişi olduğu, üstelik o kişinin de başbakan olduğu bir ülkede, yazının başındaki listeyi de hatırlarsak, Atatürk sevgisine sa-rılanlar heterojen bir kitle oluşturamıyor haliyle. Türbana hoşgörüyle bakanlardan en hoşgörüsüzlere, "aslında siyasi çözüm de tartışılmalı" diyenlerden askeri çözümün dışında bir şey düşünemeyenlere, ayrı dünyaların insanları Atatürkçülük söylemine sarılıyorlar. Asgari müşterekler; Farklı İslam yorumları üzerinden şeriata karşı olmak; Kürt sorununa farklı bakışlar üzerinden Türkiye'nin bölünebilece-ği endişesi taşımak ve çok uyumsuz özlemleri de barındırmakla birlikte, en kaba genellemeyle Batı'ya dönük olmak. .. Yani cumhuriyetin ilk yıllarındaki "blok" tercihlerin parçalara bölünmüş halini yansıtan bir Atatürkçülük...

Eğer o parçalanma olmasaydı ve Türkiye, neyin arandığı pek bilinmeden sürdürülen bir arayış dönemi, sorunların adları doğrudürüst konamayan bir kriz dönemi yaşamasaydı; anlaşılamayanlardan, adı konamayanlardan kaçış için bir “yüce” sığınağa gerek duyulmasaydı, Atatürk sembolü bugünkü konumunda olmayacaktı herhalde. Yeni Atatürkçülük söylemi her çözümsüzlüğü Atatürk’e havale etse de, çevresinde toplanılan şey ne bir çözüm yolu ne de bir ideoloji. Belki çok çok genel bir “tercih” ama bunun üzerinde, bir “kutsallık” arayışı.

Atatürk sembolü, belki de tarihte hiç olmadığı kadar değer kazanırken, bu tepkisel arayışları yaratan şeylere, örneğin İslam! akımlara mevzi kaybettirilememesi de yücclik-kutsallık kavramlarıyla bağlantılı zaten. Bir din olarak benzer kökene dayanan İslam siyasallaşırken, ideolojik vasfını kaybeden Atatürkçülük de “din”leşiyor. Kemalizm iktidardan, “belirleyen” konumundan uzaklaştıkça, Atatürkçülük, korkudan çok sevgiye dayanan tasavvuf! bir yoruma dönüşüyor. Yani ve ancak...

Yani ve ancak, bu noktada, isteyen kabullenir isteyen kabullenmez, çok net bir gerçek de ortaya çıkıyor: Tüm sevgiler gibi, hiç değilse asgari bir saygıyı hakeden Atatürk sevgisi... Rakamların anlamı yok, yüzde lOO’den Refah’ın oy oranını çıkarmak filan da gereksiz, Türkiye toplumu-nun asla küçümsenemeyecek bir bölümü Atatürk’ü seviyor. Bu, Atatürk sembolünün sosyolojik, siyasî açıklamalarının tam olarak kucaklayamadığı bir olgu. Mevzuat ne derse desin, fiiliyatta Atatürk’ü sevmeyen sevmiyor, bunu ifade de ediyor ve Türkiye toplumunun büyük bölümü Atatürk’ü seviyor.

Onca lafın, bu tartışmaya açık değerlendirmelerin kısacık bir özetiyle parantezi kapayabiliriz artık: Bugün Türkiye’de öğünülen ve şikayet edilen birçok şeyde cumhuriyetin ilk yıllarındaki yönlendirmelerin, tercihlerin, “net kemalizm” döneminin izlerini bulmak mümkün. Ancak kemalizm, binbir türlü yoruma açık ilkeleriyle artık bütünlüklü bir ideoloji olma vasfını yitirmiş durumda ve zaten çok uzun yıllardır iktidarda değil. Tepkisel bir kutsallık arayışının uzantısında değer kazanan Atatürk sembolü de siyasi anlamda bir iktidar arayışının sembolü değil. Geçmişe dönük bir sorgulamayı anlamlı bulanların, ki mutlaka anlamı var, kemalizm-anti kemalizm “tartışmalarına kimsenin itirazı olamaz. Ama kemalizm-anti kemalizm “kavgalarının, bugünkü sorunların çözümüne doğrudan katkı

sağlayacağı şüphelidir... Atatürk’e küfretmeyi maharet sayanların Atatürk sevgisini görüp frene basmalarında ya da saygı vitesine geçmelerinde fayda var. Atatürkçülüğün din-leştiği yorumuna kızanların öncelikli muhatapları ise, herkesin her dakika Atatürk’ü anmasını talep edenler ve “Oy Atatürk Oy” şiirlerini yazanlar olmalı...

Geyik muhabbetlerinde laf ruh çağırma seanslarına geldiği zaman, hemen geyik muhabbetlerinin vazgeçilmez alıntı kaynağı “bizim arkadaşlar”m anılarına geçilir. Bizim arkadaşlar bir gece ruh çağırmıştır ve... Gerisi, serbest bölge... Çoğunlukla, “bizim arkadaşlar”ı Atatürk’ün ruhunu çağırmış biri de bulunur muhabbetin içinde. Yine çoğunlukla, bizim arkadaşların fena bir fırça yedikleri anlatılır. Atatürk hışımla gelmiş, “Yeter yahu, her dakika biri çağın-yor, bıktım artık!” gibi şeyler söylemiştir. Kimi zaman, Atatürk'e cam çerçeve indirtenler bile çıkar... Ama “bizim arkadaşlar” kurumu bu, Atatürk’ün sohbetine mazhar olanlar da vardır içlerinde. Hatta -bizim arkadaşların bir arkadaşından aynen dinlenmiştir- Atatürk’ün “Hava kuvvetlerinden memnunum da donanma zayıf” mesajını iletmekle görevlendirilmiş arkadaşlar bile mevcuttur... “Bu muhabbet de nereden çıktı” diyenler varsa... Hiç, öylesine işte...

DYP, ANAP, SHP VE SİYASİ MERKEZDE "ANLAM KRİZİ"

Müzik bitti, dans sürüyor

“Gene kız dansa kalktıktan sonra erkeğin o dansı iyi bilmediğini ve uyuşanıadıklarmı anlarsa dıırıımıı idare etmelidir... Erkek kızm iyi dans bilmediğini anlarsa güç hareketler denememek, onu küçük düşürmeye kalkışmamalıdır... Dans ederken hir çift diğerine çarparsa, sadece erkek özür dilemelidir... Müzik biter hilmez dansı bırakmak gerekir: Pistten kaçar gibi uzaklaşmamak, lıadın önde erkelı geride, yürüyerek pislton ayrılmalıdır.”

“Çocuklar için Resimli Görgü” adlı kitaptan*

Devlet, iktidar, sermaye, sivil-asker bürokrasi, vs... Bunlar, sözlük anlamlarının üzerinde, hayatın içinden olgularla ve “zaman”ın eşliğinde siyası anlam kazanan kavramlar. Ancak hayat dediğimiz şey, hayatımız, bugün öylesine bir karambolü ifade ediyor ki ve zaman dediğimiz şey, ağır

çekimle hızlı çekim arasında öyle şaşkın bir tempoya esir olmuş durumda ki, kavram-siyaset-anlam üçlüsü kolay kolay bir araya gelemiyor. Kavramlar var, siyaset de var ama “anlam” için aynı şeyi söylemek zor. Anlam olmayınca, kavramların isim düzeyindeki varlığı bir işe yaramıyor ve siyaset yalnızlığa düşüyor. İşte “siyasi boşluk” dediğimiz ve ekmeye devam edeceğimiz şey, bu. Aslında siyasi boşluk değil de “boşluktaki siyaset" ... Hani bir dönemin bunalım edebiyatında “Sen boşluğa düşmek nedir bilir misin, sen kalabalıklar içinde yalnız kalmak nedir bilir misin ha?” kalıbı vardı ya; siyaset, ağzı-dili olsa öyle bir tirad çekecek.

('■) Nazını Sılanoğlu, "(ocuklar için Resimli Görgü". İtimat Kitabevı. İstanbul, 1972 .

O boşlukta salınan, yalnızlık çeken siyaset, merkezdeki mevcut partileriyle, klasik örgütlenmesi ve klasik söylemleriyle “bildik” siyaset. Ama boşluğun çevresinde, siyasetle arasındaki anlam köprüsü zarar görmüş bir hayat tüm karambolüyle sürüyor. Ve boşluğun ortasındaki siyasete değil boşluğun çevresindeki hayata yüklenenler, siyaseti nefes darlığı çeken siyasî anlamdan çok sosyolojik anlam üzerinden yapmak isteyenler,* merkezi giderek daha da yalnızlaştırıyor. “Klasik merkez sağdaki hegemonya bunalımı”-nın,* * belki daha da genellersek merkezdeki bunalımın nedeni, bu yalnızlaştırma işte.

Özal’ın, önceki bölümlerde sözünü ettiğimiz saptaması -“sezgisi” demek daha doğru- ve şimdi Yeni Demokrasi Ha-reketi’ne devrolmuş gibi görünen projesi, bu bunalımın belirtilerinden kaynaklanıyordu. Özal meseleyi böyle adlandırmıyor, böyle tanımlamıyordu herhalde. Ama, tekrar edelim, hükümet etme anlamındaki iktidarın artık başka vitrinlerin ışıltısından, başka pazarlama tekniklerinin büyüsünden geçtiğini anlamıştı. Dahası, Türkiye’de söz sahibi olma anlamındaki iktidarın, gerçek iktidarın eski vitrine son şansları tanıdığını ve yakın bir gelecekte yeni dekoratörlerle anlaşma yoluna gidebileceğini görmüştü. Aslında iktidar dekorasyonu bizzat üstlenmeye karar verecekti ya, o ayrı mesele.

Eski vitrinin ışıltısını nasıl kaybettiğine gelince... Bir zamanların vitrin yıldızları ANAP, DYP ve SHP’nin hikayele-

(") 13u kilapta çizilen çerçeveden cleğil de genel tanımlar üzerinden bakıldığında,

siyasî anlamla sosyolojik anlam elbette ki birbirlerinden bağımsız değiller Sıyası anlam üzerinden “siyaset” yapmak da olumsuzlanacak bir şey değil.

("-*) “Klasik merkez sağdaki hegemonya bunalımı”, Tanı! Boranın ad koyduğu hatta teşhis koyduğu bir olgu. Ufuk açmak için, Tanı! Boranın bu konudaki ikı yazısını (aslında her yazısını) okumakta fayda var “Türkiye sağının ideolojik ve siyasi bunalımı", Birikim, Ağustos 1994 ve “İnsan eli değmeden 'yenı demokrasi' ../hîisctf Dergisi. Eylül 1994.

riyle, o dönemin vitrin aksesuarları RP, MHP ve DSP’nin hikayelerini ayn ayrı anlatmak gerekiyor. ilk gruptan başlamak ve 1991’ e dönmek en iyisi galiba.

20 Ekim seçimlerine girerken, ANAP, daha önce ele sözünü ettiğimiz gibi, kentlilikten yana bir tercih yapmıştı. Tabandaki tek eğilim smıflarüstü niteliğini kaybetmiş, örgütteki üçbuçuk eğilim de dağılma sürecine girmişti. RP ile MHP o dönemde henüz ikbal vaadeder hale gelmedikleri için, partinin yönetici kadrolarında önemli kopmalar yaşanmıyordu. Ancak elektriğini parti dışına kadar yayan hir gerilim hissediliyordu ve açık tasfiyelere girişilmese de, birilerinin başka kapılara gitmesi, hiç olmazsa görüntüden çıkması isteniyordu. Köylülerin, kara bıyıklıların hatta partinin gayrıresmi kuruluş sözleşmesinde imzası bulunan müreffeh “arabesk kültür” temsilcilerinin... Teşkilat diye bir şey vardı, seçimler tüm ülkede yapılıyordu; koşullar fiili bir “temizlik” için uygun değildi. Ama ANAP da artık kentli sermaye çevrelerinin desteğiyle, kentli orta-üst sınıfın “beğeni”sine hitap edecek, diğer kesimlerin oylarını ise yine bu söylemle çekmeye çalışacaktı. Yukarıya bakıp bakıp “Aslında helal olsun adamlara” diyenler, 1983’ten 199l’e bir alışkanlık edinmiş olanlar ve lokal çekim alanlarına kapılanlar da oy verebilirlerdi ANAP’a.

Mesut Yılmaz’ın medya nezdinde en itibarlı günleriydi. İtibar gören Yılmaz değildi aslında, ANAP’ın tercihi ve bu tercihe yüklenen işlevdi. Bıyıksız, Avrupai, balığı lahmacuna tercih eden, vaacller konusunda son derece temkinli davranan, politikaya gencecik ve taptaze bir üslup getiren liderdi Yılmaz. O gencecik üslubun tezahürü topu topu birkaç cümleydi ya,

medyanın bazı ayakları da bunun için vardı zaten. Üç kesik cümleden destan yaratırken bin cümlelik bir konuşmayı duyulmaz hale getirmek için.

Bu önemli bir görevdi, yönlendirme sanatına çok iş düşen bir dönemdi. Çünkü Türkiye, parti taraftarlığı dönemini aşmış, "Sen hangi partiyi tutuyorsun?" sorusunun yerini "Sen kime oy vereceksin?" almıştı. Ancak, oy isleyenlerle oy verenler aynı dertten, omurgasızlık derdinden mustarip olduklar için yeni sorunun cevaplan tercih kelimesinin içini doldurur hale gelememişti henüz. Sıkı parti taraftarlığı döneminden kalan son grupçuklar "inat"la yaşama savaşı veriyor ve bu grupçukların neredeyse tamamı "Kurtar bizi Baba!" diye bağırıyordu.

DYP, seçimlere çift yönlü bir inadın rüzgarıyla giriyordu işte. Önde liderin, Demirel'in hiç tükenmeyen siyasi inadı, arkada son taraftarların inadı. Küçük yerleşim birimlerinde eski formunu bir ölçüde koruyabilen siyasi rekabet, sözko-nusu inadı zaman zaman iyice köpürtüyordu ama 199 l'in DYP'si elbette ki bundan ibaret değildi. Partinin geleneksel tabanını oluşturan ve ANAP döneminde aradıklarını bulamayanlar, üstelik Demirel'in bayramda elini öpmeye gelen köylülere "Kasketlerinizi saklamayın, kasketlerinizden utanmayın, gurur duyun" dediğini unutmayanlar da, inadın ötesinde bir tavırla DYP'ye yöneliyorlardı. Yine ANAP'a kırgınlık duyan, finans sektörünün ve hizmetler sektörünün yanında kendilerini ezik hisseden sanayiciler, özellikle de orta boy sanayi işletmelerinin sahipleri, işletmecileri de, herkese biraz göz kırpmakla beraber, DYP'ye öncelik veriyorlardı. Bir de Demirel'in SO'lerdeki söyleminde Türkiye'nin gerçek sağ demokratım bulanlar vardı ki, o dönemde sayıları iyice azalmıştı ve koalisyon, hükümetinin ilk birkaç ayında sayıları sıfıra yaklaşacaktı.

SHP ise kendi standartlarında bile oldukça karmaşık sayılacak bir dönemden geçiyordu. "Seçim bürosunda proleter sofrası kurduran 68 model tüfek Salman Kaya'dan Mesut Yılmazla blucinli piknik sofrasına oturmayı düşleyen Deniz Baykal'a, yeni sağcılardan radikal solculara, sosyal **demokrat Alevilerden apolitik Alevilere, solcu Kültlerden pragmatist Kürtlere, Cumhuriyet tipi bürokratlardan genç kuşak bürokratlara, hasbelkader halkçılığa yazılmış kasaba politikacılarından yarı-açık yuppielere kadar binbir çeşit insanın partisiydi SHP. .. Bu çeşitliliğin**

sonucu Yıldırım Gürses'in çok sesli Türk Sanat Müziği gibi bir şeydi. Sağdan soldan bir sürü ses geliyordu ama ne gerçek çokseslilik yaratılabiliyor ne ele ortada kulak verilecek bir 'tek ses' kalıyordu. SHP'nin en büyük sorunu buydu zaten: Gürültü ve karmaşadan mütevelli t sessizlik... SHP, alacalı bulacalı yapıstyla her türlü eleştiriye, her makamdan hakarete kolayca hedef oluyor; partiye ilkel solculuk etiketi de, aşın uzlaşmacılık etiketi de, bölücülük etiketi de, üniter devletçilik etiketi de yapıştırılabiliyor ve gürültülü sessizlik, SHP'nin tüm savunma kanallarını tıkıyordu."[3]

SHP, 20 Ekim seçimleri öncesine kadar, bütün iç kavgalarına, çelişkili unsurlarına rağmen parçalı anlamlar ifade edebilen bir partiydi. Ancak çokseslilik ambalajının içine tıkıştırılacak standart ürünler yaratan bir mekanizma vardı ve o mekanizma, seçimler yaklaşırken SHP'yi de sarmalayacak, gürültülü sessizliğin yerini kişiliksizlik alacaktı. Gündem hakimlerinin etkisiyle yapılan her hamle havada kalıyor; parti, ortama uymaya çalıştıkça, "bu devirde böyle yapmak lazım" mantığına kapıldıkça anlam erozyonuna uğruyordu. 20 Ekim öncesinde, TÜSlAD'a DYP ve ANAP'ınkinden farksız bir "brifing" verilmesi ya da yine seçim öncesinde ekonomi programı basına tantanalı bir gösteriyle tanıtılırken bölüşüme, sosyal politikalara yönelik sözlerin yabancı sermayeye davetiye, serbest piyasaya selam sözlerinin altında ezilmesi, bu sürecin önemli sinyallerinden biriydi. Yeni ekonomik düzenden karlı çıkanların

ANAP ya da DYP varken SHP'yi oy vermeleri anlamlı olmayacaktı, vermediler de. Dışlananlar, zararlı çıkanlar, hiç değilse sosyal politikalar üzerinden bir takım törpülemele-re gidilmesini isteyenler için de SHP'nin bir "ses" olma niteliği iyice kayboluyordu; onlar da özellikle koalisyon dönemiyle birlikte partiden koptular.

SHP, HEP kökenlileri listelerine alarak, Kürt hareketine karşı olanları kaybetti; koalisyon döneminde sertlik politikasına teslim olarak, Kürt hareketine sempatiyle, en azından anlayışla bakanları kaybetti. insan hakları ihlallerine karşı sesini çıkaramayarak, bu konuda duyarlı olanları kaybetti; yükselen milliyetçilik söylemine -iyi ki- uyama-yarak "milliyetçi sol" kesimin oylarını kaybetti... Evet, benzer örneklerle, parti içindeki karmaşık

yığılmanın tüm unsurlarını birer birer kaybetti SHP. Teşkilat düzeyinde hâlâ her kesimin temsilcileri vardı ancak taban eriyip gidiyordu.

Aslında SHP, gidenler geride benzerlerini bırakmasalar, kendi açısından hayırlı sayılabilecek kopmalar da yaşadı. Örneğin, sosyal demokrat işadamı İbrahim Cevahir, liderlere birleşme için tanıdığı süre içinde birleşme sağlanamayınca, yakınlarıyla birlikte ANAP’a geçti. “Sol”da birleşme sağlanamamasını gerekçe göstererek sağ partilere geçebilen “solcu”lar da vardı SHP’nin içinde... Pop müziğin ilk “patlama” döneminde, televizyon kanallarının standart pazar eğlencesi programlarının birinde, sunucu “Şimdi karşınızda dansöz Zümre” demiş ama Zümre, dekolte olmakla birlikte dansöz kıyafetine pek benzemeyen bir kıyafetle girmişti görüntüye. Sunucu sormuştu: “Zümre, biz seni dansöz olarak tanıyorduk ama bugün bize şarkı söyleyeceksin, niçin böyle bir değişikliğe gittin?” Zümre’nin açıklaması gayet makuldü: “Arkadaşlarım dans için boyumun fazla uzun olduğunu söylediler, ben ele şarkıcılığı seçtim.” Yay-gm deyimle “jetonu geç düşen” arkadaşlarının boyunu dansa uygun bulmadığı “sahne sanatçıları” için, böyle bir uyarı, şarkıcılığa geçme gerekçesi olabiliyordu; maksat sahne olsun. Sol iddia sahibi SHP’nin bazı üyeleri için de arkadaşlara bozulmak sağa geçme gerekçesi olabiliyordu, maksat siyaset olsun... Ama onlar gidiyor, geride benzerleri kalıyordu.

İşte böyle bir SHP için, Özal’ın ölümüyle başlayan süreçte Murat Karayalçın’ın parti başkanlığına seçilmesi, bir ara sonuç oldu. Birbirlerini yeseler de, “Ne yapmamız gerekiyor?” sorusu üzerinde tartışagelmiş SHP'hler, Karayalçm’ı “Ne yapmamız isteniyor?” sorusunun cevabı olarak seçtiler. Ne istediği sorulan, doğrudan seçmen, taban ya da geniş anlamıyla toplum değildi; “yeni toplum”un nabzını yansıttıkları iddiasında olan seslerdi, ki bu sesler de SHP’nin diğer merkez partilerinden farksız hale gelmesini istiyorlardı. Daha önce de alıntıladığımız gibi, Güneri Cı-vaoğlu’na göre, Karayalçm’ı medya seçtirmişti, Çiller ve Yılmaz gibi... Gerçekten de büyük gazetelerin ve özel televizyonların neredeyse tamamı Karayalçın’dan yanaydı, çünkü koşullar bunu gerektiriyordu, hem böylesi SHP için de daha hayırlı olacaktı.

Birileri için hayırlı oldu ama SHP için değil. Parti daha da küçüldü, SHP koalisyon ortağı DYP’ye karşı daha bir kuzulaştı ve Karayalçın’ı seçtirmiş

olmakla öğünenler, Ka-rayalçın yönetimindeki SHP’ye yüklendikçe yüklendiler. Parti programına, koalisyon protokolüne uymadığı için değil, arada bir öyle şeyleri hatırladığı için... Sanki birileri, başka birileri adına, ehlileşen ama zaman zaman açıklar da veren SHP’yi silmeye, yok etmeye çalışıyordu. iş öyle bir noktaya geldi ki, kendi yazarı ve SHP adayı Zülfü Livanc-li’yi hararetle destekleyen *Sabah* gazetesi, 27 Mart seçimleri öncesinde, kamuoyu yoklaması sonuçlarını açıklarken “Zülfü-ANAP çekişmesi”2 başlığını atabildi. “Zülfü-Kesici” ya da “SHP-ANAP” değil, “Zülfü-ANAP” ... Karayalçın’ı sektirdiklerini açık açık söyleyenler, SHP’yi tcktük düzgün adaylarının altında ezilen, kurumların karşısına kurum olarak çıkamayan küçük bir cemaat olarak görüyorlar ya da ö;'le gösteriyorlardı. Aslında tamamen haksızlık da etmiyorlardı...

SHP’ye son bir alan kalmıştı, laiklik söylemi. O alana yüklenildi. Kimilerine, örneğin Cem Boyner’e göre ‘‘SHP’nin laikçiliği alternatif bir din olarak sunması (27 Mart’ta) müthiş bir cevap aldı” .[4] Evet, yükselen Atatürk sembolü bir dinleşme sürecinin izlerini taşıyordu ancak SHP, kabul etmek gerekir ki, laikliğe dindarları dışlayıcı bir üslupla yaklaşmamış, demokratlığın ofsayt bölgesine düşmeyecek bir yüklenme ölçüsü tutturabilmişti. SHP’nin aldığı cevap toplumsal dışlamaya karşı duyarsız kalmanın, sermayeye karşı emeği temsil edememenin, hükümet ortağı olarak yargısız infazlara ses çıkaramamanın, kişiliksiz-leşmenin cevabıydı aslında. Siyasî anlamını yitiren, merkezin dışındaki hayatta sosyolojik varlık zemini yaratamayan bir partinin kaderi başka türlü olamazdı zaten.

Laiklik söylemine yüklenen yalnızca SHP değildi ki, üstelik. DYP de, Tansu Çiller’in ağzından, hem laikliğe en klasik biçimiyle sahip çıkıyor hem de bir “ezan-bayrak” edebiyatını sürdürüyordu.

Bu, farklı laiklik tanımlamalarına, farklı laiklik yorumlarına göre, çelişki sayılabilir de sayılmayabilir de. Ancak en azından kişisel düzeyde bir çelişki olduğu kesin. Çiller’in varlık çelişkisi... Yakup Kadri, *Sodom* ve Gomore’de bir Azize Hanım tipi çizer. Batı aşkından yüzünü Doğu’ya dönen güzel bir kadın: “Ya Azize Hamm’a ne diyelim? O, sevdalısı genç Fransız bahriyelisinin zevkine uymak için öyle yerli bir kadın olmağa, o kadar Şarklı bir yaşayış tarzı almağa başladı ki, kendisini görenler adeta tanımakta güçlük çekiyorlardı... Pelerininin uçları kalın püsküllü, etekleri

saçaklı bir çeşit çarşaf icat etti. Bunu giyince, taşınması güç bir eşya halini alıyordu.”[5]

Çiller’in, gelenekçi-muhafazakar bir teşkilatın, yine ağırlıklı olarak gelenekçi-muhafazakar kesimden oy talep eden bir partinin başına ve başbakanlık koltuğuna neredeyse paraşütle inmesi, Azize Hanım'ın çelişkisine benzer bir çelişki yarattı işte. Hep Batı’ya dönük yaşamış, ezan-bayrak söyleminin dışında büyümüş, ilk kadın başbakan olarak Türkiye’nin Batılı yüzünü temsil etme rolü verilmiş Çiller, sevdalısı uğruna yüzünü Şark’a dönüverdi. O sevdalının adı, iktidardı. Clinton’la “Hey Bill!” diyaloğuna giren, yetişme tarzı ve fiziğiyle Batı'da hayranlık uyandırıp Türkiye’nin işlerini kolaylaştırdığı söylenen, üstelik ülkenin de batısındaki çevreler adına hükümet eden, yani sevdalısı iktidar her anlamda Batılı olan Çiller, o iktidarı korumak adına yapay bir Şarklılığa sığındı zaman zaman. “Ben anayım, ben bacınızım” dedi, “Ezanlar susmasın” dedi. Başbakan’ın iki yüzü yanyana konduğunda “pelerininin uçları kalın püsküllü, etekleri saçaklı bir çarşaf” çıkıyordu ortaya. Ve Çiller, “bunu giyince taşınması güç bir eşya halini alıyordu”, Türkiye için taşınması güç bir yük halini alıyordu. Ne yaptığının çok da farkında değildi.

Oysa Çiller’e oy veren DYP delegeleri, ne yaptıklarım biliyorlardı galiba. Biraz inat biraz gelenekle ama asıl liderle yürüyen parti, Demirel’in ardından anlamını iyice kaybedecekti. Ne “İsmet Abi” ne Köksal Toptan kurtarabilirdi clu-rumu. Eğer onlardan biri seçilirse, medya DYP'ye yüklendikçe yüklenecek, teşkilat dağıldıkça dağılacak, DYP’nin “çağa ayak uyduramamış parti” imajı iyice oturacak ve “mantı partileri” belki de daha kongrenin ertesi günü başlayacaktı. Ama Çiller seçilirse, ertesi gün, ertesi hafta bambaşka bir hava doğacaktı.

Öyle oldu, “DYP gibi kırsal kesim partisi damgası yemiş bir partinin, pırlantalı Rolex saati takan, sarı saçlı, dünyanın en ünlü modacılarının elbiselerini giyen, Yeniköy’de yalıda oturan birisini kendine genel başkan seçecek noktaya gelmesinin bu ülkeye sayılamayacak yararları vardır”[6] dendi mesela. Rolex saat takmak, başbakanlığa soyunmuş ve istediğini elde etmiş birinin, Azerbaycan’daki darbeyi, iç çatışmaları, büyük gerginliği “Oradaki bütünlük ve beraberlik sadece Azerbaycan'ın değil...” diye başlayan bir demeçle değerlendirmesini önleyemiyordu: “Buradaki

gelişmeleri kendi ülkelerinin içindeki demokrasinin icabı biçiminde yönlendirmiş olmalarından memnunluk duyuyoruz.” Hangi demokrasinin icabı, neyin memnunluğu, hangi bütünlük ve beraberlik? Başbakan, başbakan seçildiği günlerde Azerbaycan hakkında yalnızca bir tek şey biliyordu galiba, ülkenin adı. Eğer bu konuşmayı yeni seçilmiş bir Sezgin ya da Toptan yapsaydı, tefe konulurlardı. Oysa Çiller, hararetle savunulurdu. Gerçekten ele, bütün o konuşma içindeki tek gaf Aliyev’e Alibey demesiymiş, olay basit bir dil sürçmesinden ibaretmiş gibi savunma yazıları çıktı. Demirel de ilk seçildiğinde ‘"Fındık fabrikaları kuracağız” dememiş miydi? İyi de, Demirel fındığın fabrikada üretilmediğini biliyordu herhalde... Neyse, uzatmayalım, Çiller’e oy veren delegeler bu muamele farkını önceden sezmişlerdi ve bu muamele farkı, ellerindeki teşkilatın hiç değilse bir

süre için nefes almasını sağlayacaktı.

Çiller, medyadan beklenenin de üzerinde bir destek gördü. iki tarafın hırsı da sınır tanımıyordu, iki taraf da zor durumdaydı. Birbirlerine destek oldular. Medya, daha doğrusu egemen medya, aynı toprakta boy atan kuruluşlardan oluşuyordu ancak sulama kanalları farklılık gösterebiliyordu. Sermaye kesimi içinde çelişkiler ortaya çıktığında bazı gazete ve bazı kanallar Çiller’i iyice sahiplenebiliyor, bazıları Başbakan’ı eleştirebiliyordu. Ama genel olarak bakıldığında, Türkiye’nin ilk kadın başbakanı, medya desteği açısından Türkiye’nin en şanslı başbakanlarından biriydi.

Pek derin sayılamayacak siyasî kökenine bakıldığında, Çiller, İstanbul sermayesinin, TÜSlAD’ın adayı ve temsilcisi sayılabilirdi. Ancak DYP’liydi ve bu, geleneksel olarak, Anadolu sermayesiyle, küçük sanayicilerle, orta boy işadamları ve tüccarlarla da belli bir yakınlığı korumasını gerektiriyordu. Siyasî anlamda en yakını ve en büyük destekçisi TOBB Başkanı Yalım Erez olduğuna göre, Başbakan, koltuğuna otururken bu bağlantıyı da yanında getirmişti. Ama' ekonomi yönetimi ve iktidar mekanizması içindeki dengelerin korunması kolay iş değildi.

Gün oldu, daha önce değindiğimiz gibi “İstanbul zengini beni sevmiyor” noktasına gelindi, gözden çıkarılmış gibi görünen Mesut Yılmaz’a İstanbul’dan davetiyeler gönderildi. Gün oldu, Yalım Erez bile kızdı.

Genellikle dediğini yaptıran taraf TÜSİAD oldu. Ama bu denge arayışı Çiller'i çok yordu. Üstelik ne medyanın desteği ne de TOBB veya TÜSiAD'ın onayı tek başına yeterli olabiliyordu. Pazarlamacıların başarı gösterebilmeleri için önce pazarın, hedef kitlenin belirlenmesi gerekiyordu ki, Başbakan da partisi de geleceği kurtarabilsinler.

Türkiye'nin bir kadın başbakanının olması birçok insanı sevindirmişti ama bu sevinç çok uzun süreceğe benzemiyordu, oya dönüşme garantisi de vermiyordu. Çiller'in çok iddialı göründüğü ekonomi alanında, 5 Nisan'm öncesinde de sonrasında da, çok marjinal grupçuklar dışında, hiçbir kesime "İşte bizim istediğimiz ekonomi politikaları" dedirtecek bir çizgi tutturulamamıştı. Bütün "ekonomik devrim" nutuklarına rağmen; sanki herkes insanî ihtiyaçları karşılama, gündelik hayatım sürdürebilme açısından krize karşı aynı güçteymişçesine atılan "Eşit paylaşılacak sıkıntıya, evet!" başlıklarına rağmen, olmuyordu. Çiller'in genel ekonomi mantığının dünyadaki ve Türkiye'deki aslî muha-tabı-destekçisi kentli orta-üst sınıf bile, ki ihmal edilmeyecek bir oy oranı demekti, bu kez kötümserleşmişti. Ama kriz mriz yoktu ki, "İkinci Kurtuluş Savaşı" vardı...

Ön rafların IMFnin eline düşmekle öğündükleri bir Kurtuluş Savaşı... Ancak aslolan savaşın sonuçlan değildi, savaş söylemiydi. DYP'nin ve Çiller'in, ekonomik krizden önce Kürt sorunu karşısında yaptıkları, daha doğrusu bir "geleceği kurtarma" projesi olarak yaptıkları tercihti bu. Güneydoğu'da "tartışmasız askerî çözüm"ü benimsemek, DEP'lileri Meclis'ten atmak, zaten yükselmeye yüz tutmuş hiddetli milliyetçiliği daha da kabartmak ve sandıktaki hesabı bu kabarmaya müsait adisyon üzerinden kesmek... Böylece, bu alanın aslî sahibi MHP'yle yakınlaşılabilir, ya onların desteği alınır ya da onların oyları çalınırdı. Madem ki Refah da yükseliyordu, o zaman da bir cephde "laiklik" nutukları çekilirken, diğer cephede "Ezanlar susmasının!" diye bağırılır, namaz fotoğrafları filan çektirilirdi.

Bu, MHP ile Refah'ın arayıp da bulamadıkları fırsattı. Siyasî merkez boşalırken, anlamı merkezin dışında bulan partilerin kitleselleşehilmeleri için kitlelerdeki "marja düşme korkusu"nu yenebilmeleri, hem merkezdeymiş hem merkezin dışındaymış gibi görünebilmeleri, böylece anlamla meşruiyeti aynı anda yakalayabilmeleri gerekiyordu.

Ve kendilerinin özel çaba göstermelerine gerek kalmadan, klasik merkez partilerinin hesapta "stratejik" söylemleri sayesinde, armut pişiyor, ağızlarına düşüyordu. Çiller'in el atmaya çalıştığı alan "aslen" başkalarınındı; Dimyat'tan, o kadar yolu tepmeye değecek miktarda pirinç temin edilemiyordu, evde de pek fazla bulgur yoktu...

Devir malum, her şey ithal edilebiliyor; kasa sağlam olduktan sonra, 27 Mart'tan önce yaşandığı ve belki bundan sonraki genel seçimde yaşanacağı gibi, bir miktar bulgur ithal edilebilir. Gecekondu affı vaadedilir, erken terhis va-adedilir, yüksek taban fiyatları verilir... Ama Çiller'in DYP'si için şu anda partinin "yerli malı" sayılacak bir kitle, geniş bir toplumsal kesim yok. Tek çare, ithalata yüklenmek...

ANAP ve Mesut Yılmaz için de benzer şeyler söylenebilir ya, aradaki en büyük farktan başlamak daha iyi galiba: Mesut Yılmaz, Tansu Çiller kadar hırslı değil; "o kadın" gibi kolayca gözü dönmüyor. 20 Ekim seçimleri öncesinde, medya "köşeklerinde en takdir edilen yönü buydu. Şimdi, kaderin garip cilvesi denebilir ama kader değil galiba, en çok eleştirilen yönlerinden biri. Mesut Yılmaz, farklı bir şey yapmadan, aslında pek bir şey yapmadan, aynı haliyle hem yüceltildi hem yerin dibine batırıldı. Çok da şaşmamalı, Özal'a endeksli imajın kaçınılmaz sonucuydu bu. l 99l'de, Özal'ın piyasa değeri düşükken, Mesut Yılmaz Özal'dan çok farklı olduğu için, Özal'a fazla yüz vermediği için takdir topluyor, "Cumhurbaşkanı karpuz yerken camdan dışarı baktığı için puan toplayan bir başbakan ilk defa görülüyordu".[7] Aradan fazla zaman geçmeyecek, Özal'ın piyasa değeri değilse de medyatik değeri yükselecek ve Yılmaz, aynı köşelerde, aynı yorumcuların ağzında yine

Özal'dan farklı olduğu için, ama bu kez Özal'a yeterince bağlı kalmadığı için kıyasıya eleştirilecekti.

Elbette ki, DYP ve Çiller için geçerli olan şey Yılmaz ve ANAP için de geçerliydi, özellikle sermaye kesimi içindeki çelişki dönemlerinde Yılmaz'a göz kırpan kanallar da çıkacaktı. Ancak genel hava Yılmaz'ın aleyhineydi. "Vaadlerin-de ölçülü gerçek devlet adamı", büyük düşünemediği için vaadlerini sınırlı tutan vizyonsuz politikacıya dönüşmüştü. Yılmaz hükümete sert çıktığında tahammülsüz ve çapsız

lider oluyor, yumuşadığında pasif ve etkisiz muhalif olarak değerlendiriliyordu.

Ama sermaye kesimi, Yılmaz'ı büsbütün gözden çıkarmış da değildi. Çiller'e karşı bir koz, antrenmanları aksatmaması gereken bir yedek oyuncuydu ANAP lideri. Hatta birkaç kez oyun alanının kenarında ısıtılmış sonra yeniden kulübeye oturtulmuştu. Çiller'in performansına bakılacak, YDH'nın gidişatı içeriden ve dışarıdan değerlendirilecek, Mesut Yılmaz'ın kaderi öyle belli olacaktı. Peki ANAP ve lideri, komut bekleme pozisyonunda, tamamen edilgin halde mi vakit geçiriyordu? Hayır. ..

ANAP, her şeye rağmen ve DYP'den farklı olarak, bir yerli malı desteğe sahipti: Kentli orta-üst sınıfın, yeni dönemle ANAP üzerinden tanışmış insanların desteği hâlâ büyük ölçüde ANAP'taydı. Ama seçim kurtaracak kadar değil. Bu desteğe bir şeyler daha eklenmesi gerekiyordu; seçenekleri içeren mönü de hatıralar defteriydi. ANAP, 20 Ekim'in hemen ertesinde, ağırlığı kentli-Batılı kimliğe vermekten vazgeçti. Yeniden çok alanlı sisteme dönülecek, milliyetçi-muhafaza-kâr kesime yeniden selamlar gönderilecekti. Mesut Yılmaz, Çiller kadar hırslı olmadığı için, görece mesafeli bir tavır takınıyor ama ezan-bayrak söylemine o da kapılıyordu. Bu arayışın getirisi, DYP'ninkinden fazla değildi... Zaten ANAP'la DYP, hatta SHP pek az noktada farklılık gösteriyorlardı ya...

DYP, SHP ve ANAP'a şöyle bir baktık; "bildik siyasî anlam üzerinden politika yapmaya çalışan" merkez partilerinin uğradığı güç ve anlam erozyonundan söz ettik. Ama diğer yandan, bu üç partinin 27 Mart'ta oyların yüzde 50'si-ni aşan bir toplama ulaştıkları gerçeği de var. Çelişki mi? Değil... Birincisi, merkez, yüzde 50'den çok daha fazlasını kaldırabilecek bir yığılma alanıdır ve teşkilat gibi, vaad gibi klasik çekim mekanizmalarının etkisi tabii ki bugün de sıfıra inmemiştir. İkincisi, elbette ki daha önemlisi, merkezdeki partilerin ayrı ayrı varlık nedenleri tartışmalı hale gelmiştir. Olacak iş değil ya, bugün DYP kendini feshetse, "teşkilat"tan olmayan kaç kişi boşluğa düşmüşlük hissi yaşar, hangi toplumsal kesim bir temsil tıkanıklığına girdiğini düşünür? Aynı soruyu SHP için de sorabiliriz, ANAP için de. Üç cevabın toplamı herhalde sıfır

olmaz ama yüzde 50’nin çok çok altında kalır. Siyasî anlam kaybı dediğimiz şey, bu işte... Daha çok DYP ve ANAP için geçerli olan bir üçüncü nokta: Geleneksel olarak, ana tercihleri, “etkin” eğilimleri belirleme işlevi yüklenmiş merkez partileri “edilgen ve belirlenen” konumuna giderek daha sık düşüyorlar. Söylemlerini Refah’a ve MHP’ye göre ayarlamaya çalışıyorlar, adaylarını Refah’ın ve MHP’nin adaylarına benzer insanlardan seçmeye çalışıyorlar. Bu da küçümsenecek bir kayıp değil herhalde...

Birileri kaybediyor, birileri kazanıyor. Sosyolojik anlama yüklenirken hem merkezin dışında hem merkezdeymiş gibi görünerek güçlenen RP ile MHP'nin, liderine özgü bir parti olarak yerini sağlamlaştıran DSP’nin ve kısmen Özal’-dan miras bir “yeni merkez” projesiyle ortaya çıkan YDH’-nın teşekkür borçları var: Birer kurum olarak ANAP’a, DYP’ye ve SHP’ye... Ama en başta, “genç liderler kuşağının birbirinden derinlikli üç üyesine...

YDH, YENİ DÜNYA DÜZENİ VE BİR NEV'İ "KADRO HAREKETİ”

"1. ***Lig "in yeni örgütü***

“Cenubi Amerika’da yirmi kadar memleket vardır ki, hepsinin ismi de cumhuriyettir. Hatta, hep zencilerden terekküp eden Haiti bile bu ismi taşır"

Hüseyin Cahit Yalçın*

Sağlam bir liberal-demokrat merkez oluşturma iddiasıyla ortaya çıkan ve genel seçimlerin ardından “İkinci Cumhuriyetin ilk hükümetini kuran İtalya Başbakanı, “mega” işadamı Silvio Berlusconi 22 Aralık 1994 tarihinde görevinden istifa etti. Temiz eller döneminde sofraya elini yıkamadan oturan ya da ne kadar yıkasa elleri temizlenmeyen Berlusconi için başka yol kalmamıştı zaten. Pes etmemişti, etmeyecekti ama İtalyan toplumu, en azından toplumun bir bölümü, eldiven çıkarttırmadan yaptıkları tercihten dolayı pişmanlık duyuyordu.

Aynı gün, ilginç hatta talihsiz tesadüf, Yeni Demokrasi Hareketi “resmen” parti oldu; kurucular Anıtkabir ziyaretinde bulundular, Başkan Boyner Anıtkabir’deki özel deftere “Seni hiç anlamadılar” yazdı. .. İtalya ve Berlusconi örnekleriyle kurulan paralellikler YDH

daha “söylenti” aşamasındayken gündeme gelmişti. Türkiye’deki başlangıçla

('") Yakup Kadri Karaosmanoglu, “Politikada 45 Yıl", iletişim Yayınları, İstanbul 1983, s:59

İtalya’daki “ara son”un aynı güne denk düşmesi ilginçti, YDH açısından talihsiz bir tesadüftü. Ama asıl önemli olan, bu tesadüfün Türkiye açısından anlamlı bir uyan niteliği taşıyıp taşımadığı sorusuydu.

Yeni Dünya Düzeni’ni “serbest piyasa-insan hakları-de-mokrasi” üçgeniyle özetleyen yaklaşım, malûmumuz. Bu yaklaşımının “rasyonel” açıklaması da öyle: Ülkeler üçgenin üç köşesi sayesinde gelişecek ki, rahatlayan toplumlar piyasadaki malları bolca alabilsinler, yeni düzenin sahipleri sürümden kazanabilsinler...

Her şeyi ekonomik aklın gerekleri üzerinden açıklamaya ve değerlendirmeye dayanan bu yaklaşımın “dünya piyasasındaki değeri, birkaç yıl öncesine göre düşük olmakla beraber, hâlâ yüksek. Yine bu yaklaşımın sahipleri 1. lig ülkelerinden, 2. lig ülkelerinden ve 3. lig ülkelerinden sık sık söz ediyorlar. 1. ligde zaten yırtmış durumdaki ülkeler oynuyor, 2. ligde yırtma umudu bulunan ülkeler, 3. ligde ise umutsuz ülkeler yani iyi tüketici konumuna gelmeleri zor göründüğü için, ekonomik akıl teorisiyle yeni dünya düzeninin birleştiği noktada gözden çıkarılan ülkeler... Bu modelin minyatürleri birçok ülkenin içinde de görülüyor. Berlusconi'nin eski koalisyon ortağı, İtalya’daki Kuzey Ligi ya da Kuzey Birliği, güneydeki yoksullarla aynı sistemi paylaşmak, onların yüzünden refah kaybına uğramak istemiyor mesela. Bir mesela da bizden: Egeli işadamları da aynı rahatsızlığı duyduklarını söyleyerek “mali federalizm” talep ediyorlar.[8] Bugün dünyadaki birçok savaşın nedeni de, bu.

Diğer yandan, Yeni Dünya Düzeni minyatür modellere üçgen arayışıyla da yansıyor. Yani genel olarak “yeni sağ” çizgide yoğunlaşan siyasi hareketler, yine ekonomik aklın gereği olarak, ülkelerine bu üçgeni yerleştirip “sürümden kazanacaklar” için kârlı alanlar açmaya çalışıyorlar. Ve böyle bir “öz”, kaçınılmaz olarak, işadamlarıyla neo-liberal aydınların buluştuğu “elit” kadroları harekete geçirip, onları dolaylı-aktif siyasetin ötesinde doğrudan-aktif siyasete taşıyor; her zaman bire bir aynı söylemi

kullanmamakla beraber, “serbest piyasa-demokrasi-insan hakları” diyen yeni partiler vücut buluyor. Demokrasiyi ve insan haklarını da içeren bir perspektifle ortaya çıkmış siyasî oluşumları peşinen reddetmek fazla katı bir tavır olarak görünebilir. Belki öyledir de. Ancak, öncelikle buradaki “elit” sözcüğünün üzerinde biraz durmak gerekiyor:

“ ... örneğin İtalya’daki temiz eller operasyonu özünde iyi bir operasyon gibi ama onun dinamiğini ellerinde tutanların getirmek istedikleri yer başka. Türkiye’de mesela bunun eşiti Cem Boyner’in yapmak istediği hareket. Şiddetli otoriter olabilecek, yönetici konumunda olmanın kendilerinin tekelinde olacağı, avamın çıkarlarının ela elitler tarafından tespit edilip onlara da yaşayacakları kadar bir hakkın sağlanacağı ama avamın kendisinin haklarına sahip çıkması konusunda oldukça mesafeli kalacak bir hareket. Avam çıkarlarına sahip çıkacağı zaman neye sahip çıkacağını bilmedi gibi klasik nedenlerle, oldukça elit to-taliterizme, otoriterizme yönelme ihtimali de yüksek bir hareket.”2

Böyle bir ihtimali görmezden gelemeyiz herhalde, değil mi? Hele YDH'yı destekleyen yazılarda “Seçkinler artık seç-kinci olmayan politikaların teorisini üretiyorlar”[9] deniyorsa. Bizzat hareketin lideri, “sözcü” olarak adlandırıldığı dönemde “YDH seçkinlerle başlamış bir hareket elbette, bunu da çok doğal karşılıyoruz... (Bu düzenin kazananları) bu düzenin böyle gitmeyeceğini kabul ettikten sonra, zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyi olmayanları ikna etmek daha kolay” diyorsa...[4] Ve daha hareketin kamuoyuna ilk selamı niteliğindeki broşürde “YDH her yurttaşın, topluma ve siyasete fark getirebileceği inancından yola çıkarak, yurttaşlarımızın kendi meselelerine, yurt ve dünya sorunlarına sahip çıkmaları, haklarını aramaları, kendi kaderlerini ve ülkenin kaderlerini belirlemeleri için bu FIRSAT ve ORTAMI sağlayacaktır” ifadesi kullanılıyorsa...

YDH’nın, çelişkisini demeyelim de, çözümlenmesi güç yönünü bu alıntılardan yakalayabiliriz belki. “Şizofrenik bir durum” mu? Mümkün... Seçkinlerin seçkinci olmama iddiasındaki projelerinin ürünü YDH. Hareket içindeki bazı aydınların çok eleştirdikleri, kuşkusuz tartışılması da gereken, Cumhuriyet’in kuruluş süreci gibi. Seçkinlerin, seçkin olmayanları ikna esası üzerine oturtmak istedikleri birer arayış ikisi de. Cumhuriyetin kuruluş düzeni, sivil-as-ker bürokrasinin, bir grup aydının, büyük tüccar-müstak-bel

sanayicilerin ve toprak ağalarının ittifakıyla ivme kazanmıştı ve seçkinci olmama vurgusu halkçılık şiarına yüklenmişti. Çekirdeğinde büyük işadamlarının ve neo-liberal aydınların bulunduğu YDH da, Cem Boyner'in ifadesine göre, örgütlenme çalışmalarında öncelikli olarak "işadamı, küçük esnaf, büyük esnaf, bürokrat ve benzerlerine" ulaşmaya çalıştı.[5] Doğrudan devlet yönetiminde olmamanın ve aradan geçen 70 küsur yılın getirdiği farkla, YDH'nm seçkinci olmama vurgusu ise sivil toplum söyleminde yoğunlaştırıldı. Ancak YDH'nın, öyle ifade edilmese de, sivil toplumun gücünü gerektiği düzeye "bizzat", yani kendi elit

+ Cem Iîoyner'le söyleşi, Afctücl, 23-29 Haziran 1994.

[5] a.gy .

 gücüyle getirme iddiası var. "YDH her yurttaşa ... için bu FIRSAT ve ORTAMI sağlayacaktır" sözünü başka türlü yorumlamak zor ve bu olguyu içten bir sivil toplumculuk anlayışıyla bağdaştırmak da zor. Hele seçkinlerin seçkinci olmayan hareketi gibi bir tanımlama sözkonusuysa...

Mehmet Altan'ın ayrılmasıyla, YDH bünyesinde açıkça "Ben ikinci cumhuriyetçiyim" diyen kalmadı. Ancak YDH kadrolarının savundukları tezler, ikinci cumhuriyet tartışmalarındaki tezlerle büyük ölçüde örtüşüyor. Kimseye zorla "Ben ikinci cumhuriyetçiyim" dedirtme hakkımız olmadığına göre YDH'nın projesine "yeni proje" diyelim... Yeni projenin, en azmdan ilk örgütlenme aşamasındaki havası, Ahmet İnsel'in "elit otoriterizmi" olarak tanınmadığı olgunun içini doldurabilecek bir "tepeden inmecilik" yorumuna açık. Yine Curnhuriyet'in kuruluş aşamasında yaşandığı gibi... Ancak tepeden dağıtılacak şeyler arasında yurttaşların kendi kaderlerini ve ülkenin kaderini belirleme haklarının bulunması da cazibesi inkar edilemeyecek bir vaad. Şi-zofrenik durum bu işte. Belki şizofrenik bir durum değil de, iyi tanıdığımız "Önce biz bir belirleyelim, sonra siz kendi kendinize belirlersiniz" yaklaşımının bir tezahürü. Şimdilik, hiç değilse şunu hatırlamak gerekiyor: Tarih, "temiz eller"le ve hatta temiz hislerle de olsa, seçkinlerin tepeden dağıttıkları armağanlardan pek hayır gelmediğini söylüyor.

YDH'nın seçkin kadroları, zaten başka kimliklerle işgal ettikleri tepeye açık siyasî kimliklerini de taşımak için tek-me-tokat yöntemini kullanacak

değiller. Gelebilirlerse seçimle yani yüksek bir oy oranıyla gelecekler. Ancak bu olasılığın gerçekleşmesi bile seçkinlik-seçkincilik olgusunun ve tepedencilik niteliğinin silinmesi anlamına gelmeyecek. "Avam” seçkinleri desteklemez diye bır kural yok. Üstelik YDH'nın elinde, mevcut siyasî sistemin bazı handikaplarını çift bıçaklı-döner başlıklı sistemle kullanabilme şansı var, kullanabilirlerse...

Seçkinciliğin ya da şimdi kurcalamaya çalışacağımız çerçevede daha çok kullanılan karşılığıyla elitizmin zıddı popülizm gibi görünür. Ancak, hayatın “pratik” sayfaları, eli-tizmle popülizmin ayrılmaz bir bütün oluşturduklarını anlatır. Mesela Cem Boyner “YDH'nın en kararlı olduğu nokta popülizm yapmamak, ne pahasına olursa olsun” diyebilir.[6] Ama aynı Boyner, hemen her konuşmasında “Halk bu Meclis’in yirmi yıl ilerisinde” mesajına da sarılır. Kelimesi kelimesine, Ecevit’in 70'lerde eskittiği bir cümledir bu. Bildiğimiz “Meclis'teki üç-beş sahtekar olmasa benim güzel halkımın sorunu kalmaz” popülizminin sembolüdür. Hemen her *Siyaset Meydanı* programında, Ali Kırca'nın, milletvekillerini “vatandaş” kimliğiyle çağırılmış konuklara karşı korumak zorunda kaldığı; her lafı alanın “Buradakı sayın milletvekillerini tenzih ederim ama bu Meclis'le...” türünden bir girizgah yapıp parlamentoya bindirdikçe bindirdiği bir ortamda bundan daha basit bir av silahı olabilir mi? Meclis'in saygı duyulacak hali yoktur, doğrudur. Ama o anda yakınında bulunan üç-beş kişiyi tenzih edip geride kalan dörtyüz küsur kişiye yüklenenler, Meclis'i yirmi yıl geride bırakmış bir anlayışın temsilcileri midir? Madımak Oteli'nin önünde sevinçli bir telaş ortamı yaratan kalabalıklar, yargısız infazları alkışlayanlar... Onlar halkın parçası değil mi? “Halk dalkavukluğu yapmayacağız” diyen Cem Boyner, halkın iyi ya da kötü olamayacağını, “halk” kelimesi üzerinden böyle bir genellemeye gidilemeyeceğini, yalnızca “toplum”un belli eğilimleri belli davranış kalıplarıyla açığa vurduğunu herhalde bilir.

Bilir ama mevcut siyasî sistemin toplum nezdinde yaşa-

(ı Cem Boyncr’in 17 Eylül 1994 günu, Ankara Clteli'ndc yaptığı konuşmadan.

clığı yaygın meşruiyet kaybını oya dönüştürmenin en kolay yolu dururken... Bu, YDH'nın elindeki çift bıçaklı sistemin bir yüzü ... Parti-

içi demokrasi sorunundan delege sistemine, milletvekillerinin düzeysizliğinden Meclis'teki egemen üsluba, tepki uyandıran ne varsa eleştiriyor YDH üyeleri, haklılar. Ama diğer yüzde, yeni olmanın ve sistem dışıymış gibi görünmenin sağladığı avantajla, en çok eleştirdikleri yöntemlere kendileri de başvurabiliyorlar. Halk dalkavukluğu örneğinde olduğu gibi, medya bağlantılarının rüzgarıyla yelken doldurmaya çalışmak gibi, siyaset denizini tehlikeli atıklara boğan "çağdaş siyaset pazarlamacılığı" tekniklerine başvurmak gibi...

Ancak YDH'nın söylem düzeyinde de pek popülist olmadığı ve galiba olmayacağı bir alan var, o da "yeni proje"nin kutsal değeri, ekonomi. Bir lisana göre "serbest piyasa ilkeleri", bir başka lisana göre "vahşi kapitalizm ruhu", tavizsiz korunacak bölge niteliğinde. Her YDH üyesinin imzalamak zorunda olduğu Ahlak Sözleşmesi'nin ilk maddesi " ... piyasa ekonomisini savunacağım" diye bitiyor zaten.

Dünyadaki her piyasa ekonomisi, her serbest piyasa denemesi Türkiye'deki kadar yozlaşmış ve daha da yozlaşmaya açık bir sistemle yürümüyor elbette. Ancak piyasa mantığıyla üçgenin diğer bir köşesinin, demokrasinin kolayca uyum sağlayabildiklerini söylemek de zor. Piyasa mantığı, paralı eğitimi savunur örneğin. En azından, YDH piyasacıların. bu kanadından. Yüksek öğretimin bütünüyle paralı hale getirilmesini savunuyor. Belki bazılarına "popülist" bir söylem gibi gelebilir ama bunun sonucu, parası olanın eğitim imkanlarına kolayca kavuşması, "bilgi ve forınasyon"un üst smıHarın rezervi olarak kalmaya devam etmesidir. Kuşkusuz parası olmayanlara, diğer sınıfların üyelerine de bazı şanslar, burs imkanları vs. tanınacaktır. Gelgelelim "piyasa", paralı okulların ancak sınırlı burs kontenjanlarıyla ayakta durabileceklerini söyler. O burslara aday olacaklar, üst sınıftan yaşıtlarına göre, hayat koşullarıyla çok daha çetin bir mücadeleye girmek zorundadırlar ve o mücadelenin sonunda "elenme" ihtimalleri çok daha yüksektir. Bunun adı da eşitsizliktir. Türkiye'deki mevcut sistemin, parasız değilse de ucuz eğitim sisteminin iyi işlememesi bir gerçeği değiştirmiyor: Bilginin ve formasyonun eşitsiz koşullarda dağıldığı sistemlere demokrasi denemeyeceği gerçeğini.

Yine 90'ların ilgi toplayan bir tartışmasını temel alarak devam edelim: Devlet sanata destek verir mi vermez mi? Piyasa tarafından elenmiş sanat yapıtları ve sanatçılar için yakınma hakkı, destek talep etme hakkı doğar mı, doğmaz mı?([10]) Eğer demokrasinin tanımlarından biri azınlık haklarının en sağlam güvence altında olduğu rejim ise ve azınlık sözcüğü etnik, dinî azınlıkların ötesinde, azınlık tanımına giren her kesimi kapsıyorsa, sözgelimi "estetik değerler" açısından azınlıkta kalanlar varsa... O zaman ne olacak? Yalnızca on bin kişinin zevkine hitap edilen filmler, beş bin kişinin zevkine hitap eden oyunlar "piyasa koşulları maliyetleri kurtarmıyor" diye hep hayallerdeki projeler olarak mı kalacak? O "kültürel" azınlıkların hakları çiğnene-cek mi? Örneğin, televizyonda hep en popüler olanları değil de, rating ve reklam toplayamayacak klasik müzik konserlerini de izlemek isteyenlerin hayattan zevk alma hakları piyasa tarafından elenecek ve buna göz mü yumulacak? Ya da iş "sponsor"ların keyfine mi bırakılacak? Yoksa...

Yoksa "kamusal alan"da onların da bir yeri mi olacak? En baştaki sorunun öznesi devletten kamuya çevrildiği zaman cevap zaten kendiliğinden ortaya çıkıyor. Ve piyasa mantığı, kamuya alan bırakmıyor. Oysa, Türkiye'nin bir dönem yaşadığı gibi elitlerin popüler olanı ezmesine karşı da "şimdiki zaman"da piyasanın küçük renk alanlarını silmesine karşı da güçlü bir kamusal alan belirlemek gerekiyor. Piyasa denemelerinin dar da olsa bu alanı yaratmaya çalışan versiyonları var ama YDH onlardan biri gibi görünmüyor. Sendikalarla aralarına koydukları mesafe, YDH'nın "beyin takımı"ndan isimlerin sendikalarla yakın ilişkiyi şimdilik öncelikli görmediklerini söylemeleri ve Hareket'in içinden piyasa-kamusal alan dengesine ilişkin ses çıkmaması, bu konuda endişe yaratan göstergeler. Her renge açık bir kamusal alan, ancak bütünüyle örgütlü bir toplumun tabanına yayılır. Sendikalara mesafeli duran bir proje, sendikal örgütlenmeyi kısıtlamayacağını söylese de, böyle bir kamusal alan yaratma iddiasını taşıyamaz. Bu, sınıfsal ve siyası bir tercihtir; solla sağın arasındaki "demokratlık" farkı da buradadır zaten.

YDH, kadrolarına bakıldığında, ağırlıklı olarak "sağ ve sol kavramları anlamını yitirdi" ya da "sağ ve sol artık eski anlamlarını ifade etmiyor"

tezlerini savunanların partisi. Zaten Boyner de “YDH ne sağda ne solda, farklı bir şey” diyor. Ancak partileşme aşamasından önce, bu konuda aynı netliği gösteremiyordu. Sabah'tan Nuriye Akman’ın “Sizin için bir ihtimal daha var galiba” sorusuna “sağ” yanından cevap vermişti örneğin: “Evet, çok ciddi bir alternatif de Demokrat Parti’ye katılıp, partiyi yeniden yapılandırıp, onu siyaset sahnesinde çok etkin, sağın birleşebileceği bir konuma getirmek. ”[11] Boyner başka bir demecinde de Mesut Yılmaz'ın ANAP İstanbul 11 Örgütü’nü birlikte oluşturmak için teklif getirdiğini ancak bazı noktalarda uzlaşma sağlanamaması üzerine yolların ayrıldığını anlatmıştı.[12] Bu verilerden yola çıkarak Boyner’in, kişisel olarak, sağdan gitme düşüncesiyle siyasete atıldığı ancak parti içindeki tartışmalar sonucunda farklı bir noktaya gelebilecek kadar “esnek” bir lider olduğu gibi görece iyimser yorumlara varılabilir. Gelgelelim, Demokrat Parti’yle birleşip sağ merkez oluşturma seçeneği tartışılırken ya da ANAP’ın teklifi değerlendirilirken de Boyner’in çevresindeki, YDH’nın çekirdeğindeki insanlar, üç kişi eksik beş kişi fazla, bugünkü insanlardı. Yani, belki de, ne sağ-ne sol “söylemi” ön fizibilite çalışmalarının sonucuydu, böylesi daha rasyonel bulunduğu, daha “verimli” görüldüğü için dümen kırılmıştı. Kimbilir. ..

YDH’nın yelpazedeki yerini çekirdek kadrolarının sınıfsal yapısından yola çıkarak bulmaya çalışırsak, varacağımız yer bellidir. “İş dünyası”nın ağırlığı ve “piyasacı” aydınların ilavesi bizi nereye götürecekse oraya varırız. Ama YDH’nın yerini emek-sermaye ilişkilerine bakışından yola çıkarak bulmaya çalışırsak. .. Hiçbir yere varamayız. Çünkü bu konuda “muğlak” denebilecek bir tavır bile gösterilmiyor. Ve sınıf sözcüğünden özellikle kaçılıyor. Sınıf olgusu üzerinden siyaset yapmak-yapmamak başka şey, bu olgunun varlığını görmezden gelmek başka şey. YDH ikincisini tercih ediyor.

Partinin GYK üyelerinden Zülfü Dicleli Miîliyet'ten Nazım Alpman’ın “Çok farklı sınıfların ortak çıkarları aynı potada nasıl eriyebilir ki?” sorusuna, kendi kendini tashih ederek cevap vermişti: “Türkiye’de tıkanmayı aşmanın yolu farklı sınıfların... Sınıfların demeyelim de farklı sosyal grupların ortak paydalarını meydana çıkarmaktan geçiyor. ”[13] Partinin genel perspektifine ilişkin önemli ipuçları var

Dicleli'nin sözlerinde. YDH, yapısındaki sınıfsal öze rağmen, toplumsal hareketlilik (mobilite), sınıfsal farklılık gibi kavramlardan kaçınıyor. Siyasetini kalıcı farklılıklar üzerinde yoğunlaştırıyor. Bu kimliğiyle gergin bir dönemin yumuşatıcılığına oynayacak ama başka gerilimleri en fazla erteleyebilecek bir 'ara oluşum", tüm iddialarının aksine siyaset alanını dar tutan bir geçiş partisi olabilir mi? Belki...

Evet, YDH'nın söyleminde kalıcı farklılıkların çatışmaya dönüşmemesi dileğine ağırlık veriliyor. Türk-Kürt, Alevi-Sünni, laik(çi?)-İslamcı, birarada, barış içinde yaşanması gerektiği söyleniyor. Buna kim itiraz edebilir ki; iyi yapılıyor. Hele sözkonusu kesimlerin çatışmasından medet umacak kadar ürkütücü ve bu hesaplarını açıkça ifade edemeyecek kadar korkak karakterler ortalıkta cirit atarken... Ancak özellikle İslam! boyutta, iyiniyetin ötesinde hatta üzerinde, pek de yadırganmaması gereken birtakım hesaplar var galiba.

Aslında YDH'nın din konusundaki yaklaşımı ve çıkışları, daha partinin kurulmasından çok önce, İslamî kesimden bazı grupları hem öfkelendirmiş hem de müstakbel bir rakibin ortaya çıkabileceği endişesine düşürmüştü. "Ölçülü radikal" *Cuma* dergisi, YDH'ya ilk cephe alanlardan oldu, "Siyasetin düşük çocuğu Boyner" başlıklı bir kapak yaptı, örneğin. Ama din tartışmaları üzerinden değil, başka noktadan bindirmeyi tercih etmişlerdi: "Sonuç olarak, Türkiye'de Özal sonrasında bir kısım sermaye grubu aşırı bir sıkıntıya girdi. Tabii olarak kendi ali menfaatlerini korumak zorunda. Ancak, koruma tedbiri bu sefer hem çok acemice hem de çok acil oldu. Sonuçta, sermaye sınıfı siyaset sahnesinde düşük yaptı. "[10] YDH'ya yüklenen İslam! grupların endişeleri, müstakbel rakip noktasından bakıldığında, hem yerli hem yersiz galiba.

l O Gmicf, 5-î J Ağustos 1994.

YDH'nın "manifesto"sunda, dinin mevcut sistem içindeki konumuna ilişkin saptamalar ve çok genel bir çerçeveye sığdırılmak istenen öneriler de vardı: "Din ile bilim birbirinin rakibi değildir. Bilimin alanı olgular, doğal ve sosyal gerçeklikler, dinin alanı ise inanç ile anlam dünyasıdır. ... Resmî hayatta dindarlar dışlanmışlık duygusu içindedirler." Din ile bilim arasına böylesine net bir çizgi çekmek ve olguları, sosyal gerçeklikleri dinin tamamen dışında kalan bir alanda

tanımlamak, YDH'nın mesafeli davranarak “laik-çiler” olarak adlandırdığı kesimin pespektifini “andırıyor”. Dahası, İslam'ı, ritüelleri olan bir kültürün üzerinde Kur'an'ın çizdiği yol olarak yaşayan tüm kesimlerin görüşleriyle çelişiyor; yalnızca marjinal-radikal Îslamî grupların değil. Anıa “resmî hayattan dışlanmışlık” meselesine gelince, iş değişiyor.

Resmî hayat ne demek? Çok anlamlı, içi dolu ve meramı anlatmak açısından işlevsel bir tamlama değil galiba. Kastedilen, devlet işleyişi ve devlet-toplum ilişkisinde devletin belirleyici olduğu alan ise, ki galiba öyle, bu kez “din ayrı bilim ayrı” tezinde çelişilen kesimlerle yakınlaşılmış oluyor. Devletin dine karşı kışlayı ya da kemalizmi temsil ettiği, devlet mekanizmasının iç işleyişinde de topluma yansıyan uygulamalarında da dindarları dışladığı yorumuna meylediliyor. Evet, bu bir yorum, olgu değil. Olguların bu yorumu besleyip beslemediği tartışmasına bir daha girmeyelim; YDH'dan devam edelim. Din-bilim bağlamındaki tavırla “resmî hayat” bağlamındaki tavır, mesajların muhatapları açısından pek uyumlu görünmüyor. Ancak bu, YDH’nın “açığı” değil, din-devlet ilişkisine, laiklik tanımına açılacak çok yeni ve bağımsız bir ufkun müjdecisi de değil. Ama önemli: Partinin temel stratejisinin, liberal-mu-hafazakar düsturun bir parçası.

Uyumsuzluğun bir yüzü, YDH'nın ekonomik liberalizmini benimseyen, Boyner’in klasından etkilenen, parti kadrolarının elit yapısını kendilerine ya da özlemlerine yakın bulan ama “biz de müslümanız” deseler bile sonuçta İslam’dan azçok ürken “iyice kentli” orta, orta-üst sınıf insanlarım cezbedebilir. Uyumsuzluğun diğer yüzü, İslamî hareketin en radikal uçlarında yer almamakla birlikte, hiç değilse düşünce düzeyinde “aktif” olan; YDH’nm örtülü kemalizm eleştirilerini anlamlı bulan, her an “rencide” olmaya açık ama birarada yaşama söylemine de itiraz etmeyen dindar elitleri cezbedebilir. Her iki yüzdeki gruplar da zaten YDH’nın hedef kitlesi içinde. Ama iktidar istikametine sefer yapacak aracın asıl motoru, arada kalan bir kesim olacak; daha doğrusu öyle olacağı hesaplanıyor.

İşte sık sık sözünü ettiğimiz “merkezi yeniden doldurma” projesinin, Özal'dan devralınan misyonun çıkış noktası, o arada kalan kesimin

arayışı. Özal, daha önce alıntıladığımız gibi "Benim arkamda yüzde 20 kilit oy var. Hep bana gelir bunlar, milliyetçi muhafazakar oylar. Ayrıca iş çevreleri, yaratacağım ekonomik ortamı tutulacak dal gibi arıyorlar, yoksa iş yapamıyorlar. Bunlar yüzde 15-20'lik yüzer gezer oylar. Bunların da yüzde 10-l2'sini alırım" diyordu. Yüzde 30-35'lik bir hedef. .. Boyner ise, malum, kapıyı yüzde 45'ten açıyor ama tanımladığı hedef kitle Özal'ınkine çok yakın:

"Ortada yüzde 80'lik ılımlı ama tabiri caizse kıblesini kaybetmiş, elinde oyu olan, partisi olmayan bir grup var. Bu yüzde 80'lik grup, yenilikçiler ve tutucular diye ayrılacak. Bir tarafta muhafazakarları da içine koyduğumuz yenilikçiler grubu. Bir de tutucular. Bugünkü muhafazakarların da dahil olduğu yenilikçi reformcu grubu bu yüzde 80'in içinden çekip çıkarmak gerekiyor."[11]

Kıblesini kaybetmiş değil de dinî kıblesi hâlâ Mekke'de, ekonomik kıblesi Uzakdoğu'dan Brüksel'e, Tahtakale'den Washington'a kar vaadeden her yerde, sosyal kıblesi iki arada bir derede insanlar. Yeni Sağ'ın liberal muhafazakarları... Birkaç çizgi daha atmak gerekirse: Bir şeylerin değişmesi gerektiğini düşünüp çok şeyin değişmesinden korkanlar, liberal ekonominin nimetlerini hedefleyip İslam ekonomisini reddedenler, İslam'ı benimseyip İslamı düzen önerilerini "aşırı" bulanlar, zaman zaman yerleşik toplumsal ilişkilere sığınırken bir yandan da tüketim marjlarını genişleterek hayatlarını değiştirenler... Geleneksel tipin çağdaş versiyonuyla hem cuma namazı kılıp hem içki içenler ya da diskoya gidip içki içmeyenler, belki iyice "kapalı" yaşayıp bilgisayar ve oto kataloglarına abone olanlar. .. Mevcut ekonomik sistemin bugününde ve daha da "ser-best"leştirileceği tasarlanan yarınında doğrudan "kazananlar" arasında yer bulmaları şart değil bu insanların. Bir gün kazanabilme umudu yeterli.

YDH, ilk bakışta çelişkili gibi görünen çıkışlarının da yardımıyla bu kesimleri merkeze yerleştirebilirse, ki avantajları da handkipları da var, gerçekten iktidara yürüyebilir. Odalar Birliği'ni aşıp TÜSlAD'a ulaşamamış Anadolu sermayesiyle TÜSlAD'ı, muhafazakar yaşamayıp biraz muhafazakar biraz "liberal" düşünenlerle muhafazakar yaşayıp aynı biçimde düşünenleri, yerleşik kentlilerin merkez sağıyla kente yeni

yeni ısınanların merkez sağını birleştirebi-lirse... Bu gövdeye, hangi sınıftan olurlarsa olsunlar, Cum-huriyet'in yetmiş küsur yıllık işleyişinden rahatsızlık duyup gerçek bir değişim değil revizyona yönelik törpüleme-ler talep edenleri de ekleyebilirse... DYP, ANAP ve hatta SHP'nin boşluk üretip güven yaratamayan politikalarına alternatif oluşturur "gibi yapabilirse", YDH'nın niye şansı olmasın. Tesadüfen ortaya çıkmış bir hareket değil ki YDH.

İki konvoyun zaman kavşağında buluşmalarının ürünü ...

Birinci konvoy, sermayenin, daha doğrusu sermayenin bir kesiminin konvoyu: 24 Ocak'la başlayıp 12 Eylül'le zemin bulup ANAP iktidarıyla ivme kazanan yeni ekonomik düzen, zaman içinde sermayenin geleneksel mantığını da değiştirdi. Artık darbelere gerek kalmadan, iktidarı askerlerle filan paylaşmadan, kendi güvencesini kendi içinde yaratabilecek bir sistem arayışı çıktı ortaya. O arayışın kazasız belasız yürüyebileceği kadar güçlenmiş; işkenceden, idamlardan, fizikî zulümden medet ummak yerine tehlikeleri marjinalize etmeyi düşünebilecek kadar akıllanmıştı sermayenin bir kesimi. Üstelik, güçlenme süreci, ülkenin tamamını değilse de büyük sermaye gruplarını "l. lig"e çıkabilecek, "globalleşme"nin karını yudumlayabilecek noktaya taşımıştı ama 1. ligte oynayabilmenin bazı koşulları vardı. O koşulları yerine getirebilmek için yeni bir siyasî proje hazırlamak, şirketleşirken hücrelere bölünmüş devlet örgütününün rantabl olmayan, ihtiyaç fazlası hücrelerini tasfiyeye yönelmek ve tasfiye hesaplarını projenin liberal söylemine yedirmek gerekiyordu. Türkiye'nin SO'lerden 90'lara uzanan süreçteki macerasını büyük ölçüde etkileyen Batı kökenli Yeni Sağ dalga da o dalganın her kılıkta karşımıza çıkabilen versiyonları da bunu gerektiriyordu. Ama Türkiye'deki uygulamada, gerekmeyen şeyler ele yapılmış, ANAP ve DYP sahip çıkılması gereken kesimlere sahip çıkarken, "popülist" politikalar ve oy hesaplarıyla "feda edilecekler" listesindeki kesimlere de tavizler vermişler, üstelik İsa'ya da Musa'ya da anlam ifade edemeyerek varlık nedenlerini tartışmalı hale getirmişlerdi. Bunun yerine, ekonomik aklın "gözden çıkarın" dediklerini gözden çıkaracak ama doğabilecek tepkisel tehditleri de

muhafazakar değerlerin yardımıyla bastırmaya çalışacak politikalar çok daha geçerli olacaktı. ..

Sermaye kesiminin tamamı benimsemedi bu projeyi. Benimseyenler, yani özellikle büyük sermayenin genç kuşak temsilcileriyle Anadolu sermayesinin yine genç ve ufku eski kuşaklardan geniş temsilcileri ise “misyon”a sımsıkı sarıldılar. Elbette ki DYP’ye ANAP'la ipler tam olarak kopa-rılmayacaktı ama arayış sürecekti. Üstelik bu kez iş başa düşmüştü. İhale açmayacaklardı, işi kendileri yapacaklardı. Yalnız, projenin teknik desteğe ihtiyacı vardı. İdeolojik çerçeveyi çizecek, bu çerçeveden bir söylem çıkaracak, mesela kendilerine destek verenleri “yenilikçi”, destek vermeyenleri “tutucu” olarak gösterebilecek kadrolar gerekiyordu. Arananı bulmak zor değildi, zaten tanıştıkları insanlar vardı. Müteahhit-mühendis Özal, yalnızca projenin ilk tasarımlarını değil, o kadroları da miras bırakmıştı.

Kadro lafı boşuna değil... Çok bilinen bir hikayeyi yeniden anlatmayalım. Devrimcilik, 12 Eylül, nostalji edebiyatı, elitist-jakoben bir tavırla popüler olan her şeyi aşağılama... Kendi geçmişleriyle ve Cumhuriyet tarihiyle hesaplaşmaya niyet, kendi geçmişlerinin ve Cumhuriyet tarihinin çağdaş resmi tarihine kısmet... Neo liberal-yeni sağ çizgiye meyle-diş, Özal tarafından keşfediliş, “popüler’'i keşfediş, elitizmle popülizmi bir güzel harmanlama, medyanm önemli köşeleri nde mevzilenme, “yeni değerler”in savunuculuğunu ve 2000'li yıllar misyonunu üstlenme... Dedik ya, bildiğimiz bir hikaye, kavşaktaki ikinci konvoyun hikayesi...

Hadi yine “ikinci cumhuriyet” demeyelim, ‘‘yeni dö-nem”in Kadro Hareketi çıktı bu hikayeden. Bu ne bir övgü ne bir yergi... Elbette ki l 932’nin Kadro Hareketi’yle 90’la-rın Kadro Hareketi arasında önemli farklar var. Üçüncü bir yol aramakla birlikte ağırlıkla Sovyetler’deki sistemden leyz almanın yerine Batı’dan feyz almak, iktisadı devletçilik yerine iktisadı liberalizm-serbest piyasacılık; tek partiyi beslemek için dergi etrafında örgütlenmenin yerine çok partili sistemde iktidar kapısı açabilmek için önce yine medyada ama zamanla bir partinin içinde örgütlenmek; toprak reformu yoluyla köylülüğün aşama kaydetmesini önermek yerine köylülüğün tarihe gömülmesini önermek. .. Kolay değil, aradan altmış yılı aşkın bir süre geçmiş, Türkiye ve dünya çok değişmiş. İkinci cumhuriyet

demiyoruz ya, yeni dönemin Kadro Hareketi ancak böyle bir şey olabilirdi zaten. İki dönemdeki iki hareketin projelerini karşılaştırmak çok anlamlı değil, önemli olan hareketlerin kendilerine biçtikleri misyon, onlara biçilen misyon. Sonuçta, bir grup aydının yeni dönem, yeni düzen, yeni Cumhuriyet(?) projesiyle, iktidara ya da fiili iktidarın resmi iktidar arayışına ideolojik-lojistik destek sağlamaları ihmal edilemeyecek bir benzerlik. . . “Biz bir kadro olarak dönemin ideolojisini, tercihlerini ve söylemini belirlemeye la-libiz.” 1932’den 1994'e sıçrayan mesaj, bu.

Evet, iki konvoy buluştu, tek konvoy oldu. Konvoya katılımlar gerçekleşti. YDH artık yolda. Türkiye’nin koşulları, YDH’nın, merkezdeki boşluğu sağ kolclan enjeksiyon yöntemiyle doldurmaya aday olabileceğini gösteriyor. Ama önemli handikapları da var yeni partinin. YDH için “ona büyüklük” olasılığı yok galiba. Ya büyük bir parti haline gelecek, iktidara oynayacak ya da marjinal kalacak, silinip gidecek. İkincisi o lasıl ığın gerçekleşmesi, Türkiye için çok önemli bir kaybı ifade etmeyecek.

Ya birinci olasılık gerçekleşirse? Fiili iktidarın en büyük kanadı, resmi iktidarı da doğrudan ele geçirmenin keyfini yaşayacak. Sermayenin mevzileri rasyonelleşecek. Ama şunu da kabul etmek gerekir ki, Türk sağına biraz seviye gelmiş olacak. Çetin Altan’m Gen Milletvekili adlı kitabında uzun uzun anlatıp uzun uzun yakmd ığı 1965 model AP milletvekilleri vardır. Ihsan Ataöv, Zeki Efeoğkı filan... Onların yeni modelleri, Meclis’i felç etme, kendilerinin de ko-nuşamaması pahasına kimseyi konuşturmama görevini başarıyla sürdürüyorlar. Esat Kıratlıoğlu, İsmail Amasyalı, Er-tekin Durutürk filan... Onlarla tartışmanın imkanı yok. Oysa YDH’lılarla tartışabilirsiniz, ki bu da bir şeydir...

REFAH'IN YÜKSELİŞİ, SİTE HAYATI VE TOPLUMSAL DIŞLAMACILIK

1

“Laikçi" sözcüğünü kullananların anlama ilişkin çeşitli açıklamaları var. Laikliği her şeyin üzerinde bir dünya gorüşü haline getirmek isteyenlere laıkçi dendiği söyleniyor. İnsanların değil sistemlerin laik olabileceği, laik sistem yandaşlığım ideolojiye dönüştürenlere laik değil laikçi dcnmesı gerektiği söyleniyor. Ama laikçi sözcüğü, daha çok, zonta, mag.ında, entel

sözcükleri gibi, küçümseyici-clışlayıcı bir tavrı açığa vurmak İçin kullanılıyor galiba.

2

Alper Görmüş, /Mıfticî, 24-30 Kasım 1 994. **64**

Sufwl>. 13 Mmt 1994

3

Can Kozanoglu, “Şimdi SHP’ye hakaret ‘ııf ..”, Birikim, Ocak 1 992.

4

Cem Boyncr'le söyleşi, Ahtiicl, 23-29 Haziran 1994.

5

Ya kup Kadri Karaosrnanoglu, “Sodom ve Gomnre”, iletişim Yayınları, İstanbul 19LJO, s : 102.

6

Zafer Mutlu, SüJJk/j, 21 Eylül 1993.

7

Bekir Coşkun, Sabah, 12 Ekim 1991

8

Aktüel, 28 Temmuz-3 Ağustos 19LJ4. 90

9

) Hadi Uluengin, Hürriyet, 7 Temmuz 1994.

10

Artık YDI **1** yönetiminde olmamakla birlikte. Mehmet Altan'ın. Sınan Cctin'm sözleriyle haşlayan sıncma tartışmalarına ilişkin bir yazısını okumak (SupaJı,) Kasını J 904). lıazı açılardan fıkir verici olabilir. “Sinan Çetinle konuştum . **Den**liydi ... Hen, Sinan Çctin’e katılıyorum ...” Haksızlık olmasın. bu alınt ı. Altan'ın yazısı hakkında "tam” fikir verici değil.

11

Cem Boyner’ie söyleşi (Nuriye Akmanın Pazar Sohbeti), Soboh, 8 Kasım 1993.

12

Sfilitdı, 29 Ağustos 1994.

13

cJ Zülfü Dicicli'yle söylcşı (Nazım Alpman'ın Pazar Sohbeti), Mffliyd, l 'J Eylül

1993.

"Kara kafalar"ın gazabı

Marie Sanders, sevgilinin saçları lıcıplıara İyi olur gitmesen bugün Dün gittiğin gibi ona

“Ten ürperiyor kenar semtlerde Trampetler katıyor yeri göğe Tanrım bir şey yapacaklarsa eğer Yapacaklar bu gece"

Bertolt Brecht*

“İstanbul Emniyet Müdürü Necdet Menzir’in ‘Bütün pislikler temizlenecek. Beyoğlu kravatlı beyefendilerin gezdiği. yer olacak’ emriyle harekete geçen polisler, açılmayan demir kapıları balta, balyoz gibi...” Bu haberi veren gazeteler, çok kısa bir süre sonra Beyoğlu’nu Güzelleştirme ve Koruma Derneği tarafından düzenlenen Çiçek Pasajı Gece-si’nden söz ettiler. Pasaj o gece “halk”a kapatılmış, steril bir gece yaşanmıştı. Beyoğlu kurtarılıyordu. Daha sonra gelenekselleşecek, Mehmet Barlas’ın Türk Sanat Müziği yorumlarıyla şenlenecek Pasaj gecelerinin ilkinde kimler yoktu ki? Dönemin İçişleri Bakanı İsmet Sezgin, İstanbul Valisi Hayri Kozakçıoğlu, Güler Sabancı, Ayşegül Nadir, Bezmen çeşitleri, Mehmet Ali Ilıcak, Feyyaz Tokar, Mustafa Denizli, Hülya Koçyiğit, Gencay Gürün ...

Yaklaşık bir yıl sonra, *Okmeydanı’nın Sesi* adlı yerel gazete, ilk sayısının manşetinde Beyoğlu'nu temizleme operas**yonunun yan etkilerinden yakınacak, “Beyoğlu’nun ikinci yüzü Okmeydanı'na taşındı” diyecekti.[1] Barlar, pavyonlar, randevuevleri, kumarhaneler artık Beyoğlu semtinden uzaklaşıyor ama çoğunlukla ilçe sınırları içinde kalıp, “mücavir alan”a dağılıyordu... Haksızlık olmasın, bu duruma karşı gerekli önlemler de alınıyordu: Dönemin Beyoğlu Belediye Başkanı, SHP’li Hüseyin Aslan, Okmeydanı Piyalepa-şa mahallesinde düzenlenen bir toplantıda “Binasını pavyona veren pezevenktir” clemişti...2**

Hüseyin Aslan'ın görevdeki son aylarıydı. Refah Partisi, 27 Mart seçimlerinde, karşıtlarının en çok korktukları işlerden birini başaracak, RP’li Nusret Bayraktar Beyoğlu Belediye Başkanı olacaktı. Yerel seçimlerin hemen ertesinde İstanbul hatlarında yoğunlaşan anti-

Refah faks trafiğinin bir eseri şöyle diyordu: “Beyoğlu'nda tiyatro-sinemalar. .. Jambon almasan bile Çiçek Pasajı’ncla tur at ve özellikle kravat tak!"

Sonra? Beyoğlu semtinde pek fazla bir şey değişmedi, kravatsız gençlerin İstiklal Caddesi’ndeki ağırlığı pekişti, hatta küpeli erkeklerin, rahat kızların sayısı arttı, bir Pasaj Gecesi daha düzenlendi; Beyoğlu Belediye Başkanı Nusret Bayraktar, Rüstem Baturn’un programında Beyoğlu’na kravatsız erkeklerin giremediği günleri hasretle andı, amaçlarının çirkinlikleri ilçe dışına sürmek olduğunu söyledi...

Beyoğlu, Refah’ın geç farkedilip yer yer panik yaratan yükselişini iyi anlatan bir model. .. 27 Mart’ı izleyen günlerde, Refah olgusu çok tartışıldı; partinin bu noktaya nasıl geldiği üzerine çeşitli yorumlar yapıldı.* Refah kadrolarının imanla ve büyük bir disiplinle çalıştıkları, yaygın ör-gütknmeye, bire bir ilişkiye verdikleri önem sayesinde oy oranını artırdıkları da söylendi. Doğruydu. Ama Türkiye’nin hali Refah’ın önüne öyle geniş bir oy potansiyeli sunmuştu ki, varılan noktanın başarı sayılıp sayılamayacağı bile tartışmalıydı aslında.

Refah, “ayrım” diye bir şeyin hissedildiği her yerde vardı. Tek merkeze bağlı çok merkezli parti politikası, bu yapının sağladığı esneklikle, neredeyse her kilometre taşına ayrı bir ağ attı. Türklük duygusunu da okşayabildi Kürtlük duygusunu da. Sünnilere “Değişen bir şey yok” diye göz kırparken Alevilerin sırtına doğru bir sıvazlama hamlesi denedi. Anadolu sermayesine selamlar gönderirken kentli büyük sermayeye de en masum tavrıyla güven vermeye çalıştı. Bu politika büyük kentlerde ve küçük kentlerde verim sağladı, kasabalardan da oy getirdi. Kapalı hayatın sürdüğü, çeşitlilik olmadığı için herhangi bir ayrım çizgisinin herhangi bir duygu yaratmadığı köylerden ise mahsul alınamadı. Ama Refah, yükselişindeki aslî gücü ya da en sansasyonel başarıları getiren büyük kentlerdeki sonucu Türk-Kürt ayrımı, Sünni-A.levi ayrımı gibi çizgilerle oynayarak değil, ‘'toplumsal dışlama” denen olgunun yardımlarıyla sağladı. Türkiye'nin Refah’a sunduğu geniş oy potansiyeli de bu toplumsal dışlama tepsisisin içindeydi zaten.

Hani yoksullarla aynı kaderi ve hatta aynı ülkeyi paylaşmak istemedikleri için özerklik, federalizm ya da bağımsızlık talep eden zengin bölgelerden bahsetmiştik; “Bu, Yeni Dünya Düzeni'nin bir alt modeli” demiştik... İşte o alt modeller mahallelere kadar uzanıyor. Yalnızca Türkiye’de değil, birçok ülkede böyle. Ama Türkiye, bekleneceği gibi, oldukça vahim bir örnek oluşturuyor.

“Yeni hayat”, hayatı ikiye ayırıyor. Bir yanda “asıl hayat”, ki ideal olan da bu: Projeksiyonların altında yaşanıyor. Gazetelerde, televizyon programlarında büyük yer kaplıyor. Yeni **değerler orada üretiliyor. Neye özenileceği, neye ulaşılmak isteneceği oraya göre belirleniyor. ideal insan portreleri oradan çıkıyor. Ne var ki, bu hayatın steril yaşanması gerekiyor. Özel bölgelerde, koruma çemberinde, giriş çıkışların kontrol altında bulundurulduğu, duvarlarla çevrili bir ortamda... Bu sembolik olarak da böyle, fizikî koşullar açısından da böyle.**

Batı’da, özellikle de Amerika'da “site hayatı” tartışmaları giderek yaygınlaşıyor. En zengin olanlar yüksek duvarlarla çevrili malikanelerinde yaşıyorlar. Bu kadarına gücü yetmeyen “güçlüler” ise yeni sitelerinde. Çok özel güvenlik filtrelerinden geçemeyenler sitelere giremiyor. Lokanta, market, spor sahaları, sağlık merkezi ... Bir kentte ortak mekan olarak paylaşılabilecek ne varsa bu sitelerde de var; duvarın dışıyla fazla muhatap olamamak için... Site sakinleri arabalarına atlayıp işe gittikleri zaman, ancak güvenlik kartlarıyla aşılabilecek kapılardan geçiyorlar. Adım attıkları yer, büyük ihtimalle, yine steril, tasarımı yine site mantığıyla yapılmış bir iş merkezidir.

Bu hayatı artık biz de tanıyoruz. “Çok özel” sitelerde oturup hâlâ dermeçatma Tahtakale yazıhanelerinde çalışanlar da var, asla o sitelere erişemeyecek olup steril iş merkezlerinde mesai yapanlar da var. Önemli olan, siteleş-me olgusunun yaşanması. Hem mimari yapılar üzerinden hem de “kafa yapısı” üzerinden yaşanıyor. Tabii ki sitelerin ve iş merkezlerinin sembolik anlamı, fizikî varlıklarının çok önünde bir yer işgal ediyor.

Evet, site kavramı bir sembol. “Asıl hayat”, konut-işyeri hattında mahsur kalmak istemiyor çünkü. Özel alanları, özelleştirilmiş alanları genişletmeye çalışıyor. Genişletme çalışmalarında kullanılan yöntem,

süpürme yöntemi. Be-yoğlu'nu süpürünce, beğenilmeyen şeyler “çöp” haline getirilince iş bitiyor. Ondan sonra “çöp” nereye atılırsa atılsın; Okmeydanı'nda, Kağıthane'de, Örnektepe'de ne yaşanırsa yaşansın. Yeter ki dar alanlar temizlenebilsin, paylaşım diye bir şey olmasın. Pasaj geceleri, Pasaj’ın müdavimleri polis tarafından içeri sokulmadığı için, “özel” mutluluklara sahne olabilsin.

(Burada bir Beyoğlu parantezi açmak şart oldu galiba. Beyoğlu şimdi birkaç yıl öncesine göre çok daha güzel. Sinemaların gişe memurları yeniden yoğun mesaiye geçtiler, birbiri ardınca kitabevleri açılıyor. “Kravatlı beyefendiler” ve eşleri arada bir teftişe gelip kendilerine ait olduğunu ilan ettikleri alanda kimseyi muhatap almadan eğlenmeye çalışsalar da, İstiklal Caddesi normal zamanlarda üniversitelilerle dolup taşıyor. İyi... “Benim güzel halkımın kumarhaneleri niçin Beyoğlu'nu terkediyor; bir pavyon fedaisinin konsomatrise attığı tokadın sesinde hayatın nefesini bulurdunuz” gibi şeyler söylemenin alemi yok tabii ki. Belki başka bir dönemin nostalji yazarları söyler, bilinmez. Ama bir alanı “temizlemek” adma başka alanları kirletme hakkını kim kime nasıl veriyor? Üstelik Beyoğlu’nu her tarihçinin farklı anlattığı eski günlerine döndürmenin yöntemi, “tahtacı” adı verilen eli sopalı polislerin “tipsiz” bulduklarını sokak ortasmda dövmeleri miydi? Ve en önemlisi: Herhangi bir toplumsal grup, herhangi bir kentin herhangi bir bölgesi için “Oradakileri süpürün, biz geleceğiz” emrini nasıl verebilir? Mesele bu.)

Neyse, site mantığının sitelere sığmayan özel alan yaratma tutkusundan devam edelim. Bir gazete ilanıyla, mesela: “İstanbul’da yaşamak için her geçen gün daha az neden kaldığını düşünen herkesi Beymen Akmerkez'e bekleriz... Kabalıktan, çirkinlikten yorulmuş gözlerinizi dinlendirecek bir şehir mekanı, şehirde kaçılacak bir vaha... İstanbul üç gün önceki İstanbul değil artık. .. ”[3]

> Akmerkcz’m tam sayfa gazete ilanı, Sobalı, 26 Aralık 1993 .

İstanbul’u birkaç yüz metrekareye hapsedip gerisini yok sayarsanız, koca şehir üç günde değişmişti gerçekten ele. Lüks baskılı kadın dergilerinden birinde, Akmerkez tanıtılırken “Gecekondudan gelenler de var ama neyse ki onlar çok azınlıkta” denecekti daha sonra. Artık

üç gün önceki gibi olmayan İstanbul'a, vahalardan oluşan asıl hayata, "diğer İstanbul'u hatırlatmanın ne gereği vardı yani...

Evet, diğer İstanbul, "diğer hayat"... Steril alanlara, reddettikleri için değil ulaşamadıkları için tepki duyanların; Halk Ekmek büfelerinin önünde ucuz ekmek kuyruğuna girenlerle mahalledeki döviz büfesinde dolar kuyruğuna girenlerin birlikte yaşadığı İstanbul. Yukarıdaki tüketim zincirine, yeni ekonomik düzenin zihniyetine kendi güçlerince uyum sağlamaya çalışanlar da vardı diğer hayatın içinde, en güçsüz, en yoksul olanlar da. Yeni ekonomik düzenin, bir avuç insanı çok çok zengin yapma, alttaki genişçe bir dilimi özellikle de rant pastasını tırtıklayabilecek kadar "uyanık" olanları belli bir refaha kavuşturma, en alttaki en geniş dilimi ise unutma, "süpürme", 3. ligde süründürme mekanizmasının sonucuydu bu. Ancak ortadaki dilimde yer almak yani ekonomi tarafından süpürülmemek, "sosyal süpürme" aracının hışmına uğramamanın garantisini vermiyordu. Yoksulluk ve yoksunluk ne kadar inkar edilirse edilsin, "diğer hayat" da yaşanıyordu işte.

'Gecekonduda garibanlık yok soygun var... Gecekonduların yüzde 65'i kiraya verilerek soygun yaratılıyor."[2] İki cümlede çok şey anlatan ve yine iki cümlede kendi kendini tekzip eden bir haber... Bir gecekondusu bile olmayan, gecekonduda kiracı olarak oturan, üstelik yoksulluğuna, ga-ribanlığına da inanılmayan yüzde 65'le, yüzde 35'lik "küçük rantiyeler"in dünyası işte "diğer hayat" dediğimiz. Parası olsa da olmasa da vahalara giremeyenler, duvarın dışında itişe kakışa ama birlikte yaşıyorlar. Kuşak kuşak genişleyen kentlerin ayrı kuşaklarında yer alanlar da benzer bir kaderi paylaşıyor çoğu zaman. Halk Ekmek büfeleriyle döviz büfelerinin içiçeliği de bu yüzden, Refah'ın yükselişi de...

Türkiye'deki toplumsal dışlamacılık rüzgarı şuursuzca esiyor. Esmerler nüfusun yüzde l'i olsa ne farkcder ya, nüfusunun büyük bölümünü esmerlerin oluşturduğu bir ülkede esmerliği aşağılamanın ırkçılık, iğrençlik gibi tanımlamaların yanında şuursuzluk tanımlamasını da hakettiği-ne hiç şüphe yok. Bir ara, turistlerin gözündeki ilk Türkiye izlenimi "olumlu" olsun diye gümrük memurlarının sarışınlardan seçilmesi düşünüldü bu ülkede, başka söze gerek var mı?

Bu ülkenin insanları, yine kendi ülkelerinin insanları tarafından “kara kafalar” olarak adlandırıldılar. Alman faşistlerinin Almanya’daki Türklere yaptığı gibi... Abartma değil gerçek.

Ender Mermerci, İstanbul sosyetesinin tanınmış isimlerinden biri. Yıllar boyunca, “liberal” düşüncelerini bir elitler listesine mektuplar aracılığıyla iletmeye çalışan Mehmet Mermerci’nin eşi. .. Eşinin ölümünden sonra, sözkonusu mektupların *Mektuplardaki Liberalizm* adıyla yayımlanmasını sağladı. Elbette ki onun sözleri tüm liberalleri bağlamaz ama Ender Mermerci’nin herhangi bir sosyete mensubuna göre daha liberal iddialar taşıdığı söylenebilir. İşte onun *Alem* dergisine yazdığı bir yazının “Bıyıklılar Doğuya” altbaşlığını izleyen bölümü. Uzun bir alıntı ama uzatmaya değer:

“Benim acizane fikrim, yüzünün yarısı kara saçlarla, yansı da kara bıyıklarla kaplı vatandaşlarımıza doğup büyüdükleri yerlerde iş imkanları sağlamak. Doğulu, Güneyli, Karadenizli işadamlarımız yatırımlarını artık İstanbul ve **çevresinde yapacaklarına kendi memleketlerine yö nelscler, ne bıyıklılar İstanbul'u ve diğer bir iki büyük şehrimizi istila eder ne de ‘kara bıyıklı’ imajı kalır. .. Yazımı bir anımı aktararak noktalamak istiyorum. Ben ve eşim bir yurtdışı seyahatimiz sırasında, kara bıyıklı, kara kafalı Türk (daha doğrusu Kürt) erkeği yüzünden İsveç’te gümrükten dönüyorduk. İsveç gümrüğündeki memur devamlı kuyruktaki kara bıyıklı ve kara kafalıları geçirip bize problem yaratmak isteyince dayanamayıp patladım ve münakaşa etmeye başladım. Ne acıdır ki, tanınmış, değerli işadamı eşim, İsveç’te, gümrükteki üç beş kara bıyıklı ve benim tutamadığım çenem yüzünden boşuna vakit kaybedip, az daha memlekete geri dönmeye karar verecekti. İnşallah bizim başımıza gelen bu olay başkalarının da başına gelmez ve beş paralık bir gümrük memurunun önünden, kara kafalılarla birlikte vatanı ve milleti için çalışan, kültürlü bir işadamı da bekletilmeden geçebilir.”[3]**

Dehşet verici değil mi? Hadi Ender Mermerci'nin liberalizmini ciddiye almayalım; “liberal sosyalist” Mehmet Altan'ın DYP Kongresi izlenimlerini de mi ciddiye almayalım: “Ter... İtiş-kakış... Alkış... Islık... Düzensizlik... Bağırma çağırma... Hamasi nutuklar... Sıcak. .. Esmer kafalar, pos bıyıklar... Doğrusu bir taşra panayırını anımsatan tüm

bunlar, Türkiye'nin geleceğini taciz etmekte...”[4] Esmer kafaların, pos bıyıkların yerinde sarı kafalar, bıyıksız yüzler olsa ne değişecekti? Mehmet Altan’a “ırkçı” elemek haksızlık olur, Altan’ı Ender Mermerci'yle karşılaştırmak büyük haksızlık olur. Kendisi de esmer kafalı, kara bıyıklı; kötü bir niyet taşımadığı da düşünülebilir. Ama asıl sorun bu zaten. Kötü bir niyeti bulunmayan aydınlar bile daktilonun başına oturduklarında kendilerini de içeren bir doğal-fiziksel özelliği “taciz edici” buluyorlarsa, eyvah!

O zaman o ülkede Başbakan’ın “krema ırk”tan olmasıyla da öğünülebilir: “Çiller'le Clinton’ın kimyaları tuttu... Çiller, sarışın. Yani Amerikalıların W.A.S.P. dedikleri krema Amerikalı ırkının (W) harfine uygun. Yani (W), (white-beyaz)...”[5] Burada beyazdan kasıt sarışın olmak herhalde. Bir ülke başbakanının saç rengiyle öğünüyorsa; uluslararası ilişkilerde “ırk kimyası”na bel bağlıyorsa, yine eyvah!

O zaman o ülkede özürlüler de dışlanır, görüntüden silinmeye çalışılır. Ve Klassis Otel'in patronu Ahmet Hamoğ-1 u, Leyla Umar'a verdiği -tabii ki Umar tarafından çok övüldüğü- bir söyleşide, durmadan müdür değiştirmesini “insancıl” bir yaklaşımla anlatır: “Yabancı müdür aldık, her birinin başka bir huyu vardı. Dışarıdan getirttiğim bir uzman otelde sakatlar için havuz yaptırmam için baskı yaptı. Adama eğlenmeye ve dinlenmeye gelenlerin sakatlarla içiçe olmaktan hoşlanmayacaklarını anlatıncaya kadar akla karayı seçtim. ”[6]

Bunlar sembolik örnekler elbette ama bir ülkede böyle binlerce örnek üstüste yığılırsa, yoksulluk ve yoksunluk görmezden gelinirse, esmerlerin bile esmerleri aşağılayabildiği şuursuz bir toplumsal dışlamacılığa, ırkçılığa prim verilirse; duvarların arkasında, vahalarda, cop gücüyle özelleştirilmiş alanlarda “site hayatı” yaşanırsa; “Yeni dünya hem zengin, hem başarılı, hem özgürlerin dünyası” diye köşe yazıları yazılırsa; gürbüz, beyaz ve “güçlü” olmak “değer” haline getirilirse, insanlar birbirlerini zonta, maganda, entel diye dışlarlarsa; bu yazının da örnek oluşturduğu biçimde her şey metropollerdeki, İstanbul’daki hayat üzerinden tartışılırsa; “ekonomik akıl” dünyanın merkezine yerleştirilirse; neyin ne zaman yüceltileceği neyin ne zaman aşağılanacağı belli olmayan bir toplumsal şizofreni hali

yaşanırsa... O ülkenin başına gelebilecek en kötü şey Refah değildir; en acısı, olası bir Refah iktidarının o ülkeye kaybettireceği çok az şey kalmış demektir.

Evet, böyle bir ortamda bir şey mutlaka ama mutlaka patlayacaktı, Refah patladı. Üstelik, önüne sunulan potansiyelin büyük bölümünü kullanamadığı için, olabileceğinden daha az gürültüyle patladı ve bu kadarı bile Refah'ı iktidar adayı konumuna taşıdı, ki şaşacak bir şey yoktu aslında. Siyasî merkez boşalır, geleneksel siyaset anlamını kaybederken sosyolojik anlamı kovalamıştı Refah. "Asıl hayatsın dışladığı diğer hayata yüklenmiş, ezilenlere, yoksullara, yoksunlara seslenen bir söylem tutturmuştu. İktidara oynayan partiler içinde seçim ilanlarına "zulüm, ezilenler, yoksullar" gibi sözcükleri yerleştiren tek partiydi. "Asla ha-ketmediğimiz bu tablonun her karesinde yoksulluk, sömürü, işsizlik, adil olmayan gelir dağılımı, faiz, enflasyon, adam kayırma, rüşvet, dış politikada düş kırıklığı, baskı, zulüm, aldatma, terör ve tükenmekte olan, umutlarımız var" diyebiliyordu, örneğin.

Refah, biraz öfke duyulup biraz özenilen, hem onaylanmadığı için hem ulaşılamadığı için tepki yaratan hayatı eleştiriyor, halta tövbekar transferleriyle yüreklere su serpiyordu. "Şu anda gençliğimizin maalesef büyük çoğunluğu Kuran-ı Kerim'de Allah'ın 'dünya hayatının metaı' olarak dikkat çektiği geçici heveslerin peşinde ve gözü de başka bir şey görmüyor."[9] "Ünlü olabilmek için her şeyi yaptım. Soyun dediler soyundum. Şimdi hatırlamaktan utanç duy-

lJ Gülay Pınarbaşı'yla süyieşı. Vftfcıt. 17 Lylu! 1 cJ93.

duğum kişilerle birlikte oldum."[7] Adnan Hocacılar üzerinden Refahla buluşan eski manken Gülay Pınarbaşı ve benzer örnekler Refah için çok yararlı oluyor, aynı malzemeyle bir sürü imkan yaratılabiliyordu. Öfkeli tabana, öfke duyulan şeyin gerçekten de ne kadar yoz olduğu yakın örneklerle -ve trajik bir durum, Adnan Hocacılar'ın yardımlarıyla- anlatılabiliyordu. Tövbekarlardan hoşgörünün esirgenmediği gösteriliyordu. Aynca İslam'ın "şık" yüzü sergileniyordu ve "siteler"in dindar-muhafazakar sakinlerine de güvence verilmiş

oluyordu. “Çatı katımız her zaman hizmetinizdedir.” Erbakan’ın kızının düğününü getirin gözlerinizin önüne, türbanın üzerine zümrüt takı iliştirenleri, yup-pie tipli genç erkekleri filan...

Evet, birçok yüzü var Refah’ın. Kent yoksullarına, ezilenlere, sömürülenlere seslenen yüzü, müreffeh dindarlara seslenen yüzü ve sınıfsal, ekonomik çelişkilerden bağımsız geleneksel tabana seslenen yüzü. Daha ayrıntıya inildiğinde, başı açık yoksullarla türbanlı milyarderlerin, gecekondu lumpenleriyle aristokrat İslamcıların birleştiği bir parti Refah. Vadeli alımdan, stoktan, promosyonlu mallardan nasıl para kazandığını anlatıp “Senin anlayacağun kapitalizmin içindeyum, düzenim de yerindedur ama gönlüm razı değildur” diyen Karadenizli bakkalı, kapitalizmin merkezindekilerle ve kapitalizmin kurbanlarıyla birleştiren bir kapı... Mitinglerine belediye otobüsleriyle, yerli arabalarla, BMW'lerle, Mercedes’lerle akın edilen bir cazibe merkezi...

, Böyle bir karışım, coşku eksikliğiyle, pekala bir DYP mitinginde, bir ANAP mitinginde de oluşabilir. Elbette ki arada tek bir fotoğrafın açıklayamayacağı çok önemli farklar var ama “adil düzen” gürültüsüne pek kulak asmazsanız,

Refah'm diğer partilerden farksız olduğu noktalar farlılık noktalarından daha fazla. Mesela, Karadenizli bakkal gibi Refah da “kapitalizmin içindedur”. Zaten öyle olması kaçınılmazdır çünkü Türkiye’deki “İslam! kesim” de, yerleşik ilişkileriyle, kapitalizmin içindedir. Birikimlerin Türkiye'yle karşılaştırıldığında bile daha az kitleselleşmiş okluğu Mısır'da parasını İslamî kurumlara teslim edenlerin sayısı, tahminlere göre, 2-3 milyon civarında. Bu kurumlardaki toplam mevdat da yine tahmini olarak 12 milyar sterlin.[8] Oysa, zaten yine kapitalizmden kopuk olmayan İslam! finans kurumları Türkiye'deki yatının piyasasında iyice marjinal kalıyorlar. Birikimler “klasik kapitalizm”in yatırım araçlarına gidiyor. Böyle bir ortamda, çatısına kapitalizmin hemen her türlü kurumundan temsilciler yerleştiren Refah da elbette ki kapitalizmin içindedir. Ve olası bir iktidarında yoksullara pek bir hayrı dokunmayacaktır. Ki, aslında, Refah'ın yoksullar-yoksulluk konusunda “beyan” düzeyinde bile bir tutarlılığı yok. Bir yandan “adil düzen”, ezilenlere sahip çıkma nutukları atılırken,

fakirlerin hastane kapılarında süründükleri filan anlatılırken, RP'li Mehmet Metiner *Yüksek Tansiyon* programında “Biz yoksulların partisi değiliz” diyebiliyor ve bu sözünü bir örnekle besliyor: “Biz paralı eğitimden ve paralı sağlık hizmetinden yanayız.”

Üstelik, bırakın olası bir “genel” iktidarını, mevcut “yerel” iktidarlarında bile vahim farksızlık örnekleri sergiliyor Refah yöneticileri. Daha önce de örneklediğimiz gibi, Beyoğlu Belediye Başkanı Nusret Bayraktar da “kravatlı Beyoğlu” söylemine, “çirkinlikleri” ilçe dışına sürüp gerisini düşünmeme mantığına sahip çıkabiliyor. İstanbul Büyük-**şehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan İstanbul’a vizeyle girilmesini önerebiliyor. “Duvarın içindekiler”in yap-üğı g^{ibi}...**

Ama tüm bunların yanında “Biz farklıyız, yalnızca biz farklıyız” mesajının altı ısrarla çiziliyor ve hâlâ birileri bu mesajın çekim gücüne kapılıp Refah’a yöneliyor: Diğer partiler “siyası katılım” hissi yaratamazken Refah örgütlenmeyi “apartman sorumluları”na kadar indirip aidiyet bağlarını güçlendirdiği için, tüm çelişkilerine rağmen yoksullara, ezilenlere, dışlananlara doğrudan, açık biçimde seslenen tek parti olduğu için, bileşim yaratamasa da “karışım”daki parçacıkların birbirlerinden rahatsızlık duymamalarını sağlayabildiği için, heyecan yaratabildiği için, daha genel bir ifadeyle sosyolojik anlama yüklenebildiği için... Ve en az bunlar kadar önemlisi, bazı Refah karşıtları sanki Refah için çalışırmışcasına durmadan farklılığa vurgu yaptıkları için. Bir partiyi eleştireceklerine bir seçmen grubunu dışladıkları için...

“Dünyanın hiçbir yerinde %18 %82'yi idare edemez! Kaldıki (yazını hatası orijinal nıetinden-y.n.) bu %18 asla İstanbullu değildir. Kaldıki İstanbullu olmaya maddi manevi hazır da değildir.” Daha vahim yazım ve dil hatalarıyla devam eden, Refah’ın İstanbul’daki seçimi yüzde 18’le kazanmadığı düşünülürse “maddi” hatalar da içeren bu metin, 27 Mart seçimlerini izleyen faks trafiğinin bir parçasıydı. “Çağdaş Türk insanı”na hitaben yazılmıştı. Refah'ın propaganda sorumluları günlerce uğraşsalar bu kadar işlerine yarayacak bir metni zor hazırlarlardı herhalde. Refah'ı güçlendiren “dışlama” tavrının en vahim örneklerinden biri verilecek, koskoca kent “İstanbullu olmayan

RP’liler ve İstanbullu olan diğerleri” diye ikiye bölünecek, “yüzde 82-yüzde 18” bloklaştırmasıyla Refah’ın gerçekten de “tek farklı parti” olduğu kabul edilecek, üstelik bu da maddi hatalarla dolu bir metin üzerinden yapılacak... O günlerde faks başında mücadele verenlerden bazıları Refah’ın karşısına dikilmeye “maddi manevi hazır değillerdi” galiba.

Yüzde 18 dendi, yüzde 20 dendi, yüzde 22 dendi ama “Refah ve diğerleri” ayrımı durmaksızın yapıldı. Üstelik birileri “Biz yüzde 80” deme hakkını da buluyorlardı kendilerinde. Refah’a oy vermeyi hayatta en son yapılacak birkaç iş arasında gören ama MHP’li, ANAP’lı, DYP’li ya da SHP’li, CHP’li, DSP’li bir “biz” kitlesinin parçası sayılmaktan da rahatsızlık duyanlar vardı yüzde 80’in içinde. Onlardan izin alınmamıştı. Diyelim ki seçim sonrası paniği bu tür hassasiyetleri unutturacak bir düzeye gelmişti, peki bu tavırla “Biz yüzde 75, biz yüzde 70, biz yüzde 65...” çığlıklarına zemin hazırlandığı da hiç düşünülmemiş miydi?

Aynı günlerde Refah’a destek sağlayan işletmelerden alışveriş yapılmamasını öneren bir kampanya da başlatıldı. Fakstan faksa geçtikçe uzayan listeler hazırlandı. İçkili lokantaların bile yer aldığı listelere uygun biçimde hareket edenler, Hyundai otomobil almayacaklar, Top Air ve Sancak Air'den helikopter kiralamayacaklardı. ANAP, DYP **ve** SHP’yi Refah’a karşı tavır almaya çağıranlar, Özalcılık-ANAP-DYP arasında yalpalayıp duran *Türkiye* gazetesinin ve lhlas Holding işletmelerinin de boykot edilmesini istiyorlardı. Galiba “mevzu” daha önce üzerinde pek düşünmedikleri, bilgi toplama ihtiyacı duymadıkları bir mevzuy-du. Bu nedenle olacak, boykot kampanyasını İstanbul’un en lüks semtlerindeki pahalı işletmeler ve ithal otomobil acentaları, helikopter servisleri gibi “l. lig kurumları” üzerine oturtmaya çalışıyorlardı. O semtlerde oturmayanlar ne yapacaklardı? Mahallesindeki tek pastanenin sahibi veya iki manavın ikisi de Refahlı olan üstelik onlarla ahbaplığı da bulunan biri nasıl bir yol izleyecekti? “Bunca yıldır alışveriş ediyorum, muhabbetimiz de var ama siz dün seçimi **kazandınız, bugünden itibaren selamı sabahı kestim” mi diyecekti? Nereden alışveriş edecekti?**

Aynı derecede endişe verici olan ise, diğer mahallelerden geçtik, diğer kentlerin bile kaale alınmamasıydı. Refah İstanbul ve Ankara’da

yenilgiye uğrayıp yetmiş kentte seçim kazansa, 28-29 Mart 1994 günleri kopan gürültünün yarısı kopmayacaktı. Oysa “taşra”da da bir hayat vardı, Refah olgusunu uzun yıllardar yaşayan insanlar vardı. Ama, yılların eskitemediği muhabbetle bölgelerinin Paris’i ilan edilen birkaç kent dışında, oraları “görüntü dışına” atanmışlardı. O kentler Refah’a bırakılabilirdi. Yeter ki metropollerin özel alanlarına dokunulmasın ve yeter ki, yine bir faks metninin deyişiyle “Haftada bir ayakkabılar öpsün İstiklal Caddesinin (imla hataları orijinal metinden-y.n.) kaldırımlarını... Bozamıyacaklar bizim hatıralarımızı...” Sanki RP’li-ler ayakkabı değil çarık giyiyorlardı...

Burada iki noktayı özellikle vurgulamak gerekiyor galiba. Birincisi: İstanbul ve Ankara’daki seçim sonuçlarının ayrı bir önem taşıdığı inkar edilemez. Türkiye nüfusunun yaklaşık altıda biri İstanbul’da yaşıyor ve İstanbul Türkiye’yi yönlendiriyor. Ankara’daki seçim sonuçlarının ise sembolik anlamı büyük. Bu Refah için de böyle, nerede dururlarsa dursunlar Refah’ın dışında olanlar için de böyle. İslami çizgi roman serisi *Gazeteci Mehmet’in* ABD’de geçen “İnsanlık Suçu” adlı macerasında, New York'taki bir yeraltı mescidine inilir. Mehmet “Avrupa’da da böyle. Büyük binaların altlarına mescidlerimiz sıkışmış kalmış” der. Amerikalı müslümanlardan biri “Sizin Ankara da pek farklı değil” karşılığını verir. Mehmet neşelenmiştir: “Ha! Ha! Ha! .. Yok canım!..”[12] Yıl 1991'dir. İslaml kesim Ankara’ya göz

12 Guzcfcci Mdımet dizisi/ “insanlık Suçu”, yazan: Fatih Emin. çızen: Yüksel Akman, Risale YaymaUk. \stanbu\, 19C)İ .

dikmiş, epeyi de yol almıştır ve Mehmet’in kahkahasını bir seçim gecesine taşımaya neredeyse and içmiştir... Ne yazık ki Melih Gökçek, hem de Melih Gökçek atacaktır o kahkahayı üç yıl sonra. Refah çok önemli iki belediyeyi ele geçirmiştir artık. Evet, Ankara da İstanbul da önemlidir. Ama unutmamak gerekir ki, diğer kentler da asla “önemsiz” değildir.

Gelelim ikinci noktaya: Refah sağlam omurgası olan bir parti değil ve eline yetki geçirmiş Refah’lı bir kadronun ne zaman ne yapacağı da belli değil. 28 Mart günü esen “Eyvah, başımızı mı örtecekler” korkusu yersizdi ama Türkiye'nin geldiği noktada, bazı insanların “Eyvah,

artık meyhaneye gidemeyecek miyiz” korkularım aynı yersizlik düzeyinde görmek zor. Refah’ın karşısına toplumsal dışlama-cılık söylemiyle, ayrıcalıklı tüketim kodlarını ön plana çıkararak dikilmenin “zarar”ı başka şey, gündelik zevkleri yitirme korkusu başka şey. Meyhaneye, bara gidemeyeceklerinden, içki içemeyeceklerinden korkan insanlarla alay edenler de çıktı ki, bu haksızlıktı. Aynı endişeleri paylaşmayanların da, onları, hiç değilse anlamaya çalışmaları gerekiyordu. Hele resim sergileri kapatılırken, heykellere tü-kürülürken, Sivas katillerine sahip çıkılırken...

Evet, Refah’ın iktidara gelmesini istemeyenler bazı ayrım çizgilerine dikkat etmek, çok düşünmek ve iyi “bilmek” zorundalar. Subjektif bir değerlendirmeyle, olası bir Refah iktidarı “tehlike”dir. Tehlikenin boyutlarını şimdiden kestirmek zor, hatta imkansız. Çünkü Refah kadroları da, iktidara gelmeleri halinde ne yapacaklarını, nasıl davranacaklarını bilmiyorlar. Parti yapısının büyük bölümü “sistem içi” alanda kalsa da, sistem dışı alandaki parçanın tahribat potansiyeli göz ardı edilebilecek gibi değil. Ama Refah’la mücadele yolunun sistemi savunmak olmadığı da kesin. Daha önce de söylediğimiz gibi, olası bir Refah iktidarına kaybettirebileceği pek az şey bırakan da bu sistem, Refah’ın yükselişini yaratan da...

Refah’ı yaratan değil, Refah’ın yükselişini yaratan. Çünkü Refah geleneksel kitlesiyle zaten vardı, bu kitleye bir “ekstra” eklenince yükselişe geçti. Belki Türkiye'deki yerleşik anlamıyla “laiklik”ten taviz vermek istemeyenler çoktu, belki köklü değişim korkusu engel oldu; üstelik dışlananlara, yoksullara, garibanlara kafalarda daha az soru uyandırarak seslenen ve yine “sosyolojik anlam”a yüklenen bir başka parti, lideri Ecevit’in “şüphe duyulmadan” benimsenen bireysel dürüstlük imajıyla yeniden doğuyordu: Refah, önüne sunulan tepsideki potansiyelin ancak küçük bir bölümünü kullanabildi, umduğu kadar “ekstra” kazanamadı, buna rağmen “şimdiden” iktidar adayı. Eğer Refah’la mücadele etmeye çalışırken Refah’ı besleme yanlışından dönülmezse, yarın aday sözcüğü silinecek, yerine “iktidar” kalacak. İlk seçimde olmazsa ikinci seçimde, üçüncü seçimde ama bir gün mutlaka...

Bu gidişle bir gün mutlaka... Çünkü yeni nesiller, Refah'a İslami söylemini ikinci planda algılayarak yönelenlerin çocukları da dahil, siyasal İslam üzerinden “siyasal sosyalleşme” sürecinden geçiyorlar. Siyasal sosyalleşme, çocukların ve gençlerin, kimliklerinde siyasi motiflerin ağırlık kazanmasıyla sosyalleşmeleri, toplumsal hayata katılmaları anlamına geliyor. Siyasal sosyalleşmenin her ülke için, her akım için aynı düzeyde geçerli ve etkili olmadığını söyleyenler de var.([9]) Ama Türkiye ve Türkiye'deki siyasal İslam, siyasal sosyalleşme süreci için son derece elverişli bir zemin. İslam'ın 70'lerdeki küçük çaplı siyasallaşmasının “sosyal” ürünleri, bugün Refah’m dinamik kadroları. Bugünün giderek genişleyen “çap”ı ise gelecekteki bir güne isabet edecek “mutlaka”nın teminatı haline geliyor. Belki henüz çok geç değil ama site mantığı biraz daha yaygınlaşırsa, toplumsal dışlamacılık özel alan piyasasında biraz daha değer kazanırsa, “artık çok geç” noktasıyla uzak olmayan bir zamanda karşılaşılabilir...

“Artık çok geç” noktasının Türkiye’de neyi ne kadar değiştirebileceği şimdilik belirsiz. Ama “kara kafalar" için fazla bir şey değiştirmeyeceği kesin gibi. Yeni iktidar yeni beyazlar yaratacak ve “kara kafalar”ın gazabı yine kendilerini yakmış olacak. Çünkü her tür “beyaz”ın gidebileceği bir yerler her zaman vardır ama “kara kafalar”ın, “esmerler”in gidecek yerleri yok...

YENİ ÜLKÜCÜ KİMLİĞİ, POP MÜZİK VE “ÇILGINLAR GİBİ" .. .

Camiye, kışlaya, diskoya ve yatağa...

Ful! Contact Marşı

Türkün göğsünü kabartan Ful! *Coıtactçılarız biz Bı dünyanın her tarafma yükselir sesimiz Basanlarımızla gurur duymalıdır iilkemiz Alnı açık yüzü ak Tiirk Full Contactçılarıyız*

***

Kim çıkar karşımıza kinı cesaret edebilir Biz Full Contactçı Türk’ü hangi millet yenebilir Bizlrri sadece hocalarımız geçebilir Alnı açılı yüzü alı Türk Fıll Contactçılarıyız

***

İlk (önce iman dolu kalbimize sığınırız Üstadımıza karşı sonsuzdıır bizim saygımız Bizi yükseğe götüren büyük giıç Allahımız Alnı açık yüzü alı Tiirk Ful! Contactçılarıyız

Erdal Sarıçam*

80'li yılların ortalarında Türkiye'de bir "marjinal avı" başladı. Av sözcüğü yanıltmasın, öldürmek, boğmak için değildi bu av, "söz"e hammadde bulmak içindi. Başta haftalık dergiler ve kent aydınları olmak üzere, bu münbit alana hızla dalındı. Önce cinsel kimlikler ve cinsel tercihlere yüklenildi. Ardından cinsellikten çok daha geniş bir alanda "farklı kimlik" kontrolüne başlandı ve bir sonraki aşamada, 90' lara gelinmişti artık, geleneksel siyasi-kültürel kimliklerle tüketim biçimleri ya da davranış kalıpları arasında-

\ Kid? (Karakucak Aylık Kıck hox Dergisi); Ağustos 3 004. .. Belki bıimt'ycnler

vardır; "full contact" . nıruslarda tam temasa dayanan, Uzakdoğu cporbrı-boL kırması hır spor cLılı.

ki çelişkiler vurgulanır oldu. Beyzbol şapkalı İslamcılar vardı, biliyor muydunuz? İslamcı yuppieleri görmüş müydünüz? Ya ülkücülerin takıldığı Amerikanvari barlar, onlardan haberiniz var mıydı? Arabeskçi sosyetikleri duymuş muydunuz? .. Öyle bir topraktı ki bu, bire elli veriyordu; elli elli daha yüz ediyordu, örnekler arttıkça işin esprisi kaçıyordu: Marjinal avının heyecanı tüketildi, kimlik tartışmaları sürdü...

Oysa, bir dönem -aslında hâlâ- marjinal olarak görülen bu insanlar ve gruplar, tam tersine, "merkeze hücum" adlı maceranın öncüleriydiler. Siyasî merkez boşalırken toplumsal refleks devreye girmiş, insanlar bir "kültürel mer-kez"de toplanmaya başlamışlardı. Bu olmasaydı, Türkiye, bütün gerginliğe ve zaman zaman kan akmasına karşın, "geliyor" denip ele gelmeyen ama her an gelebilecek o çok kanlı patlamayla erken bir dönemde yüzyüze kalabilirdi.[10] Ve eğer o merkez

“benzeştirici” olacağına birleştirici olsaydı, böyle bir sükunetten de çok hayır beklenmezdi ya, Türkiye görece sakin bir dönem yaşayabilirdi. İkisi de olmadı: “Pop çağı”nda yol almaya devam ediyoruz...

Müslüm Gürses, 1993 yazında, Gülhane Parkı’ndaki konseri için sahneye çıktığında bir an durdu, aşağıdaki insan denizine, bir fırtınanın en azgın halini andıran o koskoca denize baktı ve rahatlıkla anlaşılabilen nadir cümlelerinden biri çıktı ağzından: “Biz ne olmuşuz da haberimiz yok!” Arabeski klasik formuyla korumaya çalışan ya da öyle algılanan son “baba”lardan biri, yılların Müslüm Gürses’i pop çağında altın dönemini yaşıyordu... Yalnızca o değil, pop müziğin 90’lardaki anlamıyla “pop yapmayan” başka sanatçılar ela “çok satanlar” listesinde yer bulabiliyor, hatta iş satış rakamlarına vurulduğunda popçular biraz geride kalıyordu. Ama:

“Bütün 47’liler 68’li olsaydı, dünya 90’lara‘Türkiye’de de sosyalizm çökecek mi?’ merakıyla girerdi. Sahi, topu topu kaç kişiydi ki 68’liler? .. Ancak sayısal yaklaşımın pek anlamı yok, dönem onların dönemiydi gerçekten.”[11] Evet, sayısal yaklaşımlar çok anlamlı değil, dönemlerin adlarını rakamlar koymuyor. Üstelik pop müzik, pop çağının bir parçası, sonucu, simgesi yalnızca. Bir alt başlık. ..

Bundan birkaç yıl öncesine kadar “tanımlanabilen” her kesimin, her sosyal grubun belli davranış kalıplarından, belli estetik “değer”lerden ve tüketim biçimlerinden oluşan net kimlikleri vardı; her kimliğin de, o dönemin değerlendirme şablonuna göre, kendi içinde iyi kötü bir tutarlılığı vardı. Oysa bugün, net ve tutarlı kimlik sahipleriyle karşılaşabilmek için iki koşul gerekiyor: Ya dar aydın gruplarının özel çabası, hatta inadı... Ya da en bağnaz grupların kapalılığı. .. Geri kalanların tamamı değilse de büyük bölümü, kimi daha derinden kimi daha üstten, pop çağı kültürünü yaşıyor.

Toplumsal refleksin merkez istikametine doğru bir akın yaratmasının yanında, sahip olma hırsının “değer” haline gelmesi ele etkendi belki: Pop çağı kültürü bir tür “kimlik açgözlülüğü” tarafından biçimlendirildi. Merkezde kurulmuş kültür açık büfesine yanaşanların hepsi tabaklarına her çeşitten almadılar elbette. Ama Batıcılık, Batılılık, yerellik, Doğululuk, keskin laiklik, vurgulu dindarlık,

alabildiğine duygusallık, alabildiğine hoyratlık, oynaklık, muhafazakarlık, "free"lik, modernlik, milliyetçilik, şiddet, şiddet karşıtlığı, savaş çığlıkları, barış dilekleri. .. Bunların çoğu rahatlıkla biraraya gelebildi.

Evet, keskin laiklikle vurgulu dindarlık, magazin diliyle "bugünlerde sık sık birlikte görülürlerken artık objektiHer-den de kaçmıyorlar"... Çünkü İslâmî kültür ya da dindarlık söylemi, merkezdeki kültürün bir parçası artık. Bu, ilk bakışta, yeni "görünmeyen" bir şey. Cumhuriyet kuşağının evlatları ya da torunları, büyüklerinden "Siz o sakallı yobazlara bakmayın, asıl müslüman biziz" konuşmalarını bol bol dinlemişlerdir, hâlâ da dinliyorlar. İbadete mesafeli duran ya da ibadeti "mahrem" alanların dışına pek çıkarmayan, "kuruluş ideolojisi"ne uygun bir tavır bu; dindarlığı anlatırken bile özünde laikliğe vurgu yapan Cumhuriyet kültürü. Oysa bugün merkezde karşılaşılan şey, popüler kimliğin bir parçası olarak, laikliği anlatırken dindarlığa vurgu yapan tslamî kültür.

Aslında her Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının hayatında, ateistler ve gayrımüslimler de dahil, İslam kültürünün etkileri var. Şaşırınca "Allah Allah" tepkisi vermekten "inşallah" demeye, terlik geleneğinden temizlik anlayışına... Ayrıntılar düzeyinde de olsa, başkalarıyla mecburen paylaşılan alanlarla sınırlı da kalsa herkes İslam'dan bir şeyler yaşıyor işte. Ama merkezde, yoğun, açık, hatta özellikle Allah-kul ilişkisinin dışına taşınan ve her yola gelen bir İslam var.

Çok uç bir örnek olarak, önceleri pop-klip ağırlıklı kanal Kral TV'de sonra da Show TV'de ahizenin öbür ucuna "kafadan koyan" Yıldo, Rüstem Batum'un programında, dünyaya Allah tarafından mesaj iletmek üzere gönderildiğini söyleyebildi. Aynı programda, yine Kral TV sunucularından, Atatürk rozetli manken Özlem Ersoy çok dindar olduğunu, abdest almadan evden dışarı adını atmadığını "açıkladı". Abdestli halde girdiği stüdyoda niçin dekolte kıyafetleri tercih ettiği, niçin göğüslerıne zoom yapılmasına izin verdiği sorusunu da cevapsız bırakmadı: Gecenin o saatinde hiç kimse çarşaflı bir kadın görmek istemezdi ekranda... "Popüler" gazeteler, İslami Ramazan eklerini büyüttükçe büyüttüler, lslamî promosyonları "onbir ayın sultanı"yla

sınırlı bırakmayıp genel promosyon haline getirdiler; din uzmanı köşe yazarları istihdam etmeye başladılar... Cem Özer, Hülya Avşar ve Meral Konrad, kısa aralıklarla, “imam nikahı” kıydırdıklarını açıkladılar... Dindarlık, çoğu talk-show konuğunun sorulmadan vurguladığı bir “nitelik” halini aldı. .. En “free” radyo dj'lerinin, kandillerde, “Tüm İslam aleminin mübarek Regaip kandilini... ” üslubuyla kutlamalarda bulundukları duyuldu, vs...

Aynı dönemde, Baltalimanı Oba Tesisleri'nde ağırlıklı olarak İslami kesime seslenen ilk ”Boğaz lokantası” açıldı... Refah Partisi’nin toplantılarında Burak Kut’un şarkılarından uyarlamalar, hatta orijinal halleriyle pop şarkıları çalındı, popu andırır icralarda bulunan İslamcı müzisyenler çıktı. .. Blucin altma Caterpillar modeli bot giymiş türbanlı kızlara rastlanmaya başladı... İslami televizyon kanalları, erotizm eksiğiyle, diğer kanalların yayın şablonlarını taklit ettiler, vs...

Evet, iki taraf, estetik tercihleriyle, tüketim biçimleriyle merkezdeki kültür üzerinden benzeştiler ama bu benzeşme, İslamcı-laik gerginliğinin tırmanmasını engelleyemedi, belki belki biraz yavaşlattı. Televizyon tartışmalarında, lafa “Ben de müslümanım, ibadetimi de yaparım ama ...” diye başlayan laik kesim temsilcileriyle “modern tavırlı” İslamı. kesim temsilcileri birbirlerine girdiler. Merkezdeki kültürü yaratan toplumsal refleks, kimlik açgözlülüğü, yeni sağ dalganın getirdiği genel muhafazakarlık... Siyasallaşan ls-lam’ın modern bir vitrine bağladığı umutlar ve alttan gelen modern basınca bir ölçüde teslim olması. . . Hepsi birleşmiş, iyiden iyiye benzeşilmişti. Ama benzeşme çözüm değildi. İslami kültürün merkeze oturduğu bir ortamda bile...

Benzeştiren ama birleştirmeyen yalnızca İslam değildi. Pop çağı kültürünün hemen tüm unsurları aynı yetersizlikle malûldü. En basit örneğiyle futbol... Ülkücülerin futbola gösterdikleri özel ilgi tribünlerde kolayca yankısını buldu. Bazı değerlendirmelerdeki abartılı boyuta ulaşmamakla birlikte, tribünlerin aktif-dinamik kadroları, ülkücü kimliğinin çekim alanına kapıldılar ya da stadları, dışarıda edindikleri kimliğin “tezahürat alanı” haline getirdiler. “Olağan hal” bölgelerindeki stad.ların büyük bölümü, kurt işaretlerinin, PKK aleyhtarı sloganların, “Ya Allah bismillah Allahüekber”

seslerinin yaygınlaşmasına sahne oldu. Yalnızca stadlar değil, özellikle Avrupa Kupası maçlarını izleyen sokak gösterileri de giderek ülkücü hakimiyeti altına girdi:

“Galatasaray'ın İngiliz Manchester United, takımını Avrupa Şampiyon Kulüpler maçlarında safdışı bıraktığı, her Türk’ün göğsünü kabartan o unutulmaz başarının alındığı gece denebilir ki en görkemli şenlik İstanbul’da Nişanca’da yapıldı... O gece yediden yetmişe bütün milletimiz acıları, katliamları unutmuş, milli heyecana susamışcasına sokaklara dökülmüş, ‘En büyük TÜRKİYE’ diye haykırıyordu. Nişanca Türkeli Caddesi ellerinde Türk, Galatasaray, Bozkurt-lu ve Üç Hilalli bayraklarla kelimenin tam ifadesinde bir milli şölen havası yaşıyordu. Hele mahşeri kalabalığın bulunduğu MHP seçim bürosunun önünde İstiklal Marşı'ndan sonra, ‘Kahrolsun PKK’, ‘Kahrolsun Apo’ gibi sloganlar atan semtin vatansever gençleri konvoy halinde arabalarla geçen binlerce İstanbullunun gözlerini yaşartıyordu. ”2

Ve aynı dönemde, bir başka yerde: *“Efendim biliyorsunuz, malum şahıs da GalatasarayII...* Güneydoğu Anadolu'da önemlice bir ilçenin kaymakamı bölgenin Cim Bom Bom’a olan düşkünlüğünün görsel ve siyası nedenlerini böyle açıklıyordu... Kaymakamın 1989 yılında söyledikleri 1993 yazında, Diyarbakır’da oynanan Galatasaray-Diyarbakırs-por maçında açıkça onaylandı. Stadyum tıklım tıklım dolu idi. Tribünlerin birinde de, herkesin kolaylıkla okuyabileceği büyüklükte harflerle yazılmış sloganlı bir pankart dikkat çekiyordu: ‘GALATASARAY SENİ ÇOK SEVİYORUZ, SENl SEVENİ DE ÇOK SEVİYORUZ’... "3 Bırakın İstanbul-Diyarbakır mesafesini, Rıdvan olayında yaşandığı gibi, aynı tribünde aralarında birkaç santim mesafe olan taraftarlar bile, aynı takımın fanatiği olmalarına rağmen, “yarı siyası” nedenlerle birbirlerine girebiliyorlardı. Futbol da benzeştiriyordu ama birleştiremiyordu.

Futbol, giderek, Doğu-Batı ikileminin de rahatça gözlenebileceği bir alan haline geldi. Uluslararası maçlar, özellikle Avrupa Kupası maçları, pop çağı kültürünün karambolünü çok iyi yansıtan örneklere dönüştü. “Avrupa Avrupa duy sesimizV İşte bu Türklerin ayak sesleri” diye bağı-rıldı her maçta. Küfürlü tezahüratların Avrupa’yı hedef alan uyarlamaları yapıldı. O Türk düşmanı Avrupa, Türkle-rin ne olduğunu görecekti. Tribünün sesi,

Batı’ya karşı cephe almıştı. Ama hedef, maçları kazanarak “Avrupalı” olmaktı. Demeçlerin, televizyon tartışmalarının, kahve muhabbetlerinin özünü “aslında Avrupalı olduğumuzu göstermek” kararlılığı oluşturuyordu. Tur atlayan takımların taraftarları, elenen takımların taraftarlarını “Biz Avrupalıyız, siz Türkiye’de oynayın” diye kızdırıyordu. Ve Trabzonspor teknik direktörü Şenol Güneş, “Rakibiniz Aston Villa’nın teknik direktörü sizin bir Asya takımı olduğunuzu söyledi” **aktarmasına şu cevabı veriyordu: “Biz Aston Villa’yla oynadıktan sonra göreceğiz aslında hangimiz AvrupalIymışız hangimiz Asyalıymışız.”**

Trabzonspor Aston Villa’yı eledi, Trabzon kenti hâlâ Asya kıtasında kalmakla birlikte, Güneş’in sözlerinde ifadesini bulan mantığa göre, Trabzonspor Avrupalı oldu, Aston Villa ise Asyalı. Çünkü Trabzonspor’un ülkesinde, kazanana Avrupalı, kaybedene Asyalı deniyordu. İyi günde Batılılık hissi egemen oluyordu, kötü günde Doğululuk hissi. Her kriz döneminde yükselen Avrupa-Batı düşmanlığı da bunun sonucuydu galiba. Bir yandan da, Türkiye’nin Doğu-Batı sentezine ulaştığı ya da ulaşmak üzere olduğu söyleniyordu. Duruma göre iki taraftan birini aşağılayarak nasıl senteze varılabiliyorsa...

Aslında bir dönem, sentezin, “kazananlar” üzerinden yakalandığı sanıldı; başta haftalık dergiler olmak üzere, medyada bol bol “Euro-Türkler”den bahsedildi. Bunlar Türk olmaktan gurur duyan, Batı standartlarında donanıma sahip genç insanlardı. İnce zevkleri vardı, iyi yetimiş ve iyi eğitim görmüşlerdi, “global” düşünceyi özümsemişlerdi. '‘İdeal Türk”te aranması gereken her şey, tabii ki önce Avrupalılık ya da Batılılık, Euro-Türkler'in hayatlarında, ruhlarında, tiplerinde vardı: “Yeni Türk’lüğün veya‘Euro Türk’lüğün millî kahraman figürü gençliktir- bilhassa şehirli üst ve orta sınıf gençliğidir... Modern kültürle Batı'da-ki kadar -hatta onlardan daha canlı ve yaratıcı bir şekilde-bütünleştiğine dikkat çekilen şehirli gençliğin fizikî görünümü de ‘yeni Türk’lük adına iftihar vesilesidir.”[12] Yeni Türk'ün sentezi, öncelikle belli bir tüketim standardının maddi gücünü gerektiriyordu. “Elit” olmayanların zorlukla ulaşabileceği, Türkiye koşullarında pahalı bir eği-lim-öğretim altyapısı gerektiriyordu. Belli bir ideolojiyi, en azından hayata bakış açısını benimsemiş olmayı gerektiriyordu ve doğal özelliklere torna-tesviye

işlemleri ilavesiyle ortaya çıkan bir "tip" gerektiriyordu. Örneğin, kara kuru bir Türk işçisinin Euro-Türk olma şansı yoktu, herkese nasip olabilecek bir sentez değildi bu.

îşte bu noktada, "sentez"in bir ayağı da çöküyordu. "Türklük"leriyle gurur duydukları söylenen, Batı'ya karşı komplekssiz olma iddiasındaki Euro-Türkler ve onların medyadaki tanıtıcıları, yalnızca doğal-fiziksel özellikleri nedeniyle bile bazı Türklerle gurur duymuyorlardı, hatta tam tersine, malum esmerler-kara kafalar örneğinde olduğu gibi, onlardan utanıyorlardı. Ve kimilerine göre, bu bir kompleks değildi...

Ama kendilerinden utanılanlar da, zaman zaman tepkilerini siyasi-toplumsal nehirlere kanalize etmekle birlikte, Euro-Türkler'e benzeme çabasındaydılar. Daha doğrusu, içine giremedikleri o "modern" hayatın benzerlerini kendi alanlarında kurmak istiyorlardı. Euro-Türkler'in pahalı giyim tarzlarını işporta mallarıyla taklit etmeye çalışarak, müzikal tercihlerine yeni sesler ekleyerek, laf arasına birkaç İngilizce kelime katarak, paraya "onlar" gibi bakarak, gündelik ilişkilerine "modern" bir görüntü kazandırmaya uğraşarak. ..

Diğer taraf da, özellikle neo-liberal yorumcu ve köşe yazarlarının tavırlarında rahatça gözlemlenebilecek şekilde, lalımacun-çiğköftc düşmanlığından vazgeçmiş, hatta tadına çok önceden varılmış bu mutfak, ifade düzeyinde de "in'' olmuştu. Utanılmayanlar listesine girenlerden biri de Türkçe müzikti. Ama "taktik benzeşme" yine durumu kur-taramıyordu; bir tarafta Euro-Türkler ya da "Beyaz Türk-ler" vardı diğer tarafta "esmerler". Daha önce de alıntıladığımız gibi, esmerler belli yerlerde, örneğin Akmerkez'de istenmiyordu; Galleria'da esmerlerle beyazlar arasında gerilim yaşanıyordu ve lahmacun bile, esmerlerin giremediği yerlerde lezzetliydi.

Elbette ki beyazların önemlice bir bölümü, esmer kökenliydi. Michael Jackson gibi beyazlaşarak "yırtma" kanalı açıktı ve hâlâ birçok açıdan esmer olanlar da, önemli başarıları yine daha önce değindiğimiz "gürbüzlük" koşuluyla birleştirebildikleri zaman, takdir görebiliyorlardı: "(Dünya güreş şampiyonu Sabahattin Öztürk) çağdaş

ve güzel. Bıyıksız, iri, genç ve modern... Bizim Sabahattin'imiz Garp'-tan daha yakışıklı, daha modern, daha çağdaş."[13]

İriliği, gençliği ve bıyıksızlığı* çağdaşlık ölçütleri içinde ele alan "beyaz" yaklaşım, "modern" sözcüğünün ve "modernlik" kavramının altını ısrarla çiziyordu. İslam! kesimin "popüler" yazarlarından Emine Şenlikoğlu da, bir söyleşide, müslüman kızların türbanı çarşafa tercih edeceklerini söylüyordu, çünkü türban "modern"di... Arabeskin poplaşan kanadından genç ve bıyıklı yıldız Mahsun Kırmızıgül ise "Ben de Doğulu olduğum için kıroyum. Hem ele kıro-nun kralıyım" diyor ve ekliyordu: "Ama modern loro-yum" ...[14]

Modernleşme çabası, pop çağı kültürünün ve benzeşme sürecinin kanatlardaki motorlarından biriydi zaten. Bu çaba, kimi zaman, Batı'dan daha modern olma gibi iddialı bir tavıra, "Asıl Avrupalı biziz" söylemine kadar uzanabiliyor; kriz dönemlerindeki Doğululuk hissiyatının ve Avrupa-Batı düşmanlığının ardından, dolduruşa bulanmış bir geçiş edebiyatı olarak bu mantık dile getiriliyordu. Ne derece an-lamh bir örnek oluşturduğu tartışılır ya; arkasında Türk bayraklı bir dans grubuyla klip çektiren eski Türk Sanat Müziği şarkıcısı yeni pop şarkıcısı İpek Erdem, bir televizyon programında "Aslında dünyanın en güçlü ve en modern ülkesi biziz" demişti. "Ama diğer ülkeler bunu kabul etmiyor."

İşte o diğer ülkelere kızıldıkça, bir yandan modernleşmeye ve Batılılaşmaya çalışılır, bir yandan Doğululuğa ve yerelliğe sığınılırken; üstelik sentez sözleri de havada kalır hatta ekstra gerginliklere yol açarken, milliyetçilik rüzgarı hızını artırdıkça artırıyordu. Hep Türkiye'nin kötülüğünü isteyen diğer ülkelere, beyazıyla esmeriyle birçok Türk zaman zaman o ülkelerdeki hayatı "idealize" etse de, Türk'ün gücünü gösterme zamanı gelmişti. Gerekirse onlardan çok farklı olarak ama galiba daha iyisi, onlardan daha "onlar gibi" olarak...

Tabii ki "bölünme" korkusu da etken oldu, Çetin Al-tan'ın deyimiyle Türk'ün Türk'e Türklük propagandası görülmemiş boyutlara ulaştı. Pop çağı kültürü, Ziya Gö-kalp'in "Türk milletindenim, İslam

ümmetindenim, Garp medeniyetindenim" şiarının çorba malzemesine dönüştüğü bir ocak üstü faaliyeti olarak yerleşiyordu artık. Böyle bir kültürün milliyetçiliği de "pop" bir milliyetçilik halinde sahneye çıkacaktı tabii ki. Televizyon kanallarındaki klip programlarına faksla Türk bayrakları geçiliyor ve çoğu sunucu da, yıllardır bayrak görınemişcesine heyecanlı bir "havada" kısa nutuklar çekiyordu. "Evet, işte bayrağımız geliyor, Türk bayrağını görüyoruz, bayrağımızı çok seviyoruz, sizi çok seviyoruz ve şimdi de Hakan Peker'i dinliyoruz" gibi anonslar duyuluyordu... Bu ortamda ay-yıldızlı kolyeler moda olacak ve bazı gazeteler -tabii ki- çekilişsiz kurasız ay-yıldızlı kolye dağıtacaklardı. Otoparklarda, sahiplerine sorulmadan, arabaların plakalarına Türk bayrağı çıkartmaları yapıştırılıyordu. "Boyun ve yanaklarına bayrağımızı simgeleyen ay-yıldızlı metal dövme yaptıran ve kolye takan sanatçılarımız, böylece yeni bir modanın öncülüğünü de üstlenmiş" oluyorlardı;[15] Harika Avcı da kendisini sonradan ay-yıldız takmakla suçlayanları "İlk takan asıl benim"[16] diye cevaplıyordu. Bu modanın ötesinde ve üzerinde, genel milliyetçilik söylemi de iyi prim yapmaya başlamıştı.

Ne var ki, milliyetçilik söylemi farklı kulvarlarda ilerliyordu. "Liberal'yeni-milliyetçilik', Türkçü radikal milliyetçilik, İslamcılıktaki milliyetçilik, resmi milliyetçilik ve Kemalist ulusçuluk",[17] hepsi aynı düzeyde popüler olmamakla birlikte, aynı dönemde "pop"laşıyorlar, zaman zaman aynı sembolleri kullanıyorlar ancak birleştiremiyorlardı. Kavramsal düzeyde yapılmış bu kulvarlar ayrımının toplumsal düzeyde yarattığı "melez diller"[18] de hesaba katıldığında, oldukçauzun bir milliyetçilik çeşitleri listesi vardı Türkiye'nin önünde. Birleştirici, uzlaştırıcı olmak ya ela asgari müşterek yaratmak bir yana, milliyetçilik çeşitleri, giderek sivrilerek çatıştırıcı niteliğe de bürünebiliyorlardı. Avrupa Topluluğu tartışmaları; gerçek dostlarımızın Avrupa'da mı, Amerika'da mı, Ortadoğu'da mı, Türk cumhuriyetlerinde mi bulunduğu tartışmaları merkezdeki kültürün farklı milliyetçileri arasında gerilim yaratabiliyordu.

Zaten her şey gerilim yaratıyordu artık. Peki, insanlar rahatlamak için ne yapabilirlerdi? Çılgınlar gibi sevişebilir ya da çılgınlar gibi eğlenebilirlerdi... Evet, çılgınlık fetişizmi de merkezdeki kültürün, pop

çağının önemli malzemelerinden biri haline geldi. Çılgınlık, kolay ulaşılamayacak bir mertebeydi. Kimse onlar, bir yerlerde çok takdir edilen "çılgınlar" vardı ve bir sürü iş, onlara benzeyebilme çabasıyla yapılıyordu. Çılgınlar gibi ... "Ben çılgınım" demek megalomani belirtisiydi, "Çılgınsın seeen!" sözü ise iltifat...

Gerçekten ele hayat, kimi zaman, "insanlar çıldırmış" dedirtiyordu. Hakaret ya da kızdırma aracı olarak kullanılan "manyak" sözcüğünün tahtına iltifat aracı "çılgın" otururken, iki tarafa hizmet veren "kafayı yemek" deyimi de yaygınlaştıkça yaygınlaşıyordu... İşin doğrusu, "çılgınlar gibi" kalıbı, yerini hakkıyla dolduran bir kalıptı. Çünkü, -çılgınlığın matah bir şey olup olmadığı ayrı konu- çılgın adayları, "gibi" noktasını aşmakta zorlanıyorlardı. Aşmaya da pek niyetleri yoktu zaten: Çılgınlık fetişizmini yaratan değerlerin yanında muhafazakar değerler de menzil kazanırken, itaatkarlık hem gelenekten hem "pop"tan beslenirken, ancak küçük tatminler kontenjanından işlem gören, akıllı uslu ve itaatkar bir çılgın "gibi" rüzgarı esebilircli. Öyle de oldu. Pop çağının merkez kültüründe yalnızca çılgınlıkla itaatkarlık arasında değil, duygusallıkla hoyratlık, savaş söylemiyle barış söylemi, hoşgörüyle "affetmezlik" arasında da gidip gelindi.

Ve pop çağı kültürünün kimlik açgözlülüğünü iki olgu sarmalayabildi; merkezdeki kültürün malzeme kalabalığından olabildiğince çok çeşidi mutfaklarına taşıyabilen iki olgu çıktı: MHP-ülkücü hareket ve pop müzik...

MHP öylesine işlevli bir kimlik dağıtıyordu ki... Ülkücü kimliği, camiye ve kışlaya, ayrıca stada, konsere ve yatağa "serbest giriş" sağlıyordu. Gereğinde Dogu'ya gereğinde Batı'ya çevrilebiliyor; hoşgörü edebiyatında rakip tanımazken şiddet duygularının tatminine de imkan sağlıyordu.

Hem de ortalığın ait olunacak bir yer arayan gençlerle kaynadığı yıllarda.

MHP, "Türk" çocuklarına, önceden ait oldukları hemen her şeyi kabullenerek, hatta teşvik ederek çağrıda bulunuyordu. Ülkücü kimliği

bir “üst aidiyet” şemsiyesi olacaktı. Fenerli, Galatasaraylı, Beşiktaşlı, popçu, Ferdici, Müslüın-cü, cuma namazlarım kaçırmayan, oruç bile tutmayan, çırak, öğrenci, gecekondu garibanı, lumpen, Bağdat Caddesi fırlaması... “Milliyetçi” olmak koşuluyla, her Türk’e kapı açıktı. Epeyi de Türk girdi kapıdan.

Kürt hareketine bir tepki olarak milliyetçilik yükseliyordu, pop çağı kültürü yaygınlaşıyordu, o kültürün gençleri adı konmuş bir kimlik arıyorlardı ve MHP, siyasî merkez boşalırken, hem merkeze yanaşarak eski kötü imajını silmeye çalışıyor hem de merkezin dışında, sosyolojik anlama yüklenerek siyaset yapmayı deniyordu. Ortam, o eski kötü imajın silinmesine, MHP’nin ürkütücülükten sıyrılmasına müsaitti.

Tavırsızlığa açıkgörüşlülük, ilkesizliğe hoşgörü denen, her “Değiştim!” ilanı verene “değişim ruhu”yla sahip çıkılan bir ortamdı bu. Milliyetçilik adına, “devlete sahip çıkma” adına onca kan dökmüş, bunun hesabını ela gereğince vermemiş bir harekete, başta “lider” olmak üzere, el uzatılabilirdi böyle bir ortamda. Hele dönem milliyetçiliğin prim yaptığı, “hasılat” getirdiği bir dönemse...

Medya birdenbire Türkeş'in değerini keşfetti. Elbette ki Türkeş’le yapılmış uzun bir söyleşi gazetecilik açısından değerlendirmeye değer bir şeydi ama “Türkeş’in Anıları”, gazetecilik başarısının ötesine geçen bir ambalajda, sevecen, sorumlu, dürüst ve temiz bir devlet adamının “ders” niteliğindeki konuşmaları havasında pazarlandı. Tüı ki-ye'nin, zor bir dönemi “Türkeş gibi sorumlu bir milliyetçi liderle yaşadığı için şanslı” olduğu yazıldı: “Yaşamayı ölmekten daha önemli, daha güzel bir gaye haline getiren bambaşka bir lider.”[11] Sonra Hıncal Uluç açıkladı: Türkiye'de Nazını Hikmet'in şiirlerini en iyi kimin okuduğunu biliyor muydunuz? Kucağında büyüdüğü “Aslan Amca”, yani Alparslan Türkeş... (Aslan Amca, kısa bir süre sonra, MHP Kongresi’nde “Dört nala gelip uzak Asya'dan...” diye bir Nazım şiiri patlatacaktı ki, hem şiiri mahvedecekti, hem kucağında büyüyen “Asi General”i -öyle dermiş- tekzip edecekti, hem de Nazını'ı mezarında şairliğine pişman edecekti.) Hoşgörülü, her türlü fikre açık, icabında “komünistleri” bile seven, duygusal, sorumlu, “bambaşka” bir lider portresi çizilip altına da Türkeş'in adı yazılıyordu. *Ortadoğu* gazetesinde,. *Yeni Düşünce* dergisinde filan değil, Scı-bah’ta, *Hürriyet'te*...

Öteden beri, ülküdaşlar dışındaki insanlara hep ürkütücü, korkutucu gelmiş olan Türkeş de böylece temize çıkarıldıktan sonra MHP'nin önü açıktı artık. Ama işin doğrusu, Türkeş'in medyada silinip, parlatılıp cilalanması bir ara aşamaydı. Ülkücü hareket, kendi araçları ve kendi stratejisiyle, önünü epeyice açmıştı.

Üstelik, hareket dışında kalanların, özellikle de bazı aydınların geç farkettikleri bir durumdu bu. Önceleri, ülkücü egemenliğinin Fenerbahçe tribünleriyle sınırlı kalan dar bir menzil edindiği zannedildi. Ne var ki, ülkücüler aynı dönemde tüm tribünlere sızmışlardı. Bu durum tespit edildiğinde işin futbola özgü bir boyutta olduğu düşünüldü. Oysa o sırada, Ferdi Tayfur'un Gülhane konserinden birahane masalarına bir sürü yerde "bozkurtlar" kendilerini gösteriyorlardı. Demek ki gecekondu mahalleleri ve lumpenler temelinde gelişen bir şeydi bu. Ama, İstanbul örneğinden gidersek, artık Bağdat Caddesi, Teşvikiye gibi lüks muhitlerin de köşebaşlarında ülkücülere rastlanmaya başlamıştı. ..

Zaten hareketin esprilerinden biri buydu. Beyazlara da esmerlere de, müreffeh aile çocuklarına da garibanlara da, herkes kendi "yerinde" kalmakla birlikte, aynı kimliği verebilmek. Lüks -semtlerdeki gençlere "delikanlılık" hissini daha derinden yaşatabilmek, garibanlara yukarıdakilerle paylaştıkları bir şey sağlayabilmek. Böylece, her "sınıf'ın muhitinde giderek büyüyen "çeteleşme" potansiyelini kullanabilmek... Daha bir "kendi halinde takılmak" isteyenler ve milliyetçilik söylemi kadar eşitçilik söylemine de talep gösterenler Ecevit'i Türkeş'e tercih ediyor, bu tercih çoğunlukla "garibanlar" kesiminden geliyordu. 70'lerin "Bay Ece-vit ve yandaşları..." nutuklarına yetişemeyip, Başbuğ'larını Ecevit'le diyalog aradığı dönemde tanıyan ülkücü gençlerin de Ecevit'e genel bir sempatileri oluyordu. Ama Ecevit, bir lider olarak "kesmiyordu'', çünkü diğer tarafta Çete ru-hu"nun ve "her yol"a serbest giriş kartlarının cazibesiyle açılan bir kapı vardı.

Anlayış bu olunca ve yelpaze böylesine geniş tutulunca işler kendiliğinden kolaylaşıyor, pop çağı kültürünün bir sürü unsuru ülkücü harekette birleşivordu. Milliyetçilik, çekirdekteki unsurdu zaten. Ama MHP'nin milliyetçiliği, stadlardan sokaklardaki futbol konvoylarına, asker uğurlama

törenlerinden konserlere, aktif, tantanalı, çoğu zaman da eğlenceli biçimlerde dışa vurulan bir milliyetçilik halini almıştı. Cazipti...

Muhsin Yazıcıoğlu ve arkadaşlarının partiden ayrılarak BBP’yi kurmalarıyla birlikte, MHP’nin İslâm perspektifi de pop çağı kültürüne uyum sağlama yolunda epeyi rahatladı. Dini tatmin sağlayacak ve İslami kimlik verecek kadar İslam’a yakın, pop çağının tüm nimetlerinden yararlanabilecek kadar İslam'a mesafeli bir konuma yerleşebilirdi artık ülkücülerin büyük bölümü: “Kuşadası'nda Bizim Ornk eler-**gisine ‘takılan’ ve toplu eğlencelere bozkurt işaretiyle katılan bir ülkücü gençlik topluluğu hakkındaki röportajı ele alalım. Barlarda kadın turistleri cezbetme ‘hizmetinde' çalışan bu gençler -aralarında bıyıksız, ince yüzlü, açık renk tenli, ‘stilli’ giyimliler çokça-, 'milli hislerini’ çok sayıda yabancı kadınla beraber olmakla -kimisi örneğin sevişirken ezan okunduğunda ‘saygısızlık' eden kadını ‘pataklamakla’, veya düşük işlerde çalışan Kürt çocuklarım aşağılamakla tatmin ediyorlar. Bu tablo, liberal yeni-milliyetçiliğin ‘yaşama zevki’ni ve hayattan tad almayı vurgulayan narsist üslubunun, sahil şehri ‘fırlamalığıyla’ ve ülkücü ‘cete’ geleneğiyle bağdaşmasını örnekliyor. Kuşkusuz liberal milliyetçilik söyleminin ‘gusto’ anlayışına da ülkücü milliyetçiliğin ahlakçılığına da uymayacak kadar lumpence ama mümkün, üstelik istisnai de değil.**”[19] **Seviştiği turist kadını İslami değerler adına, ezana saygı adına dövebilen, tatil merkezlerinin barlarına “modern” kıyafetlerle takılırken Kürt çocuklarını aşağılayabilen bir çete milliyetçiliği... Dini kimlik var, cinsel faaliyet var, modernlik var, Batılı yaşam biçimi var, çete ruhu var, milliyetçilik zaten var; bireysel altyapı, milliyetçilik ve canlanan “Turan” düşleri üzerinden Doğululuk var, futbol var, pop müzik var, arabesk müzik var, heavy metal hatta kendi iddialarınca “rock” var,* tantana-eğlence var... Bu kadar imkanı aynı anda sunabilen üstelik listedeki her maddeye de ayrı bir misyon, ayrı bir ruh yükleyebilen başka bir hareket yoktu...**

Hem o hareket, yargısız infazların tezahürat milisliğini üstlense de, Kurultay'da Nazım’ın şiirini alkışlayabiliyor, hatta yerel seçimler öncesinde Grup Yorum’un “Dağlara Gel” bestesinden seçim şarkısı çıkarmayı bile deneyebiliyordu. Yani, çağın söylemine uygun biçimde, hoşgörüden, barıştan, bazı şeyleri aşmaktan söz etme imkanı da

sunuyordu. Bir de Türkeş ağzından "Gerekirse kan dökeriz" gibi laflar kaçırmasa, ülkücüler okullarda kan dökmeye başlamasa, ülkücü yayınlarda açık ırkçılık yapılmasa...

Ülkücü hareket, devlete, kanunlara, örfve adetlere itaatkâr olma geleneğini sürdürüyordu. Ve Türkeş, MHP Çankaya İlçe Kongresi'ncle "Biz kendilerini düşünmeyen deliler topluluğuyuz" diyordu. Çılgınlık-itaatkârlık dengesine kadar, çağın kültürünü tüm ayrıntılarıyla özümsemişti MHP Bu, çok büyük bir örgütlenme potansiyeli demekti. Refah'ın "uyarlama" yöntemiyle kullanmaya çalıştığı tüm kültür parçalarını "doğrudan" kullanan ve Refah'ın ayrı ayrı barındırdığı unsurlara, parti-ocak şemsiyesi altında, birlik-telermiş "gibi" bir ruh aşılayan ülkücü hareket, bu potansiyeli kullanabildiğince kullandı. Genişledikçe genişledi.

Ama, her şeye rağmen, birçok insanın hafızasında ya da birçok gence anne-babadan aktarılan anılarda MHP ve ülkücü hareket hâlâ temizlenemediği için; ülkücüler çete psikolojisine girdikleri zaman kendi sempatizanlarının gözünde bile ürkütücü olabildikleri için... Bazı mahallelerde Refah daha iyi "iş" yaptığı için, ülkücü hareket merkezdeki kültürün bazı kompartmanlarına hafiften "banal" geldiği için ... "Şimdilik", potansiyelin tamamı kullanılamıyor. Ama kullanılabilen kadarı da ülkücü hareketi pop çağının güç merkezlerinden biri haline getirmeye yetiyor. Bundan sonrası ise hareketin performansına, milliyetçilik dalgasının seyrine ve pop çağının evrilme yönüne bağlı.

Pop çağının evrilme yönü bir şeyi daha etkileyecek: Merkezdeki pop çağı kültürünü sarmalayabilen diğer olguyu, pop müziği... (*)

Aslında Türkiye, "pop" müziğin, biraz farklı biçimlerle de olsa, büyük ilgi gördüğü dönemleri daha önce de yaşamıştı. Aranjmanlar, 60'larn 45'lik pazarında önemli paya sahipti. Ardından kimisi Batı'ya kimisi Anadolu'ya dönük gruplar ortaya çıkacak ve solistler de gruplar da konserlerinde izdihamlarla karşılaşacaklardı. 70'lerde ise, bir aralık, bugünün pop şarkılarından daha kaliteli olmayan şarkılar saracaktı ortalığı. Kenan'dan "Çilli bom bom bom", Gök-ben'den "Şiribim şiribom", Anne Marie David'den "Neşeli gençleriz biz, çibi dibi dip çibi

dibi dip", Füsun Önal'dan "Ah nerede vah nerede", Seyyal Taner'den önce "Son verdim kalbimin işine" ardından "Kalbimi affettim" şarkılarının dinlendiği yıllar... Yani ne pop müziğin "popüler" olması yeni bir şey ne de rastgele şarkıların "hit" olması.

Ama yeni olan bir şey var: Pop müziğin bir kültüre, bir kimliğe denk düşmesi...

Koşullar, bir müzik türünün patlamasını, seri üretim temposuyla şarkı ve şarkıcı üretilmesini zorunlu kılıyordu. Çünkü artık özel televizyonlar ve özel radyolar vardı. Kesin olmayan rakamlara göre, Türkiye'deki özel radyo sayısı bir ara ikibine yaklaşmıştı ve radyoların çoğunluğu yirmi-dört saat müzik yayını yapıyordu. Televizyonlardaki mü-zik-eğlence programlar, klip programları ve yalnızca klip yayımlayan televizyon kanalları da hesaba katıldığında ortaya çıkan tablo müthişti: Türkiye'de her gün binlerce saatlik müzik yayını vardı. Bu, en dayanıklı şarkıları bile kısa sürede eskitecek bir tempo demekti. Piyasa, durmadan şarkı içip şarkıcı yiyen, açlığını da hiçbir zaman bastıramayan

(:[i]0 "Popüler müzik" anlamında değil,.90'ların Türkiye'sinde belli bir müzik formuna verilen ad olarak ‘'pop müzik" ...

bir canavara dönüşmüştü. Birkaç albüm, birkaç şarkıcı filan dişinin kovuğuna gitmiyordu canavarın. Öyle bir üretim tezgahı kurulmalıydı ki, az hammaddeyle çok mal üretebilsin ve canavarın tabağını hiçbir zaman boş bırakmasın. Mal çeşitleri arasında bu tezgaha gidebilecek iki aday vardı, arabesk ve pop müzik. ikisine de yüklenildi, bu arada arabesk biraz poplaştı, pop müzik ise dönemin merkezi kültürüne uygun bir biçim aldı. Başka ritmlerin, başka temaların "pop"u çıkabilirdi ortaya; bu pop çıktı. Malum kültürel iklim böylesini gerektiriyordu çünkü. ,

"Muazzam bir milli ozmoz yaşanıyor. Türkiye kıpır kıpır. Müziği ise daha kıpır kıpır. Bütün bunlar bana büyük bir heyecan veriyor. "[20] Pop müziğe öncelikle medyanın liberal kanadı sahip çıktı. Ertuğrul Özkök, Hadi Uluengiıı, Ufuk Güldernir, Fatih Çekirge gibi medya starları bu müziği yeni Türkiye'nin sesi olarak, büyük değişimin ışıltılı bir göstergesi olarak heyecanla selamladılar: "Ve sonuçta Kaya-han'ıyla, Fatih Erkoç'uyla,

Emel'iyle, Harun Kolçak'ı ve daha onlarcasıyla yepyeni bir Türk popu yaratılmıştır. Bu müzik, siyasi parti kongrelerindeki değişim rüzgarının ritmini yaratmıştır. Ve son olarak DYP Kongresi'nde bu müthiş ritm vardır. Çiller'i getiren güç işte bu ritmdir. Yılmaz'ı da öyle... "[21]

Genç pop şarkıcılarına her fırsatta sevgilerini ve hayran-lıkbrını sunan köşe yazarlarının, televizyon yorumcularının arasında "bayıla bayıla dinliyorum" dedikleri şarkıların sözlerini yanlış yazanlar vardı. Örneğin, hem yenileri hem eskileri övmeye niyetlenirken, "Birden Ajda'nın şarkısına dönüyorum. Hayatımın bütün şarkılarında beni en çok etkileyen o satırlar bilmem kaçıncı defa dudaklarımdan dö**külüyor" deyip, Sezen Aksu'nun bir şarkısının sözlerini, üstelik de yanlış biçimde yazanlara rastlanıyordu.[15].Pop çağı değerleri arasında, içtenliğe pek yer yoktu.**

Maksat üzüm yemek değildi zaten, bağın tapusunu tescil ettirmekti. Yine Birinci ve İkinci Cumhuriyet demeyelim de, eski dönem ve yeni dönem diyelim; nasıl eski dönemin resmi ideolojisi özelleştirilmiş ama kamuya açılmadan yeni bir "hakim ideoloji"yle ikame edilmeye çalışılmışsa, nasıl yeni bir resmi tarih yazılmışsa, Özal yeni kurtarıcı-kahra-man ilan edilmişse... Eski dönemin İdil Biret gibi, Suna Kan gibi klasik müzikçi harika çocuklarının yerine, yeni ideolojinin harika çocukları olarak genç pop starlarını, Tarkan'ları, Burak Kut'ları atamak istiyordu birileri. Bol miktarda politik çağrışımla, değişim edebiyatıyla süslenmiş pop müzik yorumları bunun için yapılıyordu.

Pop starları, gerçekten de 8O'lerden bugüne uzanan değişim sürecinden bol bol nasiplenmişlerdi. Harika çocuk payesine erişmek için de çok şey verebilirlerdi. Ama kendileri için hazırlanmış böyle bir kimliği tam olarak algılamaya yatkın değildiler. Dahası, büyük çoğunlukla, neo-liberal destekçilerinden "biraz" farklıydılar; pop çağı kültürünün klasik Atatürkçü çizgi kadrosundandılar.

Burak Kut'un en çok tanışmak istediği insan Atatürk'tü.[16] Atatürk rozetinin öncülerinden Kenan Doğulu "Bizler Atatürk çocuklarıyız. Bunu tüm hareketlerimizle, düşüncelerimizle belli etmemiz gerekir" diyordu.1[7] **Anıtkabir'i onsekizinci kez ziyaret etmeye hazırlanan Seden Gürel, "en büyük tutkusunun Atatürk olduğunu" söylüyordu.^**

Aynı zamanda tabii ki dindar, laik ve koyu milliyetçiydi pop starlarının büyük bölümü. Atatürk rozetinden önce, ay-yıldızlı kolye modasının hakim olduğu dönemde, Yonca Evcimik, Kenan Doğulu, Tarkan gibi popçular modanın öncüleri arasmda yer almışlardı. Pop starları, televizyon programlarında bir fırsatını bulup milliyetçi olduklarını söylemeye çalışıyorlardı. Ercan Saatçi ve Ufuk Yıldırım "Ne Mutlu Türküm Diyene" şarkısıyla ortalığı inletiyordu. Mustafa Sandal, Taksim Meydanı'ndaki. 29 Ekim kutlamalarında kalabalığa soruyordu: "En büyük Türkiye, okey?" Radyodaki. programlarında Türkçe pop şarkılarını "tamamen nasyonalist hislerle" çaldığını söyleyen ve "Power'daki milliyetçi" olarak tanıtılan bir "dj"in en büyük hayali ise bundan sonraki hayatında Amerikalı doğmaktı.[22] Doğulu, Batılı, Batıcı, milliyetçi ve modern merkez kültürünün pop müziğe yansıyan milliyetçiliği böyle olacaktı elbette. Zaten yeni pop müziğin asıl yakıtı da bu karambolden geliyordu.

Arabesk de bir döneme adını koymuştu, arabesk şarkıcıları için de deli divane olunuyordu. Aslında hâlâ olunuyor, hatta arabesk 90'ların ortalarında bile pop müzikten daha "popüler" belki. Ama arabesk dinlemek pek öyle bir öğün-me aracı, gurur vesilesi olmamıştı. Oysa pop müzik dinlemekle öğünülüyor, gurur duyuluyor. Bu, arabesk istikametinden gelen kitle için de böyle, Türkçe müziğe "inen" daha küçük kitle için de böyle.

Pop müzik, arabesk istikametinden gelen kitle için kente uyum sağlama ve modernleşme aracı oldu. Yıllar öncesinin gecekondu mahalleleri artık metropol alanının yüksek binalı yerleşim merkezlerine dönüşmüştü. Buralarda yaşayanlar kendilerini "kentli" hissetmeye başlamışlardı. Ancak sıkı bir ekonomik çıkış yapamayanlar bu kimliği henüz onaylatamamışlardı. Arabeskin SO'den sonraki dinamik ve değişken çizgisine gaz verenler de bu insanlardı zaten. O zamanlar, değişen hayatlarının müziklerine de yansımasını istiyorlardı. Taverna müziğinin elektronik klavye sesi onlar için bir geçiş müziği olmuştu ve 90'larda, "kent değerleri" savunucularına "Biz de sizden farklı değiliz" diyebilmelerini sağlayacak yeni bir ritme, yeni bir sese talep gösteriyorlardı.

Nisbeten yeni ama sakinleri kente iyi-kötü ısınmış mahalleler de benzer bir talep içindeydiler. Çünkü Türkiye'nin değişim hızı arttığı için, onların değişimleri de kente kendilerinden önce göçenlere göre daha hızlı bir seyir izlemişti. Ve her iki taraf da, siyasî tercihleri, dinle ilişkileri ne olursa olsun, modernleşmişlerdi. Daha doğrusu, modern bir kimlik peşindeydiler. Yeni tüketim biçimleriyle, yeni vitrinlerle ve yeni bir müzikle, ekmek kavgasına paralel giden "kimlik kavgası"nı da kazanmak istiyorlardı. Bu dinle ilişkilerine göre farklılık arzeden bir şeydi ya, artık uzaktan baktıkları sevdalıların yerini çıktıkları, hatta yattıkları kız-lar-erkekler almaya başlamıştı. Kolsuz anorakları, televizyonda gördükleri cinsten siperli kasketleri, spor ayakkabıları vardı. Mahallelerinde bulunmasa bile, yakınlarda bir yerlerde Mc Donald's vardı, pub'lar, cafe'ler vardı. Kendi değerleri ya da ailelerinin sarıldığı değerler oralara "takılmalarına" izin vermeyebilirdi ama yine de oraların sesini paylaşmak istiyorlardı. "Modern" hayatın en pratik ses kanalı ise, malum, müzikti.

Bu öyle bir müzik olmalıydı ki köklerine uyacak, altyapılarıyla çelişmeyecek ve yeni muhafazakar değerlerle çatışmayacak kadar yerel, Doğulu bir ses versin. Ama modern hayatın, modernleşme çabasının özlemlerini tatmin edecek kadar; duvarların içindeki dar dünya, "asıl hayat" kendi sokaklarına taşınmışcasına bir his yaratacak kadar ve "Biz de

Avrupalıyız, Amerikalılardan da farkımız yok" dedirtebilecek kadar "yabancı", Batılı bir ses versin.

Elbette ki iMÇ'deki yapımcılar sosyal bilimci danışmanlarının hazırladığı raporları değerlendirip "Arkadaşlar, modernleşmeyle yerelliği ve muhafazakar değerleri birleştirecek bir müziğe yatırım yapmamız gerekiyor" demediler. Ama hayata karşı çok hassas, toplumsal değişim karşısında çok esnek olan müzik, kendiliğinden o sesi verdi.

Nasıl arabesk yıllar boyunca kimileri için kabullenmesi zor bir esneklikle hayatı kucaklamışsa, aynen öyle... Kaldı ki, arabesk o esnekliği sürdürüyor, Emrah doğrudan popa yönelirken İbrahim Tatlıses ve Ferdi Tayfur gibi "klasikçi-ler" de arabeski poplaştırararak yeni kasetleriyle yeniden doğuyorlardı. Arabesk, makyajlı haliyle, popun dinamiğini de yaratan en

eski dinleyicilerine halâ seslenebiliyor, diğer yandan da kentlerin “yeterince modernleşmemiş” dış kuşak mahallelerinin sesi olma özelliğini sürdürüyordu. Aslında o “en dıştaki” mahallelerde yaşayanlar da pop müzik dinliyorlardı ama sesleri henüz arabesk aşamasındaydı. Galiba bu nedenle, “değişmeyen” Müslüm Gürses onlar için rakipsiz en büyüktü ve iş rakama vurulduğunda arabesk popun gerisinde değil, hatta biraz önündeydi. Ne var ki, dönemin müziği, merkezdeki kalabalığın kimlik karambolüne denk düşen müzik, pop müzikti.

Üstelik, pop müziğin tüm dinleyicileri arabesk istikametinden gelmiyordu. Daha “kentli” olanlar, arabeskçilerin “Doğuştan garip mi doğdum”u söyledikleri dönemde doğuştan modern doğmuş olanlar, Türkiye’nin Batı piyasasına dönük vitrininde yer alanlar da, hem bilinçli hem bilinçsiz böyle bir müzik. böyle bir ses arıyorlardı. İnsanın kendi ülkesinden ve kendi halkından utanmaması gibi “doğal" oi-ması gereken bir duyguyu, yeni dönemin “de güne karşı ’ ideolojisiyle imajlarına eklemiş insanlardı bazıları. Onlara **“İşte biz de Türkçe müzik dinliyoruz ve utanmıyoruz” dedirtecek bir müzik gerekiyordu. Öyle bir müzik ki, bu mantığa malzeme sağlayacak kadar yerel olsun... Ama Ba-tı’nın büyük zincirleri artık Türkiye’de de faaliyet gösterdiğine göre, Batı’daki süpermarketlerde bulunan çeşitler Türkiye’de de bulunabildiğine, dünyanın her yerinde geçen kredi kartları Türkiye’de de geçtiğine göre, bununla da ideolojik olarak çok öğünüldüğüne göre... Öyle de bir müzik ki, “Bakın bizde de var” dedirtebilecek kadar Batılı olsun... Bu, talebin bilinçli yönüydü. Bilinçsiz yönü ise, merkezdeki kalabalığın malum benzeşme sürecinden gaz alıyordu.**

Müzik, büyük talep karşısında, o sesi kendiliğinden verdi işte. Aynı anda “piyasa” da devreye giriverdi ve görevini yaptı: Akışı kendi haline bırakmayıp, üretim planına göre yönlendirmek... Artık her hafta birkaç yeni kaset, tezgahlan taze çıkmış imajlarıyla birkaç yeni şarkıcı ve bir sürü yeni klip veriliyordu pazara. Buna da pop müzik patlaması deniyordu. İlk patlama döneminde, pop müzik şarkıcıları, tecrübeli vokalistlerden, “arkası sağlam” şarkıcı adaylarından seçiliyordu. Gerçi, tartışılmaz bir veri olarak, konservatuar kökenliler pop şarkıcıları içinde belli bir ağırlığı her zaman korudu ama hevesliler hangi kökenden gelirse gelsin, “seçme” mekanizması bir noktadan

sonra pek işlemez oldu. Piyasa, bir tarafından talep ve heves girip diğer tarafından şablona uygun kaset ve şarkıcı çıkan bir makinaya dönüşmüştü artık. Şablon, pop çağı kültürünün unsurlarına göre oyulmuş bir şablondu.

“Bu bir sentezdir. Avrupa müziği ve Türk motifleri... Dönüşüm Muhteşem Olacak parçamda örneğin, müzik gitarla başlar sonra arabesk yoruma kayar. Bu şekilde bir sentez yakalanmış oluyor.”2° Gerçekten de bu şekilde bir sentez

20 Hcy, 17 Ağustos 1994 yakalanmış oluyor muydu yani? Parçanın sonuna bir de Mozambik ritmi eklense “global sentez”e mi ulaşılacaktı? Kendisine arabeskçi denmesinden hoşlanmayan ve “tech-nobesk”çi bir pop müzik sanatçısı olduğunu söyleyen Kadir Tapucu’nun sentezi -tabii ki sentezse bu-, merkezdeki kültürün Doğu-Batı sentezi iddialarını çağrıştırıyordu. Ve çoğunlukla Tapucu’dan daha cevval oldukları söylenebilecek pop starlarının kasetlerinde, şablon gereği, benzer bir sentez anlayışına sıkça rastlanıyordu.

însaflı davranıp “alıntı” diyelim; alıntı yoluyla bol bol Batı ritmi ve melodisi aktarılıyordu Türkiye’deki pop pazarına. Yalnızca “Arizona Dream” filminin müziklerinden, “yerli malı” bestelermiş gibi, iki “hit” çıkmıştı örneğin. Elbette ki bunların yanında gerçekten Türkiye’de üretilmiş, Batılı pop ritmlerini anımsatan besteler de vardı, hatta onlar “az farkla” çoğunluktaydı. Batılı gibi giyinmeye, Batılı gibi davranmaya özen gösteren genç pop starları, zaman zaman birbirlerine “fazlaca benzeyen” bu şarkıları söylediklerinde, kimi dinleyiciler kendilerini iyice modern, iyice Batılı hissediyorlardı. İspanyol müziği, daha doğrusu fla-menko ezgileri de, hem Doğu'ya hem Batı’ya dokunacak sesler içeren, doğal halleriyle, pop prodüksiyonları için yine önemli bir alıntı kaynağı oluşturuyorlardı. Ve hiç ender rastlanmayan biçimde, “Karabiberim” örneğindeki gibi 60’ların Türk filmi müzikleriyle oyun havası ritmini karıştırmış bir şarkı, Türk Sanat Müziği bestelerinden “alıntılanmış” bir şarkı fırlayıveriyordu Batı ritmleriyle flamenko ezgilerinin arasından.

Bu yapı, merkezdeki kültürün “kimlik hissi” taleplerini bir ölçüde karşılamaya yetiyordu zaten. Ama asıl ağırlık, müzikten çoksözdeydi. Arabeskin kara sevdadan alıp “görüşme” noktasında bıraktığı temaları, değişen hayat ya da değişen özlemlerin doğrultusunda, çıkma ve hatta

yatma aşamasına taşıma misyonu pop müziğe kalmıştı. Pop müzik, kliplerin lojistik desteğiyle, “modern cinselliği” kucaklama misyonunu yerine getirmeye çalıştı. Fatih Erkoç’un şarkısındaki “Senin için cilveli diyorlar/ Diskodan bardan çıkmaz diyorlar” dedikodularına konu olan kız şarkılara girmişse, başka türlü de olamazdı zaten. “Geceler boyu sevişmelerimiz bitmesin” dendi, “Bandıra bandıra ye beni” dendi. Klip programları yataklı vagona döndü. Kimi zaman, Nazan Öncel’in “Dillere Düşeceğiz” şarkısındaki gibi, geleneksel sürünme edebiyatı bile yatağa dalabildi: “Tadım tuzum olacak/ Yatağıma gireceksin benim/ ille de sen yatacak/ Seni seni en çok seni/ Bir tek seni severim hani/ Kör olayım yar/ Sürünürüm yar/ Her daim yar/ Billahi...”[23]

Pop müzik tüketicilerinin bir kısmı cinselliği gönüllerince yaşarken ve -herhalde- çoğunluğu-, “yatağıma gireceksin” davetleri almak yerine “sürünürüm yar” kaderine mahkum kalırken, şarkı sözlerinin yarattığı hava içinde küçük tatminler yakalanabiliyordu. Hem romantik aşk gecelerinin sevişmeleri vardı pop şarkılarında hem de çağın hızına uygun seks geceleri. Yalnızca cinsellik düzeyinde değil, “ilişki” düzeyinde de çağı yakalayabilmişti bu müzik. Hem büyük aşklar, ağlatan ayrılıklar duyuluyordu popçuların ağzından hem de “Şansını zorlama/ Söyledim sana/ Uğurlar olsun” gibi, “Güle güle sana güle güle/ Güle güle yavrum güle güle” gibi, “Tak sepeti koluna...” gibi şarkılar...

Pop çağı kültürünün hemen hiçbir unsurunu sektirmeyen pop müzikte, elbette ki, çılgınlık teması da bol bol işlenecekti. Zaten hareketli şarkıların çoğu, bir “çılgın”ın hezeyanları teması üzerine kurulmuştu. Ve “Çılgınım” şarkısını, yeni pop starları içinde mevcut değerlere en saygılı, en efendi-uslu imaja sahip yorumcunun, Burak Kut'un söylemesi başlıbaşına bir göstergeydi. 90’1arın pop dalgası, özünde itaatkar bir çılgınlığın sesini verecekti tabii ki... Varolan “yeni”yi anlatıyor ve kucaklıyordu bu müzik ama daha söylenmemiş “yeni”yi söyleyemiyor, yeni bir şey önermiyor, “genç olma”nın hakkını veremiyordu.

Yalnızca cinsellik konusunda biraz ' cesarete rastlanabiliyor ama üretim ve pazarlamadaki cesaret, tartışma aşamasına taşınamıyor,

hatta Yonca Evcimik “Bandıra bandıra ye beni”de cinsel çağrışımlar bulanlara şaştığını söylüyordu. Pop müzikteki cinsellik, “büyükler”i de ikiye bölmüştü. Bir grup, pop şarkılarındaki argodan ve cinsellikten çocukları adına rahatsızlık duyduklarını ■ anlatırken, bazı büyükler de bu yeni şarkılara iyice sahip çıkıyorlardı. Pop müziğin tartışıldığı *Siyaset Meydanı’nda,* ikinci gruptan bir anne, genç şarkıcılara teşekkür etmişti. Çünkü onlar çocuklara aileyi ve bayrağı sevdirmişlerdi... Stüdyodaki şarkıcılar, orta yaşlı annenin sözlerini iltifat olarak kabul ettiler; annenin niyeti de buydu zaten. Aynı sözleri bir ilkokul öğretmeni bir öğrenci velisinden duyduğu zaman, bu tartışmasız bir iltifat sayılabilirdi. Ama “genç” olma iddiasındaki bir müzik, cinsellik ilavesiyle, ilkokul ders müfredatının manevî işlevine soyunmuşsa ya da böyle bir yorumu iltifat biçiminde algılıyorsa, ortada tartışmaya değer bir durum vardı galiba.

Bu yönüne ' pek fazla dokunulmasa da, pop müzik tartışmaya değer bulundu aslında. Hem olumsuz biçimde eleştirildi hem savunuldu. Pop müzikten hoşlanmayanlar lafı daha çok “şıkıdım şıkıdım” faslına getiriyorlardı ve biraz haksızlık ediyorlardı. Pop albümleri yalnızca o tür parçalardan, “A-1 ”lerden oluşmuyordu çünkü. Kendisine nasıl bir işlev biçerse biçsin, pop müzik, hayatın akışından doğmuş, “piyasa”nın elinde büyümüş yeni haliyle hayatın iki yüzünü yerleştiriyordu albümlere. Belki işin büyüsü de buradaydı.

Standart bir pop albümünün A yüzündeki ilk parça, yani piyasada “A-1” olarak adlandırılan şarkı mutlaka “şıkıdım” çizgisinde oluyordu. Nakarat bölümlerini “kafayı taktım”, “hayret bi şey”, “hadi yine iyisin” gibi tercihen argodan seçilmiş gündelik deyimlerin oluşturduğu, neşeli, eğlenceli, “çılgınca” parçalar... Bu, hayatın vitrinine, sokakların “Abi millet yaşıyor bel” dedirten haline denk düşüyordu. Ama yine A yüzünde, son derece duygusal, hüzünlü, endişeli, yalnızlığı ya da terkedilmişliği anlatan parçalar da. yer alıyordu ve A-1 lokomotifinin ardından, A yüzündeki duygusallığın “hit”leri de geçiyordu istasyondan. “Karabiberim”, “Benimle oynama”, “Bu kız beni görmeli”, “Bandıra bandıra”, “Oynatmaya az kaldı” hit oluyorsa “Ellerim bomboş”, “Gitme kal bu şehirde”, “Bebeğim”, “Yerine sevemem” de hit oluyordu. Pop çağının gizlenmeye çalışılsa da gizlene-

meyen ve hep birbirine benzeyen kırgınlıklarına, hüzünlerine denk düşüyordu bu parçalar. Söyleyecek fazla sözü, bir yerlere hapsettiği farklı sesi olmayan şarkıcıların albümlerinde A yüzüyle B yüzü aşağı yukarı aynı akışı izliyordu. Belki A yüzüne şansı daha yüksek görülen şarkılar konuyordu, o kadar... Ama bazı albümlerin B yüzünde, bir ya da iki parçalığına, A yüzünün hiç vaad etmediği kadar farklı bir sese, titiz bir arayışa da rastlanabiliyordu. Klipleri çekilmeyen şarkılardı bunlar. Hayatın hep "görüntü" dışında bırakılmış B yüzüne, piyasanın itip kaktığı özlemlere, yaratıcılığın süpürülmüş ya da ertelenmiş ufkuna denk düşen şarkılar... Pop rüzgarını yönlendiren de, hayatın bütününü yönlendiren de aynı piyasaydı ve pop müzik albümleri, A-l'in oynaklığından B yüzü sürprizlerine, 90'lardaki hayatın birkaç parçalık özeti gibiydi.

En başarılı "özetleme" çalışmasını yapan da, kim ne derse desin, Tarkan'dı. Pop çağı kültürünün açık büfesiyle pop müzik albümleri arasında en akıllı, en işlek servis hattını kuran Tarkan oldu. Bir takıp bir çıkardığı küpesiyle; giysileri, tavırları ve silik çizgiler üzerinden Boy George'a benzettiği fiziğiyle, tabii ki aynı zamanda müziğiyle, hayranlarına en yoğun Batılılık hissini yaşatan O'ydu. Özellikle konserlerine akın eden genç kızlar, İstanbul'da, Bur-sa'da, Mersin'de değil de Londra'da, Los Angeles'ta, New York'taymışcasına, uzaklara doğru ama mutlaka Batı'ya doğru uçup gidiyordu. Aynı Tarkan, kuşak arkadaşları içinde en yerel, en Doğulu sesleri verebilenlerden ele biriydi. Albümlerinde, "Gül döktüm yollarına" gibi, Türk Sanat Müziği motifleriyle örülmüş parçalara yer veriyor, konserlerinde işi Klasik Türk Musikisi icralarına kadar götürüyordu... Milliyetçiydi, ay-yıldızlı kolye modasının ön-cülerindendi; moda fazla yayılıp işin esprisi kaçınca kolyesini çıkaracak ama -tahminen- her an elinin altında bir yerlerde bulunduracak kadar akıllıydı. .. Ve cinselliğini hem açık hem ölçülü biçimde kullanacak kadar da uyanık... Bir genç kızın arkasından, çorabı kaçtığı için, "Kıl oldum , abi" diye bağırabilirdi Tarkan. "Bizde sevda kilo ile/ Tak sepeti koluna/ Herkes kendi yoluna" hoyratlığına vurabilir, "Oynama şıkıdım şıkıdım" sözleri eşliğinde şıkıdım şıkıclım oynayabilirdi. Ama yaralı bir sesle "Asla vaz-geçemem sende asla" derken gözleri dolabilir, "Sevenlerin değerlerini bilmeli/ İncitmemeli..." derken ağlatabilirdi. Tarkan, pop çağının aşkla sepet

havası, duygusallıkla hoyratlık, çılgınlıkla sükunet, hüzünle oynaklık arasında yaşadığı dalgalanmaları ustaca yakalamıştı. Yalnızca A yüzünün tantanası ve kırgınlığı değil, B yüzünün rock'a kadar uzanan ses denemeleri de vardı Tarkan’da. “Sende ne buluyorlar dersin?” sorusuna iki kelimeyle cevap vermişti

Tarkan: “Her şeyi. ”2[1] Gerçekten de pop çağında aranan her şeyi sunuyordu. Batı’yı, Doğu’yu, milliyetçiliği, cinselliği, dozu ayarlanmış bir çılgınlığı, asgari ücret düzeyinde özgürlük arayışını, duygusallığı, kolayca harcamayı, sarılmayı, sırt çevirmeyi... Bir de, atlanacak şey değil, gerçekten iyi bir yorumcu, iyi bir şarkıcıydı Tarkan. Meşhur “Çişim geldi” hadisesine çok takılmamalı; imajı son model bir spor arabanın şoför koltuğuna göre biçilmişti, Tarkan limuzinin arka koltuğunu seçti, onun için biraz gözden düştü. Ama, yine kim ne derse desin, pop müzik kalabalığının en yükseğe çıkabilen yıldızı Tarkan’dı...

Tarkan, “yetenekliler” listesinde yalnız değildi, doğal olarak. Onca genç şarkıcının arasından elbette ki iyi müzisyenler de çıkacaktı. Pop müziğe karşı en keskin biçimde cephe alanların bile “Ama beğendiklerim de var” diye başlayan kısa listeleri olabiliyordu. Zaten, pop çağı kültürüyle pop müzik dalgasının ortak şemsiyesini paylaşsalar da, o gencecik şarkıcıların tümünü “Amaan, popçular işte!” etiketli bir tek tip elbiseye sığdırmak haksızlıktı. Sertab Ere-ner’le Emre arasında, Ahmet’le Serdar Ortaç arasında, Oya-Bora ikilisiyle Ajlan-Mine ikilisi arasında mutlaka farklar vardı. Ama rüzgarıyla o farkları savurup götüren; gölgesiyle renkleri birbirinden ayırd edilemez hale getiren bir kültürel iklim ve bir piyasa da vardı ki... Pop müziğe 90’larda-ki biçimini veren de, pop müziği merkezdeki kültürün simgesi haline getiren de, pop şarkıcılarını zaman zaman geniş bir kategorinin ufak parçacıklarına dönüştüren de onlardı.

Yalnızca pop şarkıcılarını değil ki, hemen herkesi benzeştirdi o kültür. Ancak, tekrarın zararı yok, birleştiremedi ve hiçbir derde deva olamadı. Benzeştirici yönüyle bazı ge-

21 AJütüef, İlknur Kızıltoprak’m Tarkan’la söyleşisi, 16-22 Haziran 1994

rilimlerin çatışmaya dönüşmesini erteleyebildi belki; ama diğer yandan

öyle de bir “şiddet” yarattı ki, asıl “pop ilahı”, asıl “megastar” o şiddetti galiba.

Pop starlarının büyük bölümü yarına kalmayacak ama maalesef ve galiba, “megastar şiddet”, biraz dünden, daha çok “bugün”’den aldığı güçle çağın hızını yenebilecek. Merkezdeki kültürü birlikte oluşturdukları arkadaşları zamana boyun eğerken, o, tüm yakıcılığıyla dimdik ayakta kalacak. Bu nedenle, şiddetin yeri apayrı...

LİNÇ HUKUKU, "KAFADAN" ADALET VE "AYY İNANMIYORUUM!" ÇIĞLIKLARI

1

Oicmcydam’mn Sc", 1 Aralık 1993.

2

Sabah, 14 Şubat 1 994.

3

Emler Mermcrcı. Alt'/??, 30 Haziran 1993.

4

(i Mehmet Altan, Sahalı, 14 Haziran 1993. [1]

5

Güneri Cıvaoglu, Sabah, 10 Ekim 1993.

6

Ahmet Haınoğlu'yla söyleşi, Sahalı, 21 Eylül 1992

7

Gülay Pınarbaşı'yla söyleşi, Gün, 12 Mayıs 1993

8

Nazih Ayubi, “Arap Dünyasında Din ve Siyaset", Cep Kitapları, İstanbul, 1993, s:88

9

Bu konuda “derlitoplu” bilgi için. Maurice Duverger’nin “Siyaset Sosyolojisi” adlı

kitabı tavsiye edilebilir, çev: :;lirin Tekeli, Varlık Yayınları, İstanbul, 1975.

10

Özellikle Güneydoğuda yaşananlar düşünüldüğünde, “Daha kanlı ne olacak ki?” sorusu sorulabilir. Burada “patlama”dan kasıt, Türkiye geneline yayılan ve "suıcklilik” arzcclcn bir çatışma olasılığı. .. Yoksa, tabii ki "daha kanlı ne olacak?” ...

11

Can Kozanoglu, Cilalı /ma/ Devri, iletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s: H'J

12

Tanıl Bora. “Türkiye'de Milliyetçilik Söylemleri: Melez Bir Dilin Kalın ve Düzensiz Lügati”, Birikim, Kasım 1994.

13

Ertuğurul Özkök, Hürriyet, 29 Ağustos 1993,

(Bıyık konusundaki tipik “beyaz” yaklaşıma örnek olarak ikı yazı tavsiye edilebilir: Reha Muhtar, “Demir Lacly", Nokta, 25-31 Temmuz 1993 ve Leyla Umar.

“Kadın Vali Lale Aytaman ve ‘Bıyıklılar' ..Sabah, 19 Eylül 1993.

14

Giırı. 25 Ekim 1993.

15

So/ıalı. 8 Kısım 1993.

16

K Sulıa/ı. 17 Kasım llJCJ)

17

"fanıl Hora, a g.y

18

Tanı! Bora. a.g.y **136**

19

Tarnl Bora, a.g.y. (3l Ağustos 1994 tarihinde Hürrıyct'm S1ıow ekimle yayımlanan bir habere atfen)

Bu konuda, Leman dergisinin 15 Mart 199.'ı tarihli sayısında, "Okur Mektupları" köşesinde "Bakırköylü Rocker" imzasıyla yayımlanan mektuba millıyetçı-ulkücü metalcilerin verdiği cevapla başlayan ve haftalarca süren tartışma çok ilginçti . Hayat işte, 1990 yazında, Gülhane Parkı'ndaki bır metal konseri ülkücülerin sahneye saldırması yüzünden yarım kalmıştı. Gerçi, ülkücüler içinde metal ve benzen müziklere "kıl kapanlar" bugün de var mutlaka,

20

Ertuğrul Ozkök. Hûmyct, 13 Haziran 1994.

21

Fatih Çekirge, Scj/ıaJı, 20 Flazıran 19LJ3,

22

Dalga FM (Haftalık Radyo-Magazin Dergisi), Çağan Yüce'yle röportaj, 30 Ocak 1995.

23

Pop müzik “patlamalının erken dönemlerinde, piyasa belli bir ʷçevre”nin elindeydi. O dar çevrenin egemenliğini kırmaya teşebbüs eden ilk isimlerden biri olarak, Nazan Öncel'in hakkını teslim etmek gerekiyor.

"Pop şiddet" patlaması

Kadırgalı Kör Emin: *Galata gümrüğünde vazije-li iken, tensikata uğramış ve kendisini iyice hu hayata vermiştir. Beyoğlu muhitinde nam salan Emin Bey, zamanın meşhur hırsızlarından Pana-ni'yi bir bıçak darbesiyle çolak etmiştir Haddc-lıancli Arap Hulusi'yi içki masasında, dostu yanında tokatlayarak ağlatmış, fakat aynı şahıs tarafından o gece başka hir toplantıda tabanca* ile *vurulmuştur: Ölürken polislere verdiği ifadede, kendisini vuranın adını vermemiş, "Sağ kalırsam tahkikatı ben yaparım!" demişti.*[1]

Sultanahmet'te, Sağlık Müdürlüğü'nün karşı köşesinde, şimdi Petrol Hotel'in bulunduğu yerde binaların arasına sıkışmış bir benzin istasyonu vardı eskiden. Yıl 1987 idi galiba, o benzin istasyonunda bir yangın çıktı. Polis ve itfaiye hemen yetişip çevrede bir halka oluşturdu, kimseyi istasyona yaklaştırmıyorlar. Gazeteciler birkaç kare fotoğraf çekip olayı uzaktan seyretmeye koyuldular. Ama yakından seyretme meraklıları çok, aradan sıyrılıp istasyona yaklaşıyorlar, polis onları kovalıyor. Şaka değil, her an büyük bir patlama olabilir. Derken benzin istasyonunun iki yanındaki alçak binanın çatısında dört-beş adam belirdi. Yangını seyrediyorlar, gülüşüyorlar, el şakaları yapıyorlar; hayatlarının en eğlenceli anlarından birini yaşıyorlar belli ki. Ama hayatlarının son anlarını yaşıyor olma ihtimalleri de yüksek.

Bir patlamada ilk onlar gidecek. Polisler aşağıdan bağırıyor; önceleri "İnsenize kardeşim!" tonundan seslenirken, sonra "Ulan manyak mısınız, insenize!" fırçalarına geçiyorlar. Adamların umurunda değil, polislere "merak edecek bir şey yok" anlamında el hareketleri filan yapıyorlar... Artık itfaiyenin başarısı mı, şans mı, korkulan patlama olma-clı... Damdaki adamlar, başka bir yangını seyrederken ya da bir silahlı çatışmanın ortasında el şakaları yaparken ölıne-dilerse, şimdi "reality şov"ların en sadık izleyicileri arasındadırlar herhalde. Özellikle de "Yangın Var"ın. O gün polis tarafından kovalandıkları için yangına fazla yaklaşamayan ve büyük ihtimalle damdakilere imrenenler de öyle...

Televizyondaki reality şovların izlenme oranları yüksek. Yanmış insanlar, kanlı cesetler, kopmuş kollar-bacaklar, feryat figan ağlayanlar, bıçaklananlar, bıçaklayanlar büyük seyirci topluyor. Türkiye'ye özgü bir olgu değil aslında, birçok ülkede durum aynı. ABD'deki reality şovlar "prodüktörler" tarafından iki kategoriye ayrılıyor: "Filtreli şovlar" ve "filtresiz şovlar". ..[2] Olayın ardından yetişip, arka plan araştırmasıyla hazırlanan programlar filtreli oluyor; olayı anında yaşayarak doğrudan aktaran programlar ise filtresiz...

Türkiye'de hayat yavaş yavaş bir filtresiz şov halini alıyor. Hayatın her anı birdenbire olay anına, her yer aniden olay yerine dönüşebiliyor. Zaten sıradandı ya, şiddet artık iyice sıradanlaşıyor. Kan, cinayet, linç olağanlaşıyor. Halta eğlence haline geliyor. Yargısız infazlar coşkulu seyirci kitleleri topluyor; Madımak Oteli'nden yükselen alevler, seyirci-katil karışımı kitleye damdaki adamların ruh halini yaşatıyor, aile içi cinayetler artıyor, kasabaların renksiz hayatları linç olaylarıyla renklendirilmeye çalışılıyor, mafyanın acımasız katilleri "icraat"larını televizyon programlarında ballandıra ballandıra anlatırken neredeyse "filozof" konumuna getiriliyorlar; yaralama, dayak türünden vakalar zaten artık "mevzu değil" ...

"Neden böyle oldu?" sorusunun çok kısa bir cevabı var: Olacağı buydu...

"Devletin yüce adaleti" üzerine kurulu bir sistem, mafyanın adaletine ve gücü yetenin "kendi adaleti"ne mahkum olmuş; insanların inanacağı güveneceği bir şey kalmamış, insanların birbirlerine güveni kalmamış... Sevgi, yürekten soğuyup dil üstünde yatırım yapmaya başlamış; hayat, kimi zaman birbirinden habersiz, çoğu zaman birbirine düşman parçalara ayrılmış... Olacağı buydu.

Yakın tarihe kısa bir dönüş yaparsak: 12 Eylül yönetimi, tabii ki kendi hukukunu uygulayacaktı. Darbecilerden başka bir şey beklenmezdi. Ama sivillerden, "teorik" olarak, o dönemin, 12 Eylül hukukunun ya da hukuksuzluğun hesabını sormaları beklenirdi. Türkiye'nin "sivil" pratiği bambaşkaydı oysa. Özel emirle 17 yaşındaki çocukları astıranlar, yüzbinlerce insanı işkenceli sorgulardan geçirtenler ve o işkenceleri uygulayanlar hesap mesap vermediler. Anayasa hükmüydü,

12 Eylül’ün lider kadrosuna dokunu-lamıyordu. Ama başka konularda aynı Anayasa’yı bir defa delmekten de bir şey olmuyordu.

Evet, 12 Eylül’ün ardından kendi hukukunu uygulayan bir liderin öncülüğünde kendi hukukunu uygulayan bir ittifak geldi iktidara. Özal-ANAP döneminin “güç” kaynağını ve temelini oluşturan ittifakın yapısına tekrar girmeyelim, malum dönem de malum biçimde yaşandı işte. Bir ayağını devlet içindeki “özel” hücrelerin oluşturduğu iktidar, kâh o devletin hukuk araçlarını kullanarak kah o devletin hukuk sistemini hiçe sayarak icraatlarda bulundu. Birçok uygulama için ya Menderes'ten miras anlayışla isti-min arkadan gelmesi beklendi ya hukuki istirne hiç gerek duyulmadı. Anayasa kimi zaman dayanak oldu kimi zaman delindi. Hayalı ihracatın karşısına dikilenler, Allah'tan başka hiç kimseye hesap vermeyeceğini söyleyen Başbakan tarafından Türkiye'nin dış ticaret atağına sekte vurmakla suçlandı. İktidarın iç ilişkileri, Engin Civan olayıyla iyice açığa çıktığı gibi, yine “özel” bir hukuk anlayışıyla yürütüldü. Sigara ithalatını serbest bırakarak mafyaya darbe indirdiğini iddia eden bir Başbakan’ın mafya şefleriyle “ailece görüştüğü”, mafya şeflerinin kavgalarında arabuluculuk yaptığı anlaşıldı. O Başbakan Çankaya’ya çıktı ama fazla bir şey değişmedi. İki yıl sonra, dönemin Başbakanı “verdimse verdim” dedi. Verdiği halkın parası, alıcı ise bir yakınıydı. Para verilir, hesap verilmezdi... Ardından o Başbakan da Çankaya’ya çıktı, yerine gelen Başbaka'n'ın döneminde Gü-neydoğu'da neler olduğu sorulamadı bile. Yakalama, ön soruşturma, sorgulama, tutuklama, yargı, hüküm ve infaz işlemlerini bir şarjörün birkaç saniyelik boşalma hızına paralel götüren yargısız infazlar rutine bindi. Bir emniyet müdürü televizyon kameralarının önünde sendikal hak isteyen memurları dövdü, sonra onun timleri milletvekili dövdü; dayak yiyenler yedikleriyle kaldılar. ..

Bunların yaşandığı bir ülkede herkesin, gücü yettiğince, kendi hukukunu uygulamaya başlaması elbette ki hoşgö-rülebilir bir şey değildi ama şaşırtıcı da değildi. Hele medya da bir linç haberine “Cezayı halk verdi” başlığını atabilecek kadar ortama uyum sağlamışsa...2 Cezayı halkın verdiği olay 18 Haziran 1993 günü Boyabat’ta yaşanmıştı. Aynı günlerde Çarşamba ve Geyve'de de linç girişimleri olacak, Pendik’te bir kuyumcudan altın çalmaya çalışan dön

kadın “halk" larafıııdan sopalarla komalık hale sokulacak ve 2 Temmuz 1993 günü de Sivas’ta 3 7 insan “tahrik olmuş halk” tarafından cayır cayır yakılacaktı. Birileri artık yalnızca dünyevi adaleti değil, kendi inançları içinde ilahı adaleti de “pratik” yöntemlerle yerine getiriyordu.

Ve Özal’ın birçok sırrı paylaştığı tek insan olmakla öğü-nen, YDH kurmaylarından Cengiz Çandar, daha önce yaptığımız bir alıntının devamında, bu adalet anlayışını normal, hatta meşru karşılayabiliyordu: “Ankara’da bugünkü cenazenin (Sivas’ta öldürülenlerin cenazesi) kontrolden çıkmaması için, büyük bir İslam karşıtı meydan okumaya dönüşmemesi için ne gerekirse yapılmalıdır. ‘Uğur Mumcu cenazesi’, bir vakur cenaze boyutlarını aşıp, Türkiye’de sahnelenmek istenen bir başka oyunun provası haline bü-ründürülmüştü. O tarihte Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal, Uğur Mumcu’nun öldürülmesini de, cenazesindeki sloganları da (cenazenin TRT’den naklen yayınlanması dahil) ‘büyük bir provokasyon’ olarak niteleyip oyunu bozmuştu ... Ancak cenaze, toplumun ruhunda ve özellikle dindar kesimlerde öylesine bir yara açtı ki, Turgut Özal’ın üç ay sonra yapılan cenaze töreninde bu yüzyıl içinde görülmemiş ve kolay kolay görülemeyecek bir muazzam İsla-mî varlık ortaya çıktı. Müslümanlar, bir anlamda kendilerine hakaret saydıkları ve saldırı tohumları barındırdığını hissetikleri Uğur Mumcu cenazesinin rövanşını aldılar.... Eğer bugünkü cenaze tipik ‘laiklik-müslümanlık’ karşıtlığı formatına oturtulur ve müslümanları provoke edecek her türlü durum yaratılırsa, bunun bu kez mutlaka ‘kanlı bir rövanşı’ gelir. ”[3]

“Mutlaka” sözcüğünü böylesine rahatça kullandırabile-cek bir biçimde, böylesine kolaylıkla ve doğallıkla gelebiliyordu demek ki kanlı rövanşlar. Bir yazar öldürülüyor; tek damla kanın akmadığı, bir tek taşın yerinden kalkmadığı cenazede slogan atılması ve törenin naklen yayımlanması rövanş hissi doğuruyordu. Başka bir cenazeyle rövanş alındıktan sonra, tahrik olmayı otomatiğe bağlamış kitle 37 insanı diri diri yakıyor ve yakılan insanların cenaze töreninden önce tehdit geliyordu. “Müslümanları provoke edecek her türlü durum yaratılırsa” mutlaka kanlı rövanş gelirdi ha, ona göre. Mutlaka... Kabahat hep ölenlerde, slogan

atarak, kitap tercüme ederek ya da Sivas'taki gibi şenlik düzenleyerek tahrik ve porovokasyon yaratanlardaydı. Öldürenlere, yakanlara, kanlı rövanş peşinde koşanlara niçin bu kadar kolayca tahrik oldukları ve niçin can almadan tatmine ulaşamadıkları pek sorulmuyordu.

Onlar da pop çağının temposuna uygun biçimde "anında adalet" yöntemini uygulamaya devam ediyorlardı. 26 Şubat 1994 günü, yine Sivas'ta, Hüseyin Kara adlı öğrenci Rama-zan'da sigara içtiği için bıçaklanarak öldürülecek ve bu olay kaydadeğer bir tepki yaratmayacaktı. Sokaklar yasa koyucularla, yargı makamlarıyla, infaz görevlileriyle kaynıyordu artık. Her hatırlayışta insanı ürperten bir şey; Ümraniye'de deri atölyesi işleten Nevzat Öner, hırsızlık yaptığından şüphelendiği arkadaşı Kasım İzgi'nin iki elini iki kalasa çiviyle çakacak, yani arkadaşını çarmıha gerecek ve bu olay, birkaç saat gözaltında kaldıktan sonra serbest bırakılan Öner'in hayatında hiçbir değişikliğe yol açmayacaktı: "Olaydan sonra yaşamımda hiçbir değişiklik olmadı... Hatta kimi insanlardan övgü bile aldım."[4]

İşin ucunda övgü de olunca, birçok sohbet, "nasıl adalet uyguladım" anılarıyla geçiyordu artık. Nigar Uluerer, Selim İleri'nin talk-show programına konuk olduğunda, bir sabah Kalender Orduevi'ne giderken yaptığı "uygulama"yı anlatmıştı mesela. Uluerer, Orduevi'ne doğru yol alırken **bir de ne görsün; kaldırıma bir kamyon parketmiş, kamyonun yanında bir kanepe, kanepenin üzerinde de uyuyan iki kişi. "Hem de öyle Doğulu tipliadamlar..." Sanatçımız hemen çantasından copunu çıkarmış, uyuyanlardan birine tekmeyi bastığı gibi adamları ayağa dikmişti. Üstüne de bir posta hakaret; adamlar nasıl kaçtıklarını bilememişlerdi... Boğaz'da kaldırıma kanepe atıp uykuya dalmak çok doğal karşılanması gereken bir şey değildi mutlaka, adamlara "Ah, nasıl da melekler gibi uyuyorlar" demek gerekmiyordu, hatta tam aksine uyarılmaları gerekiyordu.[5] Ama bir vatandaş, çantasından copunu çıkarmasıyla birlikte, o "Doğulu tipli" diğer vatandaşlara tekmeyi basma yetkisini nereden buluyordu? Yakma, çarmıha germe, linç etme, hayalî ihracat dosyalarıyla uğraşanları suçlama, "verdimse verdim" deme gücü ve yetkisi nereden geliyorsa, oradan...**

Hukuk sisteminin kamuya değil devlete dayandığı, bu nedenle adalet kavramının geleneksel olarak "hükümsüz" kaldığı Türkiye'de, o

geleneksel meselenin bin beteri yaşanıyordu artık. KİT'lerin özelleştirilmesi tartışılırken, hukuk çoktan özelleştirilmişti bile. Devlet, resmen değilse de fiilen, hukuktan elini çekiyor, devletin çeşitli hücreleri kendi “özel” hukuklarını uyguluyorlardı. Kamusal alan diye bir şey zaten yoktu. Sonuçta “hür teşebbüs” devreye giriyor, tabancasını bıçağını alarak ya da eleman istihdam ederek hukukî yatırımını yapıyordu. Kimi zaman, ortak girişimler aracılığıyla, yatırımların linç hukukuna yönlendirildiği de oluyordu. Bu infaz piyasasının tek kuralı vardı: Kimin gücü kime yetiyorsa...

Tabii ki, arkadaşlık hukuku ve şiddetle yine “geleneksel” bir samimiyeti olan aile-içi hukuk da payını alacaktı çağın infaz piyasasından. Arkadaşlar, anneler, babalar, eşler, çocuklar ‘“fazla tereddüt göstermeden” öldürülebilecekli. 1993’ün Haziran ayıyla 1994’ün Aralık ayı arasındaki onse-kiz aylık dönemde işlenen ya da yargı aşamasına gelen ve dolaylı-dolaysız hiçbir siyası nitelik taşımayan cinayet vakalarının, basit bir kupür taraması sonucunda çizdiği tablo gerçekten ürkütücü. Sözkonusu dönemde işlenmiş ya da yargı aşamasına gelmiş cinayetlerin yalnızca bir bölümünü kapsayan 717 maktullü 648 vakaya bakıldığında, maktullerin katiller-katil zanlılarıyla olan “bağlarının” kısmî dökümü şöyle: 20 anne, 21 baba, 40 evlat, 34 kardeş, 91 eş (26 “koca”, 65 “karı”), 49 akraba, 90 arkadaş, 33 komşu, 18 sevgili... [6] İfade net olmadıysa: 20 kişi annesini öldürmüş, 21 kişi babasını öldürmüş, 40 kişi evladını öldürmüş vs... (Cinayet dökümleriyle ilgili ayrıntılar için kitabın sonundaki “Ek” bölümüne bakabilirsiniz.)

Birtakım özel vakalar dışında, katillerle maktuller arasında bir ilişki, bir bağ mutlaka bulunur. “Makul” örneklerine rastlanamasa da, “cinayet nedeni” diye bir olgu var çünkü. Ama “kendi adaletleri”nin infaz kararlarını çekirdek aile ilişkilerine, arkadaşlık bağlarına taşıyanların sayısı böylesine yüksekken, “çağ” adına oturup düşünmek gerekmez mi yine de?

Burada bir ayrım çizgisini kaçırmamak çok önemli. Herkes aynı çağın insanı, herkes aynı toplumsal koşullarda yaşıyor ama çok şükür ki, herkes annesini, kansını, yengesini öldürmüyor. Kaynanasını sekiz,

karısını onsekiz parçaya ayırdıktan sonra “Beni toplum mahvetti” diyen adama "anlayış” gösterilemez herhalde... Bu, ayrım çizgisinin bir yanı. Diğer yanda ise, aile-içi cinayet eğilimleri de dahil, insanların içindeki şiddet eğilimini “özel adalet” çubuğuyla dürtüp duran, her gün birçok insana çizginin öteki yanına yolculuk için “tek yön” bilet kesen bir toplumsal atmosfer var. Asıl sorun da bu zaten.

Hukuksuzluk ortamını ya da “herkese bir hukuk” ortamını yaratan, daha doğrusu ilk adımları atan devletti. Dolaylı ve dolaysız yoldan şiddeti meşrulaştıran da, öncelikle, o devletin hücreleriydi. Ancak bu süreçte, tek yön bilet değil çift yöntü etkileşim geçerliydi. Devletten, adaleti hukukla değil şiddetle sağlamasını bekleyenler hiç de küçük bir kitle oluşturmuyordu. Yargısız infazlara alkış tutanlar, o kitlenin parçalarıydılar. CMUK gibi, “siyasî zanlı”lara işkence uygulanmasını meşrulaştırırken diğer zanlılara görece düzgün muamele edilmesini hedefleyen bir yasayı alay konusu yapanlar da öyle... Zaman içinde hükmünü fiilen yitiren CMUK, ilk günlerinde, bir yasa olarak değil bir mizah malzemesi, hatta yer yer yakınma vesilesi olarak gündeme gelmişti. Hıncal Uluç'un İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı ve Galatasaray yöneticisi Remzi Tan’a hitaben yazdığı bir yazı, bu havanın tipik göstergelerindendi:

“Sevgili Remzi Tan... 34 P 1047 plakalı arabanın sürücüsü ile yüzyüze gelmek istiyorum. Senin yerinde de olur benim yerimde de... Çünkü bugün keseceğiniz komik cezayı gülerek ödeyip, gene aynı yola bir başkasıyla oynamaya çıkacaklarını biliyorum... Artık CMUK var, hafif okşama hakkınız da yok. Ehliyetini de iptal edemezsiniz... Ama hiç değilse hayat boyu unutamayacağım yüzlerini görmek, adlarını belleğime yazmak istiyorum. Şimdiden teşekkürler, Sevgili Remzi!”[5]

CMUK diye bir şey çıkmış, polislerin hafif okşama “hak-kı”nı -ki kamu hukukunun geçerli olduğu toplumlarda bu-

'l Hıncal Uluç, Sabah, 7 Eylül 1993.

na işkence diyorlar- gaspetmişti ve Türkiye'nin en çok okunan köşe yazarlarından biri bu işe çok bozulmuştu. Plakası verilen arabanın sürücüsü, büyük ihtimalle, “kendi hukuku”nu uygulama alanı olarak

karayollarını seçenlerden biriydi. Türkiye'de trafik cezalarının caydırıcı nitelik taşımadığı doğrudur, Hıncal Uluç'un trafik konusunda yeni yasal düzenlemeler yapılmasını isteyen sayısız yazı yazdığı da bir gerçektir. Ama bunlar neyi değiştirir ki? Bir köşe yazarının ve onun gibi düşünen milyonlarca insanın, hafif okşama yönteminden adalet bekleyebildiği bir ülkede şiddet sıradanlaşmaz da ne olur?

Üstelik orası öyle bir "hukuk"un geçerli olduğu ülkedir ki, kimisi polisi uzaktan görünce tir tir titrer, kimisi köşesinden "onları istiyorum" diyebilir. "Benim yerimde de olur, senin yerinde de." Özel talep üzerine özel yüzleştirme, teşhir ve nakil işlemleri yapılabilir; çünkü o ülke, maalesef yerine oturan deyimle "hatırlı kişi"lerin ülkesidir. Ve bazı insanlar bazı insanlardan daha hatırlıdır. Bir "çünkü" daha, çünkü hukuk karambolü içinde bazı insanlar bazı insanlardan daha güçlüdür.

Onun içindir ki, Emniyet Müdür Yardımcısı'na "onları istiyorum" diyebilecek güçte bir köşe yazarı da rahatlıkla ayağından vurulabilir ve tetikçi içeri girer, tetikçiyi azmettirenler dışarıda özgürce gezer, televizyonlarda şov yapar. Çünkü onlar, o güçlü köşe yazarından daha güçlüdür. Ardından "en hatırlı" kişilerin başrolü oynadığı bir olay yaşanır ve... Hani köşe yazarının tetikçisini azmettirenler vardı ya, bu kez onlardan biri diğerini öldürtür. "Güç dengeleri" değişmiş, öyle gerekmiştir. Adalet, güç gökdeleninin bir üst katında da aynı hukuk anlayışıyla tecelli etmiştir. Sonra yine televizyon programları, mafya şovları...

Hem de ne şovlar... "Biraz sonra Alaattin Çakıcı'nın tarihî açıklamalarda bulunacağı" bile söylendi bir televizyon programında. İşin acı yanı, Alaattin Çakıcı'nın söyleyeceği şeyler, tarihî olmasalar da gerçekten çok önemli olabilirlerdi. Ve aynı günlerde, bir yazı yazdığı için, evet bir yazı yazdığı için Yaşar Kemal'in tutuklanması isteniyordu. Her şey birbirini tamamlıyordu işte: Aydınlarına, yazarlarına hapislerde ve mahkeme kapılarında ömür törpületen bir ülke, tarihî açıklamaları da Alaattin Çakıcı'dan beklerdi elbette. O ülkede panayır meydanlarını linç aşkıyla yanan kalabalıklar doldururdu, hayat filtresiz reality şovlara dönerdi; "Oynatmaya az kaldı", "Roma'yı da yakarım", "Ateşteyim ateşte" şarkıları birbiri ardınca "hit" olurdu ve

pop çağını kan tutunca da panik halinde sorulurdu: “Türkiye’ye ne oluyor?”

Türkiye pop çağı ateşiyle yanıyor. Göğe yükselen alevlerin dibindeki ateş, namludaki ateş, ağır bir hastalığın gecelerindeki ateş, enerji ve dinamizmin kaynattığı kandaki ateş... Ateşi hangi anlamıyla alırsanız alın, pop çağı ateşi bu. “Şiddet”li bir ateş... Şiddette pop şarkılarının pek bir suçu yok, hatta onlar masum bile sayılabilir. Ama pop şar-kılan da şiddet de aynı karambolden ses veriyor. Pop çağı, pop şarkılarında duygusallıkla hoyratlığı, çılgınlıkla sükuneti, büyük aşklarla “tak sepeti koluna” tavrını nasıl bir araya getiriyorsa, sevgi söylemiyle şiddeti de aynı biçimde bir araya getirebiliyor.

“Seviyorum”, “seviyoruz” ve “sevgili” sözcükleri hiç böylesine yoğun biçimde kullanılmamışlardı herhalde. Radyoların ilk döneminde konuşmaların yarısı “Biz sizi çok sevi-yoruuuz!” cümlesinden oluşuyordu. Zamanla bu oran aşağı yukarı dörtte bire kadar düşecekti... Aynı dönemde Türkiye'de Ahmet, Mehmet, Ayşe, Fatma kalmadı. Yüzyüze konuşmalarda, telefon konuşmalarında, televizyon sohbetlerinde, köşe yazılarında hemen herkes Sevgili Ahmet, Sevgili Ayşe’ydi artık. İş mahalle muhabbetlerinin “Sevgili Ali, senin sülaleni...” sınırına kadar dayandı neredeyse. “Hepinizi çok seviyorum, herkesi çok seviyorum” gibi laflar, sevginin erdemi üzerine konuşmalar birbirini izledi. Ne güzel...

Gerçekten de ne güzel... Ama sevgi sözcüklerini dillerinden düşürmeyenler fiziksel ya da mecazî linçlere katılabiliyorlar, işkenceyi, yargısız infazları savunabiliyorlar, acımasız bir rekabet ortamında Sevgili Hasan'ları, Sevgili Emi-ne'leri bozuk para gibi harcayabiliyorlardı. Batakçı bankalar da sonradan ağlatacakları müşterilerini bir zamanlar çok seviyorlardı. Yolsuzluklara bulaşa bulaşa Türkiye'ye yolunu kaybettiren bazı politikacılar, sevgili halklarına, “adı” üstünde, sonsuz bir sevgi duyuyorlardı. Bir dosyayı sevgili okurlarından gizleyerek ya da Türkiye'ye hiç hayır getirmeyeceğini kendilerinin de bildikleri imajları sevgili izleyicilerinin gözünde parlatarak sınıf atlayan medya starları da öyle.

Pop çağının poplaşan sevgi söylemi böyle garabetler yaratacaktı elbette. Sevgi lafıyla yatılıp sevgi lafıyla kalkılsa da, bu durum, insanların sevgiye olan güvenlerini sarsacaktı. O zaman da, pop şiddetle pop sevginin birlikte yaşanması doğallaşacaktı...

Bu tabloda, uluslararası "pop değerler"in ve sevgi söyleminin içini boşaltıp midenin zor kaldıracağı bir dolgu yapan piyasa mantığının da önemli rolü vardı: "Eda'ya göre, Michael (Jackson), İstanbul'da B sınıfı konser vermiş. B sınıfı dediği kısa konser. Beş şarkı eksik söylemiş. Asıl şovunu A sınıfı konserde yaparmış. 'Nasıl yani?' dedim. 'Bizleri B sınıfı dünya vatandaşı gördüğü için mi B tipi konser verdi?'... 'Yoo, hayır' dedi Eda. Tabağımdaki ızgara köftelere bakarak. .. Mesajı çakar gibi oldum. Ne kaa köfte, o kaa ekmek. Öyleymiş. İyi para verenlere A sınıfı konser... Kötü para verenlere B sınıfı konser... Michael gitti... Konserin başında, ortasında, sonunda dünyanın en güzel sözcüklerini bağıra bağıra gitti... I love you ... I love you ... I love you ..."[7] Acaba A sınıfı konserlerde kaç kez "l love you" diyor Michaeljackson, B sınıfı konserlerde kaç kez? Onun da bir tarifesi vardır herhalde... Pop çağının sevgi piyasasına fazla "romantik" bir düşünce gibi gelebilir, hiç önemli değil; az para verenle çok para veren arasına beş şarkılık bir fark konduktan sonra, dünyanın en güzel sözcükleri söylense ne olur söylenmese ne olur... Binlerce kilometre ötedeki binlerce insan bir sanatçıyı aylarca beklemiş. Büyük ihtimalle hayatlarında yalnızca bir kez "canlı" olarak izleyebilecekler bu sanatçının şovunu. Ama o insanların ülkesi, alım gücünün "A sınıfı" ülkelerle rekabet edebileceği kadar zengin bir ülke değil. Ne olacak? Çağa ayak uyduramamış bir mant-ık diyor ki: Onca uzaklıktaki insanlar onca hevesle bekledikten sonra, bilet fiyatı üç dolar eksik iki dolar fazla farketmez; sanatçı söyleyebildiği kadar şarkı söyler. Bu arada üç çarpı üç dokuz kere "l love you" diye bağırmasa da olur. Ama B sınıfı konser "muamele"siyle beş şarkı eksik söyledikten sonra, yüz kere bağırsa ne olur?..

Evet, çağa ayak uyduramamış bir mantık böyle diyor. Ama pop çağı ateşi, "ne kaa köfte, o kaa ekmek" diye sayıklatıyor. Ardından "seviyorum" diye bağırtıyor. Piyasa sevgi söylemini böylesine poplaştırınca da sonuç, maalesef, "ne kadar pop sevgi, o kadar pop şiddet" oluyor. Bu konserden kısa süre sonra, "B sınıfı" şiddetin ülkesinde, Hıncal Uluç vuruluyor; "A

sınıfı” şiddetin ülkesinde, Michael Jackson, beş şarkı süresine sığabilecek bir hızda harcanıveriyor...

Pop çağının, kendi yarattığı bir tartışma konusunu beş günden fazla, kendi yarattığı bir şarkıyı iki aydan fazla, kendi yarattığı bir şöhreti altı aydan fazla yaşatmayan hızı, **pop sevgilere de yansıyor. Onlar da hızla gelip geçiyor. Bir sevgi dalgasıyla bir şiddet dalgası ardarda gelebiliyor. Neyse ki sevginin, dönemlerden bağımsız, çağın ateşine dayanıklı bir tarafı hâlâ var da, hayat büsbütün çekilmez olmuyor. Şiddete karşı sığınaklar inşa edilebiliyor. Ama Türkiye’nin işi zor, çünkü “A sınıfı” şiddet de, “Ayy inanmıyoru-um!” sesleri arasında yavaş yavaş geliyor.**

Türkiye'nin neredeyse şaşkınlık duygusunu unutturacak özgün standartlarında bile inanılması zor bir sürü olay gerçekleşirken, bol bol “Ayy inanmıyoruum” çığlıkları atıldı. Ancak ayy inanılmayan şeyler, mizah dergilerinin sık sık işledikleri gibi, birinin arabayla sürat yapması, üç kişinin bir gecede altı ayrı bara gitmesi, iki kişinin atışması, yemeğin tuzunun fazla kaçması türünden niçin inanılmadığı pek anlaşılamayan şeylerdi...

“Ayy inanmıyorum”, aradaki ses benzerliğinin de teşvikiyle, Amerikan orta sınıfının “I dont't believe it- inanmıyorum” kalıbından tercüme galiba. Evet, Amerikan orta sınıfı haftanın belli saatlerinde hiçbir şeye inanmaz. Görece müreffeh ama renksiz, tatsız, muhabbetsiz, aşırı düzenli ve iş koşullarının gereği, çok disiplinli bir hayat süren insanlardır bunlar. O disiplin içinde, haftanın belli saatleri eğlenceye ayrılmıştır, zaten eğlenilebilecek başka zamanları da yoktur. İşte sözkonusu eğlence saatlerinde, hayatlarının renksizliğini, muhabbet unsurunun eksikliğini, televizyonda onca ilginç şey izlemelerine karşın pek az ilginç şey yaşamalarının ezikliğini “inanamayarak” kapatmaya, unutmaya çalışırlar. Eğlence gecesindeki tüm sohbet konuları, dinledikleri her olay, tanıştıkları tüm insanlar, yapılan her şey inanılması zor derecede ilginç olmalıdır ki açık kapatı-labilsin. En azından öyleymiş gibi davranılmalıdır. Çoğunlukla, öyleymiş gibi davranılır zaten. Sudan hikayelere, sıradan anılara neşeli “I dont’t belive it” tepkileriyle karşılık verilir. Derken kısıtlı saatler dolar, rutin hayatın muhabbet-siz düzenine geri dönülür.

Ancak, verimli hayat ajandasında önceden işaretlenmiş muhabbet saatleri insanlar arasındaki muhabbetsizliği, kopukluğu ve bunlardan mütevellit sevgi zaafiyetlerini engelleyemez. Sıkı disiplinin gerginliği olmadık anlarda patlayı-verir. Bu, şiddettir. Ama asıl şiddet "aşağıdan" gelir. Alt sınıfın yoksulları, yukarıdaki disiplin tarafından yönlendirilen, üstelik kendilerine de pek bir şey sunmayan hayata karşı öfkelidirler. O öfkeyi dindirecek bir bağ, bir ortak alan, bir muhabbet alanı da yoktur. Yoksulların şiddeti en lüks sitelerin sakinlerine, en zenginlere ulaşamaz; hınçlarını birbirlerinden ve yakalayabildikleri orta sınıf temsilcilerinden alırlar. Bu tür olaylar, "İnanmıyorum!" tepkisi verdirmeyecek kadar olağandır. "Sembolik" olarak bir dolara adam öldürülür, büyük kentlerde geceleri sokağa zor çıkılır, on yaşında çocuklar katil olur; çok şükür henüz Türkiye'de yaşanmamış bir şey, orta sınıftan ya da alt sınıftan bir adam Mc Donald's şubesini tarar, en kalabalık alışveriş merkezini tarar... "A sınıfı" ülkenin "A sınıfı" şiddet krizleridir bunlar.

Amerikan orta sınıfının hayatı Türkiye'de orta-üst sınıfın hayatına denk düşüyor. Zaten "Ayy inanmıyoruum" sesi, benzeşme sürecinin etkisiyle zaman zaman başka sınıflardan duyulsa da, aslen "iyi aile" kızlarından geliyor. Normaldir, çünkü artık Türkiye'de de, daha önce sözünü ettiğimiz "site hayatı"yla simgelenen bir hayat, Batı standartlarında "A sınıfı" hayat yaşanıyor. Duvarın içindeki hayatla duvarın dışındaki hayat iyice ayrılıyor, üstelik Türkiye'de duvarın dışı çok daha kalabalık. Ama duvarın dışındakiler için benzeşme özlemi ve politik kanallara atlama imkanları nisbeten "canlı". Belki bu nedenle "A sınıfı" şiddet henüz "Batı standartları"na ulaşamadı. Ne var ki, köşebaşı çetelerine, "mahalle liseleri"nin kapılarında çıkan olaylara, artan tecavüz vakalarına, Amerikanvari alışveriş ve eğlence merkezlerinin çevresinde yaşanan gerilimlere bakılırsa, "henüz ulaşamadı"nın ömrü çok uzun değil.

Daha az karşılaşmaya, daha az konuşmaya, daha az görüşmeye dayr.nan hayat disiplininin yüceltildiği bir ortamda, başka , türlüsü de pek beklenemez zaten. Çünkü, Türkiye'nin yine "henüz" tam olarak "tüketilmeyen" muhabbet geleneği kimilerine gelişmemişliğin göstergesi gibi gelse de, "muhabbet" önemli bir şey.

"İzole" sitesinin otoparkından arabaya atlayıp, çevre yolundan, çalıştığı gökdelene, "plaza"ya giden insanlardan söz etmiştik hani. Plaza mimarisi, mimarlar tarafından çok tartışılan bir şey. Modern mimarinin işlevselci yaklaşımından postmodern mimariye geçiş tartışmaları, postmodern mimari bitti mi, sürüyor mu, yoksa hiç olmadı mı tartışmaları... İşin teknik yönünü mimarlara bırakmak kaydıyla, plaza mimarisini ve plaza hayatını herkes tartışmalı aslında. Plazalarda her şey "mükemmel" ve sterildir; her şey en "verimli", en disiplinli çalışma ortamını sağlama esasına göre düzenlenmiştir. Bir çalışana gerekebilecek her şey, sağlık merkezinden kafeteryaya, o binalarda mevcuttur. Ve temel ilke, binanın dışıyla kopukluktur. Belki, iş disiplinini bozmayacak şekilde, kısıtlı "muhabbet" imkanları da bulabilir o binalarda çalışanlar. Ama "kendi. aralarında" olmak koşuluyla. Elektronik kapılardan kolay kolay ziyaretçi giremez. Plazaların çoğunda sigara içmek yasaktır, çok gelişkin havalandırma sistemleri vardır. Hava tertemiz, sağlıklı, steril ve yapaydır. "Gerçek" havadan bile kopuktur plazalar, dışarıdaki hayatla iki nefeslik bir temas olsun sağlanamaz. Zaten plazaların pencereleri de açılmaz. Aşağıdan "plaza-dışı" bir tanıdık geçmez, milyarda bir ihtimal geçse de pencere açılmaz, sesinizi duyuramazsınız... Çaylar kahveler "otomat"lardan alınır ya da özel eğitimli garsonların hizmet verdiği kafeteryada içilir. Sistem iyi işler, bir bardak çay için iki saat çaycının keyfini beklemezsiniz. Ama çaycıyla da takışamazsınız...

Çağın rasyonel mantığı, çaycıyla takışmanın, şakalaşmanın çok mu gerekli olduğunu, çok mu matah bir şey olduğunu sorar. Elbette ki çaycıyla takışmasanız da olur ama "otomatik insan"ı yüceltmeyenler için "hayat" bu tür muhabbetlerden oluşur. Böyle muhabbetler yoksa ortak alan da yok, ortak alan yoksa ilişki de yok; ilişki yoksa, sevgi söylemi borsasına istediğiniz kadar yatırım yapın, sevgi de yok. Ve, sevgi yoksa şiddet var.

Kahveci insan, "kahve otomatı" makine. Ferhan Şensoy çok önce söylemişti: Bakkal insan, süpermarket makine, hem "Bir bakkal bir insana borç bile veriyor icabında" ... Fırça da atıyor, kazık da atıyor icabında ama bakkal, manav, çaycı insan... Üstelik, bir açıdan bakarsanız, insanlık serüveninin daha ileri bir aşamasını temsil

ediyorlar: “Otomat ile en eski çağların ticareti arasında büyük benzerlik var, ikisi de konuşulmadan yapılıyor.”[8] Ve steril site hayatı, hiç olmazsa kasiyerle konuşulan, görevlilerle konuşulan “sepetli” süpermarket aşamasını da geride bırakıyor. ABD'de ve Avrupa’da kurulmaya başlanan bir sistem var, ki gazeteler aynı sistemin İstanbul’daki Bahçeşehir'de de devreye sokulacağını yazmıştı, evdeki bilgisayardan site marketinin bilgisayarına giriliyor, sipariş listesi hazırlanıp yine bilgisayarla marketin “ilgili birimi”ne iletiliyor. Belli bir süre sonra sipariş kapıya getiriliyor. Tek insani ilişki, tek konuşma, siparişi getiren görevliyle, “kapı aralığı”ndan kuruluyor. O da şimdilik. “Robot çocuklar” devreye sokulana kadar...

Kabul etmek gerekir ki, süpermarketler bir ihtiyacın ya da bir' talebin sonucunda ortaya çıktılar ve süpermarket raOarından bir şeyler seçmenin, olumsuz anlamda “tüketim ruhu”yla tam açıklanamayacak bir zevki. de var kimi zaman. Herkes için değilse bile çoğu insan için bu böyle. Ama insanın insanla muhabbetini sepetine sığdıramayan bir aşama da, piyasa mantığı ve rasyonel düşünce ne derse desin, “gelişme” sayılamaz. Ya da şiddet bir gelişme noktasıdır. Çünkü, muhabbet yoksa “A sınıfı şiddet” var, insanın kendisine yönelik şiddeti. sayılabilecek “intihar” var...

Evet, Türkiye, şiddeti tartışırken, muhabbeti tüketen, insanların arasına duvarlar diken bir mantığı da tartışmalı artık. Tribünlerde çok pahalı localar kurmakla, “toptan ödeme” gerektiren sezonluk biletler satmakla öğünen ve bu uygulamaları yaygınlaştıracaklarını söyleyen kulüp yöneticileri, durup düşünmeli. “Biletler pahalı olsun, herkes maça gelemesin” diyen spor yazarları da... Büyük kentlerde insanları buluşturan, ortak muhabbete fırsat veren belki son alanlar, tribünler de duvar içine alınmadan düşünmeli, tartışmalı... ABD’de tribünlerde hemen hiç olay çıkmazken, saha içinde niçin durmadan olay çıktığını ve stadların dışında niçin korkunç bir şiddetin yaşandığını, maç seyrinin bile “ayrıcalık” haline gelmesiyle şiddet arasında bir bağlantı bulunup bulunmadığını, şiddeti tribünden süpürmeye çalışırken dışarıda çok daha vahim şeylere yol açılıp açılmayacağını. ..[9] Türkiye’nin böyle şeylere, tribündeki. localara, site hayatına, plaza

mimarisine, alışveriş merkezlerine kafa yorma zamanı geldi de geçiyor galiba.

İki ayrı hayat yaşanıyorsa, elbette ki o iki hayatın insan-lan arasında bir çelişki olacak. “Muhabbet”e, o çelişkileri görünmez kılma, hayatın öylece sürüp gitmesini sağlama gibi bir işlev biçilemez. Bu, muhabbete ihanet olur. Çünkü muhabbet sistemin sigortasını sağlamlaştırmak için değil, hayatın her şeye rağmen hayat olması için gerekli ve “A sınıfı” şiddetin yaşanmaması için gerekli. “A sınıfı” şiddet, kör şiddet; zaman zaman “sistem”i öfkelendirse de, sonuçta sisteme yarayan bir şiddet türü...

Türkiye, muhabbetsizlik, ilişkisizlik, yabancılık derdini yalnızca duvarın içi-dışı olgusu üzerinden yaşamıyor, üstelik. Pop çağının Türkiye’si, aslında pop çağı öncesine de uzanan bir şey, duvarın aynı tarafında kalan ama birbirini tanımayan, bu yüzden de birbirini anlayamayan gruplara ayrılıyor.

Pop çağı yıldızlarından Güner Ümit’in Alevi kesimi ayağa kaldırdığı olay, tipik bir örnek mesela. Ümit, *înterstar* binasının camı çerçevesi indikten sonra “Bu sözlerin onları rencide edeceğini bilmiyordum, inanın ki bilmiyordum” dedi. Galiba da doğru söyledi. Üstelik bilmediği şey, ticari getirisi de olduğu için dergilerde, televizyonlarda sık işlenen bir konuya, Alevilik olgusuna ilişkindi.

Medyada hemen hiç yer bulamayan konulara ilişkin “yabancılık” çok daha vahim boyutlarda, haliyle. Televizyonun Türkiye’yi değil, dünyayı küçük bir köye dönüştürdüğü söyleniyor. Ama yine bir örnek olarak, televizyon yokken “köy olgusu” köy dışında çok daha iyi biliniyordu.

“Köylü” sözcüğü, pop çağında neredeyse bir hakarete dönüştü. Kentlerin köylüleşmesinden yakınıldı. Oysa, kente göçen köylüler, kenti olamasalar bile tam olarak “köylü” de kalmıyorlar. Bir süre sonra onlar da köy olgusuna yabancılaşıyorlar... Ferdi Tayfur’un, kendi sosyolojik gözlemlerine dayanan “Hadi gel köyümüze geri dönelim/ Fadime'nin düğününde halay çekelim” şarkısı, pop çağında çok popüler oldu. Gerçekten de, kent hayatı, köy kökenli insanlarda geçmişe, sılaya bir özlem yaratmıştı. Ama köye geri dönmek yalnızca

özlemdi işte, hatta ütopyaydı. Ferdi Tayfur bir ütopyayı seslendiriyordu, kentler yerinde durdukça öyle bir "akın" olmayacaktı. Volkan Konak ise, aslında köyünü değil küçük kentini anlatırken, gerçeğe ses veriyordu: "Meydandan kalktık mı saate varmaz Hamsi-köy'deyiz/ Konakoğlu'nda oturur başbaşa sütlaç yeriz/ Nara Burnu'ndan eser bir rüzgar, olur içimiz tertemiz/ Bu sene gidemiyorum/ Seneye birlikte gideriz..."

Bu sene olmadı, seneye de olmadı derken, köy kökenliler de köylerinden kopuyor. Fadime'nin düğününde gerçekten halay mı çekilecek, "slow" mu çekilecek, düğünde ne yenecek, ne içilecek, bilinmiyor. Pop çağının objektifleri, belli bir hayatın üzerine sabitlenmiş durumda çünkü. Kentlerin "diğer yüzü", reality şovların şiddet tarayan kameraları devreye girmedikçe görüntüye gelemiyor; aynı durum köyler için de geçerli. Yakılmadıkça, basılmadıkça ha varlar, ha yoklar. Yalnızca "uzaktan" eleştiriliyorlar. "Köylülere gelince... Çok sevgili Ata'mın 'bunlar milletin efendisidir' dediğinden beri, maaşallah efendiliği de aşıp 'ağamız' oldular"[10] gibi laflar ediliyor. Gerçekten öyle mi? Ekonomik verilerin soğuk rakamları dışında köyü anlatan bir şey yok ki, köylüler hakkında böylesine kolayca atılıp tutulabilsin...

Pop çağının benzeştirici kültürü, "çeşitlilik" diye bir şey bırakmadı neredeyse. Bunun da öncesi var ya, köy filmi hemen hiç çekilmez oldu örneğin. Köy romanları yazılmaz oldu. Edebiyatın köyüne traktör girdi, feodal ilişkilerde bir çözülme başladı ve orada kalındı. Kahvesinde video seansları yapılan köylerin romanını okuyamadı Türkiye. Hadi "Yalan Rüzgarı" yeni, "Dallas" seyreden köylü kızlarını beyazperdede görme fırsatını pek bulamadı... Köy dışında yaşayanlar, genel ve uzak bir köy imajıyla yetindiler; birbirlerinden iyice farklılaşmış "köy tipleri" hakkında yaşayan, nefes alıp veren bilgiler edinemediler; işin doğrusu, pek umurlarında da değildi zaten.

Pop çağı kültürü, türkülerin de ses menzilini kısıtladı. Yıldız Tilbe'nin "Zülüf"ü okuması gibi birkaç tekil örnek ve Hakan Peker'in "Sosyeteye girmiş köylü güzeli" şarkısı gibi garip bir örnek dışında, pop şarkıcıları, doğal olarak, köye-köylüye pek yüz vermediler. Halk

müziği ezgileri, pop şarkılarına nadiren sızabildi ve birkaç notalık sızmalar bir şey "anlatamadı". Müslüm Gürses'in söylediği çoğu Neşet Ertaş'tan alınma Orta Anadolu türküleri bir yana, ara-beskçiler de kasetlerindeki türküleri, herhalde bireysel kökenleriyle bağlantılı olarak, Doğu-Güneydoğu türküleriyle sınırlı bıraktılar. Ege'nin, Akdeniz'in, Karadeniz'in, Orta Anadolu'nun sesi neredeyse tamamen kesildi.

Oysa bu sesler öylesine önemli ki. Karadeniz'deki insanın Ege'dekini, Akdeniz'deki insanın Orta Anadolu'dakini anlayabilmesini, tanıyabilmesini; benzerliği ve farklılığı görebilmesini sağlayacak en insanî araç, müziğin taşıdığı seslerdir belki de. Geleneksel siyası tercihiyle çok "sert" izlenimler bırakmış bir şehirden öyle yumuşak, öyle hassas bir türkü çıkar ki, "hem öyle hem böyle"yi çözemeseniz bile düşünürsünüz en azından. Kayseri'ye duyduğunuz bir öfkeyi "Gesi Bağları" dindirebilir, Trabzonspor'a duyduğunuz öfkeyi bir Karadeniz türküsü yatıştırabilir. Bir türkünün sözleri "Bunları söyleyen de köylü olduğuna göre..." dedirtebilir, kentlilik adına köylüleri dışlama tavrında gedikler açabilir.

Ama pop çağı karambolü, köyleri, kentlerin "diğer" yüzünü, bölgeleri, kültürleri ve bu kültürlerin insanlarını görüntü dışında bıraktıkça, o insanlar birbirlerini bilmedikçe, tanıyamadıkça... Birbirlerini anlayamayacaklar, sevemeyecekler; benzerlikle farklılık arasından bir pencere açamaya-caklar. Kültürleriyle yüzyüze gelemedikleri için, "fiziksel" yüzyüze gelişler hep şiddet potansiyeli barındıracak. O potansiyel en ufak bir "tahrik"te vukuata dönüşecek. Öyle de oluyor zaten...[11]

Şiddetin potansiyel halinden "vukuat" haline böylesine kolayca dönüşebilmesinde, insanların böylesine kolayca "tahrik" olmalarında, hukuksuzluk ortamı kadar, "herkes kendi adaletini uygular" modası kadar önemli rol oynayan bir şey daha var. Beş çayı sohbetlerinden kahve muhabbetlerine, her yerde dile getirilen bir gözlem: "Millet çok asabi oldu!"

Gerçekten de, pop çağının depresif neşelenmeleri, "çılgınlar gibi" eğlenilen anları müthiş bir asabiyete eşlik ediyor. Önünü göremeyen bir

toplumdan başka bir ruh hali de pek beklenmezdi: Bir dönem "Gemisini kurtaran kaptan" deniyor, bireyciliğe tapılıyor; bir dönem "hepimiz aynı geminin yolcusuyuz" deniyor, "Türkiye için çalışıyorum" marşı besteleniyor. Ne zaman nereden bir kriz patlayacağı belli değil. Birçok insan her an işsiz kalma korkusuyla içiçe yaşıyor. Enflasyon kronikleşmiş. "Sevgi"nin bile güvencesi yok... Elbette ki insanlar asabi olacaktı ve elbette ki, falcılarla medyumlar el üstünde tutulacaktı.

Temelde maddi değerlerin her şeyin üzerine çıkmasına bir tepki olarak gelişen "new age" kültüründen esintiler, kelimenin çeşitli anlamlarıyla "boşluğun" yansımaları... Falcı-medyum rüzgarına hız veren birçok etken vardı ama bireysel ve toplumsal belirsizlikler başroldeydi. Zaten, daha öncesi biraz karmaşık ya, falcıların ve medyumların 20. yüzyıldaki aslî sahneleri de "önü sisli" toplumlardı. Öylesine ki, Mısır'da, Nasır'ın ölümüyle doğan belirsizlik ortamında General Fevzi ve Şaravi Cuma gibi iki önemli ismi "bağlayan" bir medyum, ülke yönetiminde söz sahibi ol-muştu.[12] Türkiye'nin de benzer şeyler yaşadığı söyleniyor ama devlet katıyla ilgili falcı-medyum haberleri şimdilik "söylenti" düzeyinde kalıyor. "Halk katında" ise, tabii ki herkesi kapsamamakla birlikte, net bir olgu, açık bir gerçek var: Falcılar ve medyumlar artık çok önemli.

Belki, belirsizlik ortamından "kimlikler" de nasiplerini aldıkları için, pop çağının merkezdeki kültürüne koşarken iyice benzeşen insanlar, iyi-kötü oniki farklı grup üzerinden oniki farklı kimliğe bölünmüş bir alanı cazip buldukları için "burç kültürü" yaygınlaştı. "Aaa, hiç de tipik akrep gibi değilsin, yükselenin ne?" türünden sorular bol bol soruldu. Tarot kartları promosyon malzemesi oldu. Falcıların televizyon programları yüksek "rating" aldı, 900'lü hatların altın döneminde fal hatlarından iyi hasılat yapıldı, medyumlar da "özel falcılar" da büyük paralar kazandı, birçok medyum ve falcı şöhret basamaklarını hızla tırmandı. Ve belirsiz geleceğe bakılırken, falda çıkanların gerçekleşeceği umuldu.

Belirsizlik ortamında "ihtimal", kimliksizlik fırtınasında kimlik, kötümserlik krizlerinde umut dağıttı falcılar ve medyumlar. Şiddet

oklarının fırlatıldığı sahnelerde onların rolü yoktu ama şiddete rol yazan elle onlara rol yazan el aynıydı: Pop çağı ateşi... Önlerini göremedikleri için asabiyet kuşatması yaşayan toplumlarda iki şey birlikte yükselirdi: Fal ve şiddet...

Umudu falcıların, adaleti kafasına esenin dağıttığı, tarihi açıklamaların Alaattin Çakıcı'dan beklendiği, insanların birbirlerini tanımadığı, bilmediği, hep sevgiden söz edilirken sevgi gösterilerinin dolara endekslenebildiği, hayatın duvarlarla bölündüğü, pop çağı ateşiyle yanılan bir dönem... Türkiye'ye ne oluyor? Türkiye, “şiddet”le bu dönemi, bu çağı yaşıyor. O hep sözü edilen Doğu-Batı sentezine en çok yaklaşılan alan da bu belki. Kendi şiddet modelini, Amerikan tipi şiddeti, Bangladeş tipi şiddeti, Hongkong tipi şiddeti birarada yaşıyor Türkiye.

Ve yine çok sözü edilen “21. yüzyılın eşiğinde”, Kadırgalı Kör Emin'in yaklaşık yüz yıl önceki hukuk anlayışıyla yol almaya çalışıyor: “Sağ kalırsam tahkikatı ben yaparım!” Haksızlık olmasın, Kadırgalı Kör Emin, kendi değerleri içinde “raconperver” bir insandı herhalde. Pop çağı şiddetinin raconu bile yok. Linç hukukunda racon olur mu?

"BİR BAŞKA" SEVGİ VE HAYATIN SORUSU

"En sevdiğin gelecek hangisi?

Edi: Büdü, senin en sevdiğin sayı haç?

Büdü: Altı...

Edi: Ama bir insanın en sevdiği sayı altı olamaz ki.

Büdü: Neden olamazmış?

Edi: Bak, bir başımız var, bir burnumuz var, her şey birle başlar: Ihi elimiz, iki gözümüz, iki bacağımız var: Altı'nın hiçbir özelliği yok.

Büdü: Olsun, ben yine de en çok altı'yı seviyorum.

Edi: Ama Büdü, bir yılda dört mevsim var, bir elimizde beş parmak var, bir haftada yedi gün var. Altı'nın hiçbir özelliği yok.

Büdü: Olsun, yine de en sevdiğim sayı altı!

(Susam Sokağı'ndan)

Hayatın sırrını çözmek kimin haddine... Fazla fazla, hayatın sırrına ilişkin tahminlerde bulunabiliriz, o kadar: Hayatın sırrı, Büdü'nün altı'ya duyduğu sevgide saklı olabilir mi? Açıklanamayan, açıklanmasına da pek gerek duyulmayan bir sevgi...

Doğru, pop çağı ateşi, sevgileri de yalayıp geçiyor. 20 dolarlık tarife üzerinden koparılan "I love you" bağırtılarına sevgi muamelesi çekilebiliyor. Ama, şimdilik öyle görünüyor ki, hiçbir ateşin ve hiçbir çağın ulaşamayacağı kaleleri de var sevginin. Bir insanı, birçok insanı, bir meyveyi, bir yemeği, bir çiçeğin rengini, bir takımı, bir futbolcuyu, bir şehri, üçü, beşi, altıyı. .. Açıklanamayan, açıklanmasına da gerek duyulmayan biçimde sevebilmek...

Belki hayatın sırrı bu, belki de değil. Ama, "belki"si yok,

hayatın ve mutluluğun garantisi bu sevgi işte. Hangi çağda, hangi. ülkede olursa olsun, böyle sevgiler yaşandıkça, insanlar mutluluk denen şeyi. de yaşayacaklar, umutlar besleyecekler, hayattan kopmayacaklar...

Pop çağı ateşinin altında bile böyle bir garantisi var hayatın. Bir de sorusu var: Bu garantiyle yetinecek misiniz?

Ya yetinilecek ya da daha fazlası istenecek. Duvarlara karşı özgürlük, piramitlere karşı eşitlik, şiddete karşı muhabbet, linç hukukuna karşı adalet... Evet, ya daha fazlası istenecek ya da yetinilecek.

Yetinince ne olduğu ortada, sonuç ortada. Lafı uzatmanın alemi yok, pop çağı ateşinin "sonucu" böylesine kısa işte...

E K

Rakamlarla "cinayet eğilimleri"

Bu bir araştırma değil, gazete kupürlerinin taranması sonucunda ortaya çıkan bir döküm sadece. Dolaylı-dolaysız hiçbir siyasî yönü olmayan vakalar temelindeki bu döküm için, Haziran 1993-Aralık 1994 döneminde; yüzde 51.7'si İstanbul'da, yüzde 48.3'ü İstanbul dışında gerçekleşmiş toplam 667 vakaya ilişkin kupürler tarandı. Kaynağın gazeteler olması, araya doğru olmayan bilgilerin sızabilmesi açısından bir handikap kuşkusuz. Gazetelerin İstanbul baskılarının temel alınması da öyle... Ancak ortada "kesin" bilgiler vermek gibi bir iddia yok zaten. Devlet İstatistik Enstitüsü, zaman zaman, aynı konuda çok daha geniş ve çok daha sağlıklı verilere dayanan yayınlar yapıyor. Buradaki amaç, görece taze ve yeni verilerden yola çıkarak, Türkiye'deki "cinai eğilimler"e ilişkin genel bir fikir verebilmek, o kadar...

Maktulllerin katil/katil zanlılarıyla ilişkileri - bağları*

Maktul	*Sayı*
Anne	**20**
Baba	**21**
Eş ("kan")	**65**
Eş ("koca")	**26**
Kardeş	**34**

Evlat	**40**
Diğer akraba	**49**
Arkadaş	**90**
Ortak- iş ilişkisi	**26**
Komşu	**33**
Patron-işçi	**10**
Olay anı	**51**
Profesyonel cinayet	**23**
Suça bağlı cinayet	**90**
Sevgili	**18**
Dolaylı “özel" ilişki	**61**
Hasım	**38**
Diğer	**22**

717 *maktullü* 648 *vaha üzerinden*

• Bu tablodaki *kategorilerin bazlarına* ilişkin *açıklamalarda bulunmalı gerekiyor. Olay anı:* Maktulün *cinayetin gerçekleştiği anda ve mekanda karşılaştığı insanlarca öldünilmesi; trafik kavgası, esnaf-müşteri kavgası vb... Profesyonel cinayet: Maktulün kiralık katiller ya da hiç tanımadığı "görevliler"ce öldürülmesi...* Suça *bağlı* cinayet: Maktulün mağduru olduğu diğer bir suç girişimine bağlı olarak *öldürülmesi; tecavüz*, soygun vb... Dolay/t "özel" ilişki: Maktulle katil *arasındaki üçüncü bir kişiye bağlı ilişkinin cinayete sebebiyet vermesi; nişanlısının eshi sevgilisini öldürmek, sevgilisine asılan birini öldürmek vb...*

• *Öldünllen üvey anne*, üvey *baba ve üvey kardeşler, anne, baba, kanleş kategorilerine dahil edilmiştir. Öldürülen büyühbaba, büyükanne ve torunlar da baba, anne ve evlat başlıkları altındadır.*

Katil/katil zanlılarının ve maktullerin cinsiyetlerine göre dağılımı

Erkek Kadın

Katil/katil zanlılarının yaş gruplarına göre dağılımı

(%)

15-altı	**3.66**
15-18	**19.78**
19-25	**27.57**
26-35	**25.90**

36-45	**10.98**
46-55	**5.86**
55+	**6.22**

Cinayet vakalarının “neden”lerine göre dağılımı[13]

	(%)
Namus	**17.05**
Aşk	**4.90**
Para-mal	**10.78**
Cinnet	**3.52**
Soygun	**8.23**
Tecavüz	**3.33**
Küfür-hakaret	**7.25**
Tartışma-kavga	**16.27**

Ailevi sorun	**14.11**
Husumet	**6.66**
Çete-mahalle kavgası	**3.33**
Diğer	**4.50**

Maktullerin yaş grnplarına göre dağılımı

	(%)
0-8	**7.83**
9-15	**3.91**
16-20	**12.79**
21-25	**13.83**
26-35	**27.15**
36-45	**17.49**

46-55	**' 10.18**
55+	**6.78**

Cinayetlerin araç ve yöntemlere göre dağılımı

(%)

Ateşli silah	**36.24**
Kesici-parçalayıcı alet	**44.34**
Boğma	**8.10**
Kafaya darp*	**4.69**
Dövme	**2.34**
Yakma	**1.70**
Diğer	**2.55**

(') Aslı**n**da *“kafa parçalama"* ya da “kafa ez**m**e" *dcmelı* {azım. Bu bıişlibaşırnı lıir va/ısci /wfegorisi. “Kafaya darp” *baslığı, tas, balta,* lilı*id* ga? n'ipü *gibi* “ıırn "lorla doğrudan kafa bölgesine zarar vermeye yönelik cinayefrylemînmî ifade ediyor.

1

Ihsan Birinci, *Hayat larih Dergisi,* Marl 1966... Kadırgalı Kor fırnin'in " adaklı" konusunda daha ayrıntılı bilgi i<;in Rel'ii Cevat Ulırnay'ın "Sayılı Fırtınalar' ' adlı kitabı da tavsiye edilebilir.

2

Cohmıbiajoumalism Rcview,January!Februaıy 1993.

3

Cengiz Çandar, *Sabah,* 6 Temmuz 1993.

4

Sabah, 21 Mart 1994.

5

Aynı programın konukları arasında Belkıs Dilligil de vardı. Nigar Uluerer bu olayı anlatınca, Belkıs Dilligil “Belki çok uykusuzlardı, çok yorgunlardı" gibi bir müdahalede bulundu. Hani “Neyse, insanlık ölmemiş” derler ya...

6

Taranan vaka sayısı 667. ortada katil-katil zanlısı bulunan vaka sayısı 648'dir... Ayrıca “karı" sözcüğü için, gerekiyorsa, özür dilerim. Ama “kadın" deseniz uymuyor, “hanım" ya da “bayan" deseniz uymuyor...

7

Hıncal Uluç, *Sabah,* 27 Eylül l <J93... Hıncal Uluç'un Eda diye söz ettiği, Meh-met-Canan Barlas çiftinin kızlan. Ancak adı Eda değil Ela. ..

8

Rene Sedillot, "Değiştokuştan Süpermarkete”, çev: Esat Nermi Ercndor, Cep

Yayınları, İstanbul, 1983.

9

ABD’cleki şiddetin boyutları hakkında fikir verebilecek ufak bir bilgi: SO'li yıllardan bu yana ABD hapishanelerinin "nüfusu" bir milyon civarında seyrediyor, yılda yaklaşık 600 bin yaralama-darp vakası gerçekleşiyor ve yıllık cinayet sayısı uzun süredir 20 bin sınırının altına düşmüyor.

10

Reha Muhtar, *Nokta*, 8-14 Ağustos 1993.

11

Bol miktarda köy romanının yazıldığı, köy filmlerinin çekildiği, yüzü köye dönük Anadolu Pop ya ela Anadolu Rock müziğinin ortalığı kasıp kavurduğu dönemde de Türkiye ayrı bir şiddet yaşamıştı. Gerçek böyle ... Ama o zamanlar, hayat daha insani değerler üzerinden yaşanıyordu yine de...

12

Muhammed Hasaneyn Heykel, “1973 Arap-lsrail Savaşı ve Ortadoğu”, çev:

Melek Ulagay-Nakiye Boran, Üçüncü Dünya Yayınları. İstanbul, 1977.

13

“Cinayet nedeni” çok kaygan ve geçişken bir sınıflandırma temeli. Bir cinayet birkaç **baslığa** *uyabiliyor. “Ailevi sorunlar'" yüzünden çıkan bir ‘"tartışmamda, birinin “küfür’" etmesi diğerinin “cinnet’” geçirmesine neden olabiliyor, örneğin.* **Böyle** *dummlarda -yine örneğin-* **sorunun** *ya da tartışmanın niteliğine, cinnetin tezahür biçimine göre, kategorilerden biri tercih edildi. Hemen her cinayette bir* **“tartışma-hcıvga” aşaması var.**

Buradaki **“tartışma-kavga” başlığı,** *belirli bir evveliyatı bulunmayan, trafikte* **geçiş** *hakkının kimde* **olduğu, mangalı kimin** *yakacağı, telefon* **kuyruğunda sıranın himde olduğu gibi** *tartışmaların sonunda* **işlenen** *cinayetleri kapsıyor... "Aşk cinayeti" de* **en** *azından “garip" bir tamlama. Burada terhcdilme, reddedilme, paylaşamama* **gibi** *olaylara bağlı* **olmalı işlenen** *cinayetleri ifade ediyor... "Çete-mahalle* **kavgası” ise,** *ağırlıklı olarak “küçük grup”* **ruhunun** *etken olduğu* **cinayetlerin başlığı... Alacak-verecek** *anlaşmazlıklarının* **yol açtığı** *cinayetler* **"para-mal” kategorisine,** *doğrudan "haraç” isteme anlarında* **işlenen** *cinayetler ise* **“soygun” kategorisine** *dahil edildi...*

• *Düşündürücü bir not olarak, 667 vatanın 31’inde katil-katil zanlısıyla maktulün olaydan önce* **birîîhte içki içmeleri gibi** *bir aşama sözhonusu. “Gazetelere göre",* **31 vakanın** *6'sında içkiden önce de bir “cinai gerilim” var:* **25** *vakada ise* **“Yahu, bir** *kafaları çekelim”* **diye masaya otu ran canciğer** *arkadaşlardan biri o gece öluyor, biri o gece katil* **oluyor. ..**